

LIGJI I PËRTËRIRË

Komentar

Agim Rama

Rruga e Paqes

2020

Hyrje

Ky nuk është një ligj i dytë, por një ripërtërirë e besëlidhjes. Në këtë libër së pari përcaktohet një ligj dhe pastaj shpjegohet me lëndë sfiduese, për të theksuar detyrimin e dëgjuesit. Ky është një model që ndiqet në të gjithë këtë libër i cili citohet 80 herë në DhR.

Meqenëse Zoti i ka zgjedhur dhe i ka çliruar, e vetmja përgjigje logjike e tyre është ajo e një besnikërie të pandarë që shprehet në bindje ndaj urdhërimeve të Tij.

Në Malin e Sinait Zoti bëri një besëlidhje kombëtare me kombin e sapoformuar të Izraelit. Kjo marrëveshje u përpilua me modelin e llojit të traktatit që mbretërit hitasë bënë me shtetet e tyre vasale. Zoti, si një mbret i madh, i ka shpëtuar ata nga skllavëria, kështu që ata tani i përkasin atij. Izraelitët bien dakord për këtë dhe besëlidhja është ratifikuar. Zoti bën një traktat zyrtar me ta. Ai është zotëria i tyre feudal dhe ata janë vasalët e tij. Për të shijuar bekimin, mbrojtjen dhe favorin e tij, ata duhet t'i binden atij dhe të heqin dorë nga të gjitha idhujtaria (d.m.th. besnikëri alternative). Sipas kushteve të marrëveshjes, nëse e prishin atë, ata do të ndëshkohen, në fund të fundit me dëbim dhe mërgim. Zoti do të përdorë kombet e tjera për ta realizuar këtë.

Herë pas here, kjo marrëveshje rishikohej dhe përtërihej (ky është kuptimi i Ligjit të Përtërirë: përtëritja e besëlidhjes dhe jo një ligj i dytë). Ligji i përtërirë shënon përtëritjen e besëlidhjes (në dobi të brezit të ri) në prag të pushtimit, pas bredhjeve të shkretëtirës (Libri i Numërimeve). Sidoqoftë, me këtë rast, Moisiu e përforcon ligjin, të cilit duhet të japin miratimi i tij populli i Izraelit. “Këto janë kushtet e besëlidhjes që Zoti e urdhëroi Moisiun të bënte me popullin

e Izraelit në vendin e Moabit; e gjithë kjo ishte përveç besëlidhjes që Zoti kishte lidhur me ta në malin Sinai. “ (Lp. 29, 1). Ekzistojnë paralajmërime të shpeshta në lidhje me përfshirjen e idhujtarisë dhe praktikave të ndaluara që lidhen me idhujtarinë.

Ligji i përtërirë, sepse është në qendër teokratike, paraqitet në formën e një predikimi. Moisiu është vazhdimisht tërheqës për besnikërinë e popullit. Është domethënëse që ky libër u lexua në Festën e Tëbanave çdo vit, i cili pasqyron mënyrën në të cilën u përdor fillimisht, në një ceremoni të rinovimit të besëlidhjes. Ligji i përtërirë është i organizuar si një seri fjalimesh që iu dha Moisiut popullit të Izraelit në tokën e Moabit, ku ata ishin ndalur në fund të udhëtimit të gjatë të shkretëtirës dhe ishin gati të hynin dhe të pushtonin Kanaanin, vendin e premtuar.

Disa nga çështjet më të rëndësishme të regjistruara në libër janë si vijon:

(1) Moisiu kujton ngjarjet e mëdha të dyzet viteve të kaluara. Ai u bën thirrje popullit të kujtojnë se si Zoti i ka udhëhequr ata nëpër shkretëtirë dhe të jenë të bindur dhe besnikë ndaj Perëndisë.

(2) Moisiu i rishikon Dhjetë Urdhërimet dhe thekson kuptimin e Urdhrit të Parë, duke e thirrur popullin të përkushtohet vetëm për Zotin. Pastaj ai rishikon ligjet e ndryshme që duhet të qeverisin jetën e Izraelit në tokën e premtuar.

(3) Moisiu u kujton popullit kuptimin e besëlidhjes së Zotit me ta dhe u bën thirrje atyre që të rinovojnë angazhimin e tyre për detyrimet e tij.

(4) Joshua është porositur si udhëheqësi tjetër i popullit të Zotit. Pasi këndoi një këngë duke festuar besnikërinë e Zotit dhe shqiptuar një bekim për fiset e Izraelit, Moisiu vdes në Moab, në lindje të lumit Jordan. Kjo histori e vdekjes së Moisiut nuk mund të jetë shkruar nga vetë Moisiu, por me siguri është shkruar nga Joshua, pasardhësi i tij i frymëzuar.

Tema e madhe e librit është se Zoti ka shpëtuar dhe bekuar popullin e tij të zgjedhur, të cilët ai e do; populli i tij do ta kujtojë këtë dhe do ta dojë dhe i bindet atij në kthim, në mënyrë që ata të kenë jetë (prosperitet) dhe bekim të vazhdueshëm.

Vargjet kryesore të librit përmbajnë fjalët që Jezui i quajti më të mëdha nga të gjitha urdhërimet: “Duajeni Zotin, Perëndinë tuaj, me gjithë zemrën tuaj, me gjithë shpirtin tuaj dhe me gjithë forcën tuaj.” (6, 4-6).

Me hollësi: Struktura tipike e një traktati të tillë (ose besëlidhje) ishte si më poshtë:

1. një parathënie që emëron autorin e traktatit.
2. një përmbledhje e marrëdhënieve të kaluara midis dy palëve që nga nënshkrimi i traktatit të fundit.
3. përcaktimet që shpjegojnë përgjegjësitë e ndërsjella të partnerëve.
4. Një klauzolë dokumenti që përshkruan dokumentin e traktatit dhe rregullimin e vasalit për ta lexuar atë në intervale të ndryshme.
5. Një listë e perëndive që ishin dëshmitarë të traktatit.
6. Mallkimet dhe bekimet që kërcënojnë vasalin me sëmundje, vdekje, dëbim, etj., nëse ai e thyen traktatin, por

duke i premtuar atij prosperitet (jetë) dhe mirëqenie (bekim) nëse bindet.

Qëllimi i traktateve të tilla ishte sigurimi i gjithë besnikërisë së një mbreti vasal ose një shteti, ndaj partnerit në traktat, qoftë ky një mbret apo një perandori.

Disa terma përdoren për të përshkruar sjelljen e vasalit të bindur. Një vasal i mirë duhet të “shkojë pas”, “frika”, “dashuria”, “t’i bindet zërit të” Zotit. Për një vasal rebel i thuhet se “mëkaton” (d.m.th. rebelohet). Kjo frazeologji shpesh bëhet jehonë në DhRr. dhe madje edhe në DhR.

Kërcënimet e bëra nga profetët në lidhje me gjykimin e ardhshëm shpesh i bëjnë jehonë mallkimeve të besëlidhjes. Në të vërtetë, një nga detyrat kryesore të profetit ishte të kujtonte popullin se marrëdhënia e besëlidhjes përfshin përgjegjësi dhe privilegj.

Format më të shkurtra të këtij modeli të traktatit duhet të gjenden në Dalja 19-24; Josh 24 dhe 1 Sam 12: por ai gjendet në detaje më të mëdha në Ligjin e Përtërirë, si më poshtë:

1-3 Prologu historik – studim i marrëdhënieve të ndërsjella.

4-6 Përcaktimet

27 Klauzola e dokumentit

28 Bekime dhe mallkime.

Kjo formë e kontratës korrespondonte me traktatet që përdoren në kohën e Moisiut, por jo më vonë, dhe kjo na mundëson që ne ta datojmë materialin në kohën e Moisiut.

Qëllimi i zgjedhjes – të jesh dëshmitar i kombeve që duhet të bekohen për shkak të zgjedhjes së Izraelit – nuk theksohet në Ligjin e Përtërirë. Brenga thelbësore e Moisiut ishte të

vendoste para izraelitëve rreziqet e korrupsionit të besimit të tyre, të humbjes të së vërtetës që u ishte zbuluar atyre kur ishin në vendin e tyre të ri.

Pjesa e fundit e librit përcakton bekimet e bindjes, por edhe mallkimet e mosbindjes. Lista e bekimeve rendit gjithë gamën e dhuratave të Zotit për popullin e tij, politikisht, bujqësisht dhe ushtarakisht. Në të kundërt, seria edhe më e gjatë e mallkimeve kërcënon gjithçka që izraelitët e konsiderojnë të dashur, nga liria në shëndet, nga prosperiteti deri në humbjen e tokës. Të rebelosh kundër pretendimeve të besëlidhjes së Zotit ishte të ndryshosh Zotin Shpëtimtar në Zotin Gjyqtar.

KOMENTARI

1, 1 – 4,43 **Predikimi i parë i Moisiut**

1, 1-5 **Hyrje në libër**

Skena është vendosur për librin në fjalët e saj të hapjes. Në fakt, titulli i librit në hebraisht është *Këto janë fjalët*. Kjo është e përshtatshme sepse Ligji i Përtërirë përbëhet kryesisht nga fjalët e folura nga Moisiu në lindje të lumit Jordan, pak para se banorët e Izraelit të hynin në tokën që Perëndia u dha atyre. Fraza fillestare gjithashtu na përgatit për lëndën e Ligjit të Përtërirë, d.m.th. shpjegimin e ligjit (5). Ligji u referohet Dhjetë Urdhërimeve dhe ligjeve të tjera të dhëna nga Zoti në Malin e Sinait (Nr. 20 – 23), i quajtur gjithmonë Horeb në Ligjin e Përtërirë (2). Termi ‘fjalë’ zakonisht nënkupton fjalën e Zotit në Ligjin e Përtërirë. Moisiu i predikon Izraelit vetëm atë që Zoti i ka thënë së pari (3). Kjo është ajo që e bën atë një profet, një titull të cilit i është dhënë më vonë (18,18).

v. 1. Bëhet fjalë për Luginën e Jordanit në veri të Detit të Vdekur.

Hyrja gjithashtu na prëgatitet për urdhrin e Zotit për të marrë tokën e premtuar duke bërë luftë. Fjalët *pasi ai e kishte mposhtur Sihon* (4) theksojnë se është Zoti që ka fituar betejat e mëparshme të Izraelit. (Për fitoret e kujtuara këtu, shihni Nr. 21 – 30, 33 – 35, dhe më poshtë, 2,26 – 3,22). Ideja se Zoti vetë lufton luftëra për popullin e tij (luftëra të shenjta) është e rëndësishme në Ligjin e Përtërirë (shiko shënimet në f. 7). Si në të kaluarën, është ai që do të fitojë betejat që ndodhen përpara, kundër banorëve të tokës së Kanaanit.

v. 4. Qytetet janë të përmendura në tekstet e mallkimit egjiptiane. Pushtetarët egjiptianë u përpoqën të kontrollojnë armiqtë e tyre duke shkruar emrat e tyre dhe shoqëruar me mallkime në lojë me birila ose figura të vogla balte, të cilat u thanë më pas gjatë ritualit të tempullit për të liruar mallkimet.

Shënim. Emrat e vendeve tregojnë rrugën nga Horeb në Moab. Araba përfshin luginën e Jordanit, Detin e Vdekur dhe zonën më tej në jug. Lindja e Jordanit është një mënyrë për t'iu referuar kësaj zone, dhe ka të ngjarë të mos jetë dëshmi se libri është shkruar në perëndim të Jordanisë (d.m.th. pas okupimit të tokës).

1, 6 – 3,29 **Një retrospektiv dhe prolog** 1, 6-8

v. 7 Bëhet fjalë për krahinën malore i Kanaanit, i populluar nga amorasit.

Urdhri për të hyrë në tokë. Historia e qëndrimit në Horeb përfshin Dal. 19 deri në Nr. 10,13. Tani Zoti e urdhëron popullin të shkojnë në tokën e tyre. Është një moment i

shkëlqyeshëm në historinë e tyre, një përmbushje e premtimit për baballarët (8). Përshkrimi i tokës kujton Zan. 15, 18-21. Përhapet nga perëndimi në lindje (vargu qendror malor, ultësira në perëndim dhe rrafshnalta bregdetare) dhe nga jugu në veri (nga Negevi lart fushës bregdetare në Liban në veri, dhe madje edhe më gjerë, në Euftrat). Zona nuk u mor në të gjitha menjëherë, por më në fund u pushtua nga Davidi dhe u mbajt nga Solomoni.

1, 9-18 **Emërimi i udhëheqësve.**

Rritja në madhësinë e popullit (10) përmbushi premtimin e dhënë Abrahamit (Zan. 15, 5). Do të thoshte, sidoqoftë, se disa sisteme ishin të nevojshëm për udhëheqje dhe organizim. Moisiut i duhej ndihmë (9; shiko gjithashtu Dal. 18, 17-27). Pasazhi thotë më shumë se kjo, megjithatë. Populli i Izraelit do të qeveriset nga ligjet e Perëndisë. Prandaj, sistemi duhej të ishte ai që lejonte që qeveria të funksiononte.

v. 15 hebr. *šoterim*, nënkupton që ata u zgjodhën të vinin me shkrim vendimet sapo u morën.

Decentralizimi i autoritetit (15) do të thoshte që ligji i Zotit mund të zbatohet në mënyrë të drejtë për të gjithë në rastet e mosmarrëveshjeve, qoftë midis izraelitëve, qoftë ndërmjet tyre dhe të tjerëve (16-17).

Udhëheqësit u emëruan për të gjykuar. Ata nuk e bënë këtë duke u mbështetur vetëm në mençurinë e tyre, por përkundrazi, si instrumente të Zotit, ata interpretuan ligjet e tij. Kjo është natyra e gjykimit këtu (17). Gjykimi i Zotit siguron që standardet e tij të përmbushen për përfitimin e një

anëtari të popullit. Të gjithë kanë të drejtë në mënyrë të barabartë për drejtësi.

Në këtë ide të sundimit me ligjin e Zotit, i cili mbron çdo individ në mënyrë të barabartë, Izraeli është shumë i ndryshëm nga popujt fqinj.

1, 19-25 **Dërgimi i spiunëve.**

Pasi u largua nga Horeb, populli shpejt arriti kufijtë e tokës (19-20). Urdhri për të hyrë më pas u përsërit (21). Është e rëndësishme të vini re se Zoti tashmë i kishte dhënë tokën. Posedimi i saj ishte i sigurt – prapëseprapë duhej të merrej me forcë. Në një mënyrë kurioze, premtimi është gjithashtu një urdhër. Ata duhet të kenë besim dhe guxim të besojnë se Zoti do të thotë ato që ai thotë dhe mund ta bëjë atë. Urdhri për të mos pasur frikë ose dekurajuar (21) ishte i bazuar në atë që populli e dinte tashmë për Perëndinë, sepse ai i kishte sjellë ata nga kundër të gjitha parashikimeve, nga Egjipti. Populli kishte arsye ta besonte. Nëse, sidoqoftë, atyre u mungon besimi dhe guximi për ta bërë këtë, ata mund të mos e marrin atë që u përket me të drejtë.

Vendimi për të dërguar spiunët ishte një shenjë nervozizmi, megjithëse Moisiu ra dakord për planin (23). Nëse izraelitët do të kishin besuar në qëllimet e mira të Zotit për ta, ata nuk do të kishin nevojë për spiunë për të konfirmuar se “është një vend i mirë” (25).

1, 26-33 **Frika e popullit.**

Spiunët (në të vërtetë një zbulim për njohjen e terrenit) panë një vend të mirë, por panë edhe popullin që jetonte atje, të cilët u dukej si gjigantë (28). Reagimi i tyre ishte frika

dhe dekurajimi, pikërisht nga gjërat që Moisiu i kishte paralajmëruar kundër tyre (21), siç bëri ai përsëri (29). Kjo frikë ishte e rrënjësuar në mungesë besimi. Ata menduan, siç kishin bërë më parë, se Perëndia nuk u kishte thënë kurrë atyre ndonjë të mirë, por që gjithë udhëtimi i tyre deri më tani kishte qenë me qëllim të dëmtimit të tyre (27; shiko gjithashtu Dal. 17, 1-3). Si përgjigje, Moisiu jo vetëm që i kujtoi përsëri se Zoti i kishte treguar vetes se ishin të fuqishëm (30), por edhe se ai i do ata (31).

Populli, megjithatë, kishte zgjedhur të ecnin me sy, e jo m besim, së pari duke dërguar spiunë, pastaj duke e lënë veten të dekurajohen nga raporti i tyre. Çuditërisht, kjo i bëri ata të verbër ndaj faktit, se Zoti mund të kapërcejë çdo pengesë. Moisiu ishte në dhimbje për të treguar se sa e paarsyeshme ishte kjo (32-33).

1, 34-40 **Dënimi nga Zoti**

Në 1, 8 lexojmë se Perëndia ishte betuar ‘për t’i dhënë tokës Izraelit. Këtu ai u betua përsëri (34-35) se kjo gjeneratë e keqe nuk do ta shihte mbushjen e premtimit. Një përjashtim u bë për Kalevin (36), një nga spiunët (shih Nr. 13, 6), sepse ai kishte një frymë besimi, jo frikë (Nr. 14,24).

v. 38 f.fj. Ai që qëndron para eprorit; Idioma hebraike që do të thotë ai që është në shërbim të një eprori.

v. 39 shumë i ri për të marrë vendime të përgjegjshme

Ndërsa Joshua, pasardhësi i Kalevit dhe Moisiut (38; shiko Nr. 14,30), i vetmi nga brezi i tyre, do ta shihte tokën, vetë Moisiu nuk do ta shihte atë (37). Në librin e Numërimeve, kjo fjali e drejtuar Moisiut shpjegohet me dështimin e tij për ta drejtuar Izraelin me të drejtë në ‘ujërat e

Merivës (Nr. 20, 2-5, 12; 27,14). Ky incident mund të jetë në mendje këtu, ose ndoshta vetëm pjesa e Moisiut në dërgimin e spiunëve (23).

Përmbushja e premtimit u shty për gjeneratën e ardhshme, ata që ishin akoma fëmijë. Këta, duke qenë shumë të rinj për të bërë zgjedhje të përgjegjshme (ata nuk dinë ende mirë nga e keqja, 39), nuk e ndanë fajin për zemërimin e dobët të prindërve të tyre. Komanda në rr. 40, sidoqoftë, e dërgoi popullin larg pragut të çmimit të tyre të madh pas endjes së tyre të gjatë në shkretëtirë.

1, 41-46 **Pendim shumë vonë.**

Vendimi i popullit (41) dukej se e anulonte mëkatën e tyre të mosbesimit, por koha e mundësive kishte kaluar. Megjithë fjalët e tyre të drejta, ata tani i besuan forcës së tyre për të shkuar dhe për të marrë tokën, duke menduar lehtë (41). Për këtë arsye, Zoti vendosi që ata të mos hynin dhe i ndaloi ata të shkonjë (42). Është shumë ironi që kur u thuhej të shkonin, ata nuk do të bënin, dhe kur vendosën të shkonin, edhe kjo ishte kundër urdhrit të Zotit. Ata shkuan dhe u mposhtën shumë (44). Dhe kështu ata zbuluan se, në të vërtetë, ata nuk mund të zotëronin tokën nëse Zoti nuk e dha atë. Kur ai dëgjoi një vesh të shurdhër në të qarat e tyre (45), kjo ishte për shkak se ata së pari ia kthyen veshit të shurdhër. Edhe DhR mëson se shpëtimi është dhuratë e Zotit dhe nuk mund të detyrohet prej tij (Veprat 8, 9-24).

Dy kapitujt e ardhshëm tregojnë se si izraelitët u nisën nga Kadeshi (në rajonin e shkretëtirës në jug të tokës së Kanaanit) dhe pushtuan pjesën e tokës së premtuar që

shtrihej në lindje të lumit Jordan. Kjo pasazh kujton historinë në Nr. 20,14 – 21,35, megjithëse është më pak i detajuar.

2, 1-8a **Përreth Edomit**

Me urdhër të Zotit (1), populli filloi të lëvizte në jug dhe në lindje, në drejtim të Seirit, tokës malore që shtrihet në jug të Detit të Vdekur. Kjo duhet të jetë dukur një lëvizje në drejtim të gabuar, derisa komanda e mëtejshme erdhi të shkojë në veri përmes kësaj toke, në drejtim të Kananit më në fund (4). Toka u përkiste pasardhësve të Esaut që Moisiu i quajti vëllezërit tuaj (4), sepse Esau ishte vëllai i të parit të Izraelit Jakob (Zan. 25, 25-26). Toka e Esaut është diku tjetër, i njohur si Edom (shih Zan. 25,30).

Ndërsa Jakobi dhe Esau ishin grindur (Zan. 27, 41-45), kështu edhe pasardhësit e tyre do të ishin armiq (shih Am. 1,11; Obad). Në Nr. 20, 18-20 lexojmë se armiqësia u shfaq edhe në këtë takim të Izraelit dhe Edomit. Sidoqoftë, Ligji i Përtërirë dëshiron të theksojë këtu se Zoti i kishte dhënë Edomit vendin e vet, ashtu si ai po i jepej Kananej Izraelit (shih gjithashtu 32, 8-9; Am. 9, 7). Nuk na tregon, pra, që në të vërtetë izraelitët nuk mund të kalonin nëpër Edom, por duhej ta kapërcejnë atë (Nr. 21, 4). Araba (8) është shtrirja e luginës së Jordanit në jug të Detit të Vdekur, dhe, megjithëse e thatë, ishte një kufi natyror perëndimor për Edomin. Izraeli ndoshta u zhvendos në lindje nga këtu. Sidoqoftë, ata ishin të sigurt se Zoti do t'i siguronte ata në këtë udhëtim të mëtejshëm në shkretëtirë (7).

2, 8b-15 **Përreth Moabit.**

Gjatë udhëtimit të tyre në veri, populli i ardhshëm erdhi në tokën e Moabit, që shtrihej në lindje të gjysmës jugore të Detit të Vdekur. Edhe Moabi e kishte marrë tokën e tij nga Zoti dhe, prandaj, Izraeli ishte i ndaluar ta pushtonte. Ajo gjithashtu ishte e lidhur me Izraelin, përmes Lotit të dhëndrit të Abrahamit (Zan. 19, 36-38). Edhe ajo i rezistoi Izraelit (Nr. 22 – 24; dhe shiko Dt 23, 3), megjithëse përsëri nuk na është thënë asgjë për këtë. Lugina e Zeredit ishte kufiri jugor i Moabit; Izraeli arriti disi nga këtu në kufirin e saj verior, me amonasit.

Një lloj shënimi (10-12) tregon se si Moabi dhe Edomi i kishin zotëruar tokat e tyre përkundër pengesave të mëdha. Po kështu, fuqia e Zotit do t'i lejojë popullin e tij të kapërcente pengesa të tilla në jetën e tyre.

Vdekja e atyre që kishin qenë të rritur kur populli doli nga Egjipti (14-15) sinjalizojnë një fazë të re në histori. Ata ishin ata që kishin dashur të hynin në tokë në forcën e tyre, dhe ishin mposhtur (1,44). Tani, përkundrazi, Zoti do të kishte fitoren. (Për kohën në shkretëtirë, krh. Nr. 14,34 – dyzet vjet. Ndoshta, Ligji i Përtërirë lejon dy vjet për udhëtimin në Sinai dhe kohën e kaluar atje).

2, 16-25 **Lufta e Shenjtë**

Shënimi për amonasit (19-23) është sikur në kllapa. Edhe Amoni ishte i lidhur me Izraelin (Zan. 19, 36-38). Toka e saj shtrihet në veri-lindje të Moabit. Përsëri Izraeli duhet ta respektojë atë.

Lumi Arnon (kufiri verior i Moabit) shënon fillimin e tokës që Izraeli tani mund ta quante të vetën. Zona në veri të

Moabit, ende në kufi me Detin e Vdekur, u mbajt nga Sihoni, mbreti amonas i një prej popujve Kananej, të cilët Zoti i kishte premtuar të dëbonte para Izraelit (shih 7, 1).

Komanda në rr. 24 bie ndesh me ato të 5, 9, 19. Dhe vini re se ishte Zoti që do t'i bënte popujt të kishin frikë nga Izraeli (25).

2, 26-37 **Humbja e Sihonit.**

v. 26 Kjo përfshin lidhjen e një traktati me të, e cila nga ana tjetër tregon se Transjordani nuk ishte pjesë e tokës së premtuar, por ishte pushtuar nga Izraeli për shkak të ndërhyrjes së Sihonit dhe asgjësimit të popullit të tij.

Oferta e paqes së Izraelit për Sihonin (26-29) tregon se ai solli fatin e tij mbi veten e tij me qëndrimin e tij. Tregimi i librit për historinë bën një kontrast midis Edomit, Moabit dhe Amonit nga njëra anë dhe Sihonit nga ana tjetër, për të theksuar fajin e Sihonit. Kur lexojmë se Zoti e kishte bërë shpirtin e tij kokëfortë dhe zemrën e tij kokëfortë (30) na kujtohet faraoni (Dal 8,15, 32). Shprehja nuk do të thotë që Sihoni (ose Faraoni) me të vërtetë nuk kishte zgjidhje. Përkundrazi, është një mënyrë për të thënë se ata vërtet kundërshtuan Perëndinë në planet e tij për popullin e tij.

Izraelitët tani kishin një shans tjetër të bindeshin te Perëndia dhe të merrnin tokën që ai i kishte dhënë, por ata duhet të besojnë dhe të shkojnë (31; shiko 1.8). Këtë herë ata ishin të suksesshëm. Dallimi i rëndësishëm nga dështimi i tyre i mëparshëm kundër amorasve (1,44) ishte se ata shkuan me urdhrin e Zotit dhe në kohën e tij.

Ideja e shenjtë e luftës qëndron pas të kuptuarit të Ligjit të Përtërirë për dhuratën e Zotit për tokën për Izraelin (shih

gjithashtu 7, 1-5 dhe krh. Jos. 6 – 8). Në luftën e shenjtë, Zoti ndonjëherë shkatërroi plotësisht popuj të tërë, ose i vuri ata nën një ndalim ‘(34). Kjo ide është shumë e çuditshme dhe duket e egër për lexuesit modern. Mund të thuhet dy gjëra në lidhje me të në këtë pikë. Së pari, nëse kombet duhet të luftojnë luftëra, atëherë Zoti do që Izraeli të dijë se ai do të kontrollojë atë pjesë të jetës së tyre, ashtu si çdo pjesë tjetër. (Ideja e luftës së shenjtë, rastësisht, ka kuptim vetëm kur populli i Zotit është një komb i pavarur, i cili zë vendin e tij mes të tjerëve në skenën botërore. Ndërsa Izraeli ishte pikërisht ky në kohën e Ligjit të Përtërirë, të krishterët besojnë se populli i Zotit Kisha është një gjë krejt tjetër, dhe për këtë arsye që ideja e një lufte të shenjtë nuk ka vend në botën moderne).

Së dyti, Zoti është zot i të gjithë tokës dhe, siç kemi parë, është ai që i jep tokat kujt i zgjedh. Zgjedhjet e tij nuk janë të pakuptimta. Sepse Zoti është gjithashtu gjykatës i të gjithë tokës, dhe Ligji i Përtërirë insiston që kombet që u dëbuan ishin me të vërtetë fajtorë. Duke thënë këto gjëra, ashpërsia e gjykimit për kombet është ende e vështirë për t’u kuptuar. Ne do ta konsiderojmë atë më poshtë (kap. 7).

Fitorja ndaj Sihonit ka treguar se asgjë nuk ka nevojë të qëndrojë midis Izraelit dhe tokës që Zoti i kishte premtuar asaj. Një fitore ndaj amorasve ishte e rëndësishme sepse ishin amorasit ata që mposhtën izraelitët kur kishin provuar së pari të merrnin tokën (1,44). Tani që asnjë qytet nuk ishte vërtetuar se ishte (fj.fj.) ‘tepër i lartë’ për të marrë (36), reagimi i mëparshëm i popullit pa besim ndaj raportit të spiunëve tregohet për marrëzinë që ishte (1,28).

3, 1-11 **Humbja e Ogut.**

Izraelitët vazhduan në veri dhe u takuan në betejë nga një mbret tjetër amoras, Og i Bashanit. Edhe një herë, fitorja ishte e shpejtë dhe e plotë (3-4, 6). Mesazhi kryesor është tani i njohur, Zoti kishte dhënë tashmë fitoren, por populli duhet të shkonte dhe të vepronte sipas fjalës së tij (2).

Krahina e Bashanit (nga i cili Argob, rr. 4, duhet të ketë formuar një pjesë) shtrihet në pjesën veriore të Transjordan në lindje të Detit të Galileesë ('Kineret', v 17). Edrei ishte ca larg në lindje, në lumin Jarmuk. Pas humbjes së Sihonit, Izraeli gjithashtu mbajti Gileadin, në jug të Bashanit. Të dy krahinat ishin pjellorë (shih Am. 4, 1), ku Bashan është sinonimik për pasurinë) dhe strategjik (Izraeli tani ishte i sigurt nga sulmet nga pas, pasi ajo u kthye drejt tokës në perëndim të Jordanit). Zona e përgjithshme e mbajtur tani nga Izraeli ishte shumë e madhe, që shtrihej nga lumi Arnon, i cili rridhte në Detin e Vdekur, deri në Malin e Hermonit në kufijtë e Sirisë (8).

Shënimi rreth arkivolit të Ogut (11) jep një ide për famën e tij lokale. Ai thotë diçka edhe për aftësitë teknike që zhvillohen në mbretërinë e tij. Sidoqoftë, që arkivoli duhet të përfundojë në një muze në Ammon, tregon bukur se Og dhe madhështia e tij ishin një gjë e së kaluarës.

3, 12-17 **Pushtimi i tokës.**

Detyra kryesore e ndarjes së tokës ishte që të binte Joshua pas pushtimit kryesor Jos. 12 - 22; Jos. 12, 1-6 jep përsëri, shkurtimisht, detajet e fragmentit aktual). Filloi këtu, megjithatë. Ruben dhe Gadi janë fise që korrespondojnë me dy nga djemtë e Jakobit (Zan. 29,32; 30,11). Fisi i madh i

Jozefit u nda në dy grupe, të quajtur pas bijve të Jozefit: Manashe dhe Efraim (shih Zan. 48, 8-16). Manashe do të ndahej përsëri, për sa i përket territorit, një pjesë që merrte tokë këtu në Transjordan dhe një pjesë në perëndim të Jordan (Jos. 17, 7-18).

Ndërsa zgjidhja në tokë u bë realitet, pjesë të rajoneve të ndara filluan të shoqërohen me grupime të veçanta familjare (14-15), për shkak të rolit të tyre në pushtim (shih Nr. 32, 39-42). Me kalimin e kohës, Makir filloi të shënonte Manasheun Gj. 5,14)

Shënim. Linjat e kufirit mund të vlerësohen vetëm me ndihmën e një atlasit biblik. Shprehja Araba këtu (17) i referohet luginës së Jordanit (krh. Shënimi në 2, 8). Kineret është Deti i Galilesë dhe Deti i Arabës, ose Deti i Kripur, është deti i Vdekur.

3, 18-22 **Vazhdimi i pushtimit**

Tani Moisiu u foli fiseve që sapo kishin marrë territoret e tyre (18-20). Ai i paralajmëroi ata se detyra e tyre nuk do të përfundonte derisa ata të kishin luajtur pjesën e tyre të plotë në pushtimin e gjithë tokën. Në popullin e Zotit, asnjë pjesë nuk ka të bëjë vetëm me interesat e veta; ky është kuptimi i vërtetë i të qenit vëllezër (18). Qëllimi i pushtimit ishte prehja për të gjithë popullin (20; shiko gjithashtu 12, 9). Kjo do të thotë të jetosh në paqe në një tokë që plotëson të gjitha nevojat e tyre. Gratë dhe fëmijët e fiseve Transjordiane u lejuan të vendosen tani në qytetet e tyre; luftëtarët e të gjithë Izraelit, megjithatë, nuk mund ta bënë këtë derisa të ishte fituar i njëjti bekim për të gjithë.

Historia do të tregonte se ata jo gjithmonë do të ishin besnikë ndaj kësaj përgjegjësie. 5, 15b-17a).

Fjalët e Moisiut drejtuar Joshuas (21-22) gjithashtu flisnin për nevojën për të vazhduar më tej me këtë detyrë. Ndërsa Zoti kishte qenë besnik deri atëherë, kështu do të ishte ai në detyrat përpara, edhe nëse ato dukeshin më të vështira.

3, 23-29 **Moisiu dhe Joshua.**

Në prag të tokës që kishte qenë qëllimi i tij i jetës, Moisiu me guxim i shprehu Zotit dëshirën e tij për të vënë këmbë në të, përkundër asaj që Zoti i kishte thënë tashmë për këtë (1,37). Në pjesën më të madhe të Ligjit të Përtërirë, vëmendja jonë nuk tërhiqet te Moisiu, edhe pse ai është gjithmonë i pranishëm. Kjo është një shenjë e përkushtimit të tij ndaj shërbimit të Zotit – ai mund ta ketë quajtur vetë shërbëtor të Zotit (24). Këtu kemi një paraqitje të shkurtër të vetë njeriut.

Lutja e tij tregon se sa e ngushtë ishte marrëdhënia e tij me Perëndinë, edhe pse ai pyeti diçka që nuk pranoi. Ajo shprehu adhurim; Moisiu ishte i bindur që Zoti mund të vepronte në atë mënyrë që asnjë zot tjetër të mos mundej (24), pasi kishte parë provat, si në Daljen nga Egjipti dhe ashtu përsëri në Transjordan. (Ai nuk nënkupton domosdoshmërisht këtu që në të vërtetë ekzistuan perëndi të tjerë; pyetja e tij është retorike.) Përgjigja ishte si më parë (26); Moisiu ishte përfshirë në fajin e brezit jobesimtar të shkretëtirës (shih më lart në 1,37). Ai duhet të jetë i kënaqur me të parë tokën nga Mali Pisga, një gamë të lartë pranë skajit verior të Detit të Vdekur (27). Kulmi që u ngjit Moisiu është saktësisht i identifikuar si Mali Nebo në 34, 1.

Sipas mençurisë së Zotit, faza e re e historisë së Izraelit kishte nevojë për një udhëheqës të ri. Ndarja e Joshuas nga Moisiu është një temë e rëndësishme e Ligjit të Përtërirë dhe jetik për besimin e popullit. Ne shohim këtu me çfarë kosto të madhe personale e bëri Moisiu këtë. Vendosija e tij për dëshirën e tij më të thellë është masa më e mirë e besnikërisë së tij.

4, 1-40 **Predikimi i ligjeve të Perëndisë**

Që nga fillimi i librit, ne kemi pritur për kërkesat aktuale të bëra nga Izraeli në marrëdhëniet e tyre të besëlidhjes me Perëndinë (1, 1, 3, 18). Deri më tani, ka qenë vetëm urdhri themelor që të ketë besim të mjaftueshëm për të hyrë në tokë (2,31; 3, 2, 22). Kjo pjesë e re (4, 1-40), megjithëse është ende në fjalimin e parë të Moisiut, një lloj prologu i librit, fillon të tregoni se çfarë pritej nga Izraeli në besëlidhje.

4, 1-8 **Dekretet dhe ligjet**

Ligji i përtërirë përdor zakonisht një numër fjalësh të ndryshme për ‘ligj’. Tre paraqiten në kundërshtim me 1-2 (dekretet, ligjet dhe urdhrat) – duke mos llogaritur ‘fjalën’ (përkthyer atë që ju urdhëroj), e cila mund të ketë të njëjtin kuptim. Rr. 1 shprehet se mbajtja e urdhërimeve do të çojë në jetë (tj. lulëzim), një ide e rëndësishme në libër (shih 30, 19-20).

Kjo ide mund të befasojë lexuesin i cili është mësuar me mësimin e DhR se shpëtimi nuk vjen me vepra të ligjit, por me anë të besimit (Rr. 9, 31-32). Sidoqoftë, duhet të kemi parasysh që Ligji i Përtërirë kërkon bindje nga zemra (6, 5; 10,16). Kjo është e ndryshme nga legalizmi i thatë.

Moisiu vazhdoi të tregojë se besnikëria ndaj Zotit kishte sjellë tashmë jetë dhe ligësi, vdekje, në përvojën e Izraelit (3-4). Kuptuar si duhet, mbajtja e ligjeve të Zotit sjell liri dhe kënaqësi (shih Ps. 119, 45, 47). Ky ishte fati i vërtetë i Izraelit në vend. Kombet e tjera kishin mençurinë e tyre, por do ta kishin zili atë të Izraelit, ligjet e të cilit pasqyroheshin diturinë e Zotit, mënyrën e tij të të punuarit (6). Ligjet e Izraelit ishin ndryshe nga të tjerët, ashtu si Zoti i saj ishte ndryshe nga cilido tjetër (shih 3,24). Drejtësia e tyre (8) nënkupton që ata sjellin shpëtim. Ligji dhe jeta janë të lidhura ngushtë.

4, 9-14 **Ruajtja e besimit**

Idetë kryesore këtu janë ‘mësimi’ dhe ‘mësimi’ (10-14). Është një gjë të takosh një herë Zotin dhe të dëgjosh fjalën e tij; është një tjetër të mbetet besnik. Populli gjithnjë do të ishte në rrezik të ‘harrojë’ rrugët e Zotit (9), sepse harrimi i përket zemrës, si dhe mendjes. Prandaj, ata duhet të disiplinojnë veten dhe fëmijët e tyre duke u kujdesur për të mësuar dhe mësuar fjalët e Zotit (10, 12-14). Në këtë kontekst përmendet pllakat prej guri (13) mbi të cilat ishin shkruar Dhjetë Urdhërimet; Qëllimi i shkrimit të tyre ishte si dëshmitar i shpalljes së Zotit, në mënyrë që popullin të kujtojë gjithmonë kërkesat e marrëdhënies së besëlidhjes me të.

4, 15-24 **Adhuroni vetëm Zotin.**

Gjëja e vetme më e rëndësishme që e ndau fenë e Izraelit nga ato të kombeve të tjera ishte që ajo nuk lejonte që të bëhej asnjë imazh nga Zoti (shih v 12 dhe 5, 8-9). Imazhet e

çdo krijese, apo edhe yjet në qiell, mund të gabohen për formën e Zotit ose një perëndie (16-19). Zoti nuk duhet të ngatërrohet me asnjë pjesë të krijimit të tij; me anë të këtyre urdhrave ai ruan me kujdes natyrën e tij shpirtërore. Nëse ai e quan veten xheloz për ta bërë këtë (23-24), kjo është për shkak se ai dëshiron me zell që populli i tij të njohin me të vërtetë, dhe kështu të jetojë (22b – për kontrastin me Moisiun, shiko 1,37; 3: 25-26).

4, 25-31 **Mërgimi i parashikuar**

Në historinë e mëvonshme të Izraelit ata nuk do të mbanin besëlidhjen në këtë nivel themelor të adhurimit të vërtetë, dhe kështu shkuan në mërgim (25-27; shih gjithashtu 2 Mbr. 17, 9-12; 21, 11-12; Jr. 8, 2). Kjo do të jetë si të vendosni premtimet në të kundërt (26-27; shih gjithashtu 28, 64-68). Dhe për ironi, ata do të kenë në mërgim mbushjen e tyre të idhujve, do t'i gjejnë të pafuqishëm (28; shiko gjithashtu Is. 44, 9-20), dhe së shpejti do ta kërkojnë përsëri Zotin (29-30). Është shumë zbuluese për të kuptuarit e librit që një shkelje e besëlidhjes nuk duhet të vijë një linjë nën marrëdhëniet e tij me Izraelin një herë e përgjithmonë. Zoti, në mëshirën e tij, do ta pranojë përsëri popullin e tij, nëse e kërkon atë në pendim të përzemërt (30-31; shiko gjithashtu 30, 1-10).

4, 32-40 **Dashuria e Zotit për Izraelin.**

Moisiu mbaroi fjalimin e tij të parë duke përmbledhur temat kryesore të tij. Nuk ka asnjë zot si Perëndia që e kishte bërë të njohur Izraelin, as ndonjë popull si Izraeli, pasi ata ishin veçuar nga ky Perëndi (shih 3,24; 4, 7). Ai i shpëtoi ata

mrekullisht nga skllavëria në Egjipt, në mënyrë që t'u jepte jetë dhe liri në një tokë në të cilën ai vetëm do të ishte mbreti i tyre. Duke bërë kështu ai tregoi edhe dashurinë e tij (37) dhe disiplinën e tij (36). Këto nuk mund të ndahen; dhe kur Izraeli bindet me kujdes fjalën e dashurisë së Zotit, ajo do të ketë jetë, domethënë lulëzim (40).

4, 41-43 **Qytetet e strehimit**

Kur toka u pushtua, u konsiderua si urgjente për të mbrojtur jetën e atyre që ndiqeshin padrejtësisht në gjakmarrje. Këtu qytetet u siguruan fiset të cilave u ishte dhënë tokë në Transjordan. (Shih gjithashtu Nr. 35; Jos. 21, pas ndarjes së tërë tokës.)

4,44 – 28,68 **Predikimi i dytë i Moisiut**

4, 44-49 **Hyrje në ligje**

Fjalët *Ky është ligji* (44) i referohen të gjitha ligjeve që pasojnë në kap. 5 – 26. Termat tipike për ligjet vijnë (45, shiko gjithashtu v 1 dhe koment). Shtohet një përcaktim i termit të ri (fjala hebraike mban idenë e dëshmitarit). Fjalët e ndryshme nuk u referohen llojeve të ndryshme të ligjit. Përkundrazi, ata krijojnë një pamje të natyrës së ligjeve, duke bashkuar ide të dëshmisë për karakterin e Zotit, statutin e përhershëm dhe bazën për gjykimin e duhur.

Ligjet nuk ishin të reja, por të njëjtat që u dhanë në Horeb pas Daljes nga Egjipti (45). Ata tani u dhanë përsëri, në kontekstin e predikimit të Moisiut në Moab (46). Detajet gjeografike (46-49) janë kondensuar nga 3, 8-17.

5, 1-21 **Dhjetë Urdhërimet**

Predikimi i dytë i Moisiut tani fillon, me një thirrje themelore për t'i kushtuar vëmendje ligjit (1). Ai theksoi nevojën që besëlidhja të bëhet e vërtetë këtu dhe tani, dhe e ekzagjeruar për të dhënë pikën (2-3). Besëlidhja ishte bërë vërtet me gjeneratën e mëparshme, atë që ishte dënuar të endej në shkretëtirë dhe të mos shihte tokën (1,35).

Sidoqoftë, ishte jetike që ajo të trajtohej si një gjë e re në çdo brez. Fjala *sot* (1) përmbledh nevojën për këtë angazhim të ri. Ishte sikur vetë kjo gjeneratë të qëndronte në Horeb (4).

Fjalët ballë për ballë duken të çuditshme pas 4,12, 15. Ata nuk kundërshtojnë ato rreshte, por tregojnë për drejtësinë e fjalës së Zotit me ta. Pavarësisht, Moisiu duhej të qëndronte midis Zotit dhe popullit si një lloj ndërmjetësi, për shkak të frikës së tyre (5), dhe për shkak të marrëdhënies së tij të veçantë me Perëndinë (shih Dal. 33,11).

Dhjetë Urdhërimet, ose Dekalog, janë përmbushur së pari në Dal. 20, 2-17. (Për një ekspozitë të plotë të tyre, shihni komentin në atë vend.) Tani ata rishfaqen në këtë pozicion të spikatur në Ligjin e Përtërirë, sepse ato nuk janë më pak se baza e marrëdhënies së besëlidhjes. Ata gjithashtu qëndrojnë në krye të të gjitha urdhëresave të Ligjit të Përtërirë, sepse ato janë burimi i tyre. Gjithçka tjetër pason prej tyre.

Ne vërejmë këtu dy dallime të vogla nga forma e Dekalogut në librin e Daljes, të cilat ndihmojnë për të kuptuar shqetësimet e veçanta të Ligjit të Përtërirë. Në urdhërimin e katërt, theksohet se pjesa tjetër e shabatit ishte në të mirë të shërbëtorëve të familjes, si dhe të zotërve (14; krh. Dal. 20,10). Kjo thjesht nxjerr në pah rëndësinë e urdhrit dhe është në përputhje me insistimin e Ligjit të Përtërirë për të

drejtën e barabartë të të gjithë në Izrael për të shijuar bekimet e besëlidhjes. E shtuna, për më tepër, ishte e bazuar në çlirimin nga Egjipti sesa në krijimin, përsëri duke bërë theks në marrëdhënien e veçantë të Zotit me popullin e tij (15, krh. Dal. 20,11).

5,22 – 11,32 **Përkrahje themelore**

5, 22-33 **Urdhërimet e pranuar.**

Dhjetë Urdhërimet u folën drejtpërdrejt popullit nga zjarri dhe reja që mbulonte malin (Dal. 19, 16-18). Zoti do t'u jepte urdhra të tjerë popullit me anë të Moisiut, por këto ishin të veçanta dhe nuk mund të ketë asgjë tjetër si ata (22). Për dy pllakat prej guri, shihni 4,13 dhe komentin.

Shumë njerëz në Izraelin e lashtë mendonin se të shihte Perëndinë do të vdiste (shih Gjy 13,22; Is. 6, 5). Kjo është arsyeja pse populli ishte i mahnitur që ishte akoma gjallë (24), por ai ende kishte frikë se mos ishte aq pranë pranisë së Zotit (25-26). Me interes, ata kishin frikë se, duke dëgjuar Zotin, ata do të vdisnin, por janë vetëm fjalët e Zotit që mund t'u japin atyre jetë (4, 1)! Sidoqoftë, ata ishin të gatshëm ta dëgjonin Perëndinë, nëse vetëm Moisiu do të vepronte si një rrugëdalje (27). (Shih gjithashtu pranimin e tyre të kushteve të besëlidhjes në Dal. 24, 3.)

Zoti u gëzua në gatishmërinë e tyre (28-29). Fjalët e tij këtu tregojnë se ai nuk është një ligjvënës i largët, por e do popullin e tij me zjarr; dëshira e tij më e thellë është e mira e tyre. Moisiu u konfirmua në rolin e tij si ndërmjetës (30-31). Besnikëria ndaj besëlidhjes do të sillte jetë dhe mirëqenie dhe kombi do të kishte paqe për një kohë të gjatë.

6, 1-9 **Kalimi i mësimit.**

Pastaj Moisiu kaloi në mësime të Zotit i kishte dhënë për Izraelin përveç Dhjetë Urdhërimeve, ose si shpjegim i mëtejshëm i tyre. Në prezantimin e këtij mësimi ai u kujton përsëri popullit se këto urdhërime janë mënyra për të jetuar, duke arritur në të ardhmen e largët (2c). Kjo pamje e gjatë ngriti edhe një herë nevojën që mësimi të kalojë – prandaj fraza ju, fëmijët tuaj dhe fëmijët e tyre pas jush (2). Vizioni i Izraelit në tokë (3) është një nga një numër i madh (përmbushja e premtimit për Abraham, Shko 15, 5), dhe me shumë (përmbushja e një premtimi të bërë Moisiut në thirrjen e tij, Dal. 3,17).

Pasazhi tjetër është bërë një lutje qendrore në judaizëm (e quajtur *Shëma*, Dëgjo, pas fjalës së saj të hyrjes), sepse shpreh me kaq pak fjalë idetë më të rëndësishme në fenë d DhV. Së pari, vetëm Zoti është Zoti i Izraelit.

Në fund të fundit ai është Zoti i vetëm, pasi fuqia e tij shtrihet në të gjitha kombet (32, 8-9). Izraeli duhet ta adhurojë vetëm atë. Së dyti, vetë Izraeli është një unitet. Në hebraisht fjalët *ty* dhe *tënd* në këtë pasazh (aq shpesh në Ligjin e Përtërirë) janë fjalët e përdorura kur flisni me një individ të vetëm. Njësia e popullit përfshin të dy ata që asokohe qëndruan para Moisiut dhe të gjithë brezave që do të vijnë. Kjo do të thotë që ata duhet të adhurojnë dhe të binden si një, dhe të mos lejojnë ndarje të mëdha midis tyre (shih më poshtë në skllavëri, 15, 12-18). Është gjithashtu arsyeja pse ata duhet të edukojnë çdo gjeneratë të re në të vërtetën për Zotin dhe veten e tyre (7).

Së treti, nuk është e mjaftueshme që populli i Perëndisë thjesht të veprojë sa për sy e faqe në jetën dhe adhurimin e

tyre. Përkundrazi, ata me të vërtetë duhet ta duan Perëndinë dhe t'i kushtojnë tërë jetën e tyre (5). Shprehja *me gjithë zemrën tuaj dhe me gjithë shpirtin tuaj dhe me gjithë forcën tuaj* është një mënyrë për të thënë të gjithë personin. Ideja biblike e zemrës përfshin idetë tona të vullnetit dhe mendjes, kështu që kur Jezusi kujtoi këtë fragment me fjalë pak më të ndryshme, ai ende po jep kuptimin e tij thelbësor (Mt. 22,37; Mk. 12,30). Përshpirtmëria e vërtetë do të thotë që të gjitha aftësitë tona, si dhe gjithçka që zotërojmë ne, i janë dhënë Perëndisë.

Fjalët e Zotit duhet të jenë gjithnjë para syve të popullit të tij (6-9), pjesë e rutinave të jetës dhe e çdo veprimtarie normale njerëzore. Kjo nuk është një fe vetëm për shabatin (ose të Dielave) vetëm. Zoti ka diçka për të thënë për çdo aspekt të jetës dhe çdo vendim që mund të marrin qeniet njerëzore. Kjo është pika e shumë llojeve të rregulloreve që takojmë nga ch. 12 e tutje; së bashku ata shprehin rregullin e Zotit mbi tërë jetën e popullit, individualisht dhe së bashku – edhe pse jetojmë në një kohë dhe vend tjetër, ne jemi të detyruar të punojmë për t'i bërë ata të aplikojnë për veten tonë. Nëse udhëzimet në rr. 8-9 ishin menduar të merren fjalë për fjalë ose figurative është e vështirë të tregohet; pika kryesore është se fjalët e Zotit duhet të jenë në zemrat tuaja (6). Ata që e duan Perëndinë do të duan t'i mbajnë urdhërimet e tij Gj. 14,15).

6, 10-19 **Jeta në tokën e premtuar**

Moisiu vazhdimisht e kujton popullin se toka në të cilën do të gëzonte ishte dhuratë e Zotit, u premtoi shekuj më parë stërgjyshërve të Izraelit (10; (krh. 1, 8).) Pastaj ai ndaloi të

tregojë se sa e mirë do të ishte kjo tokë (10-11), përplot me të gjitha gjërat që dëshiron një popull i shkretëtirës. Ai nuk ishte vetëm i frytshëm (Dal. 3, 8), por ishte prirur dhe zhvilluar nga banorët e tij. Moisiu dëshironte të theksonte faktin se toka me pasurinë e saj ishte me të vërtetë një dhuratë për Izraelin. Mirëqenia e tyre duhet të jetë shkak për mirënjohje, jo për vetë-kënaqje (12), lulëzim material, siç tregon shoqëria moderne perëndimore, gjithmonë mund të çojë në indiferencë shpirtërore.

Në Ligjin e përtërirë, premtimi themelor e mban gjithmonë shoqërinë të ngushtë me urdhëresën themelore. Dhurata sjell një zgjedhje, e cila tani është hedhur në terma shumë si tre urdhërimet e para (13-15; krh. 5, 7-11). Kur Zoti i jep tokën, atëherë ai vetëm duhet të adhurohet në të; do të jetë populli i tij në vendin e tij. Betimi i betimeve në emrin e tij (sesa në emrat e perëndive të tjera) është një mënyrë për të shprehur të drejtën e tij unike për besnikërinë e tyre. ‘Xhelozia’ e tij (shiko 5, 9) është vendosmëria e tij për të mos lejuar rivalët, dhe kjo përputhet, natyrisht, me angazhimin e plotë nga ana e tij për marrëdhëniet me popullin e tij.

Urdhëresa themelore u ritheksua, Moisiu iu referua përsëri (16-19) nevojës për bindje ndaj gamës së urdhëresave të parashikuara në Dekalog (5, 6-21) dhe prapë do të përcaktohet plotësisht. Këto janë vendosur këtu pranë urdhrit për të marrë tokën (një temë kryesore në kap. 1-3). Angazhimi i popullit për një jetë me të drejtë dhe të mirë ishte ana tjetër e dëshirës së Zotit për t’i lënë ata të shijojnë tokën e mirë (18). Fjalët në rr. 16, sidoqoftë, ishin një kujtesë e domosdoshme që procesverbali i Izraelit nuk ishte gjithmonë një bindje e gatshme – edhe kur Zoti ishte në veprimin e bërjes së tyre të mirë (shih Dal. 17, 7; Ps. 95, 8).

Jezusi përdori fjalët e rr. 13 dhe 16 në Mt. 4, 7, 10 (Lk. 4, 8, 12) në përgjigje të përpjekjes së Satanait për ta detyruar atë që të përdorte fuqinë fetare sesa t'i jepte Zotit adhurim të vërtetë. Jezusi pa përvojën e tij për dyzet ditë në shkretëtirë si duke ripërtërirë provat e Izraelit atje për dyzet vjet. Po kështu, ndjekësit e tij duhet të mësojnë nga kohërat e vështirësisë që të mbështeten më plotësisht te Zoti.

6, 20-25 **Mësimi i fëmijëve.**

Pastaj Moisiu e zgjeroi urdhrin për t'u mësuar fëmijëve faktet e besimit (20-25; shih v 7). Pyetja e fëmijës dhe përgjigja e prindërve na kujtojnë modelin e krenimit të Pashkës (Dal. 12, 26-28). Kur fëmija pyet për përcaktimet, dekretet dhe ligjet (20) është interesante që prindi përgjigjet duke thënë se si Zoti e shpëtoi mrekullisht popullin nga Egjipti, në përmbushje të premtimit të lashtë (21-23). Atëherë, urdhrat vijnë pas premtimit dhe janë pjesë e qëllimit të Zotit për të bekuar popullin e tij (24b). Drejtësia këtu ka kuptimin e një marrëdhënieje të vërtetë midis Zotit dhe popullit të tij, dhe përfshin jo vetëm mbajtjen e standardeve të tij, por edhe angazhimin e tij për t'i shpëtuar dhe mbajtur ato.

7, 1-26 **Një popull i shenjtë.**

Predikimi i Moisiut u përqëndrua më pas në nevojën që Izraeli të merrte tokën nga banorët e saj të sotëm. Duke zgjedhur Izraelin dhe duke i dhënë asaj tokën e Kanaanit, Perëndia gjithashtu hodhi poshtë banorët e tanishëm në këtë tokë dhe i dha fund së drejtës së tyre për të jetuar atje. Kjo gjithnjë është nënkuptuar nga premtimi (Dal. 3,17; 23,23).

Lista e kombeve tregon se banorët e tokës nuk ishin një popull i vetëm, por grupe të dallueshme që jetonin në pjesë të ndryshme të tokës, dhe mbase kishin një numër të qyteteve të fortifikuara, por të gjithë morën pjesë në një fe dhe kulturë kanaanase. Pak dihet për perizasit, hivasit ose girgashasit (megjithëse shiko disa Jos. 11, 3; Gjç. 3, 3 për disa vende). Amorasit dhe kanaanit mund të kenë kuptime më të gjera dhe më të ngushta, duke iu referuar nga njëra anë popujve të Kanaanit në përgjithësi (si në Zan. 15,16), por nga ana tjetër të grupe të veçanta (shih Jos. 5, 1; 11, 3). Hitasit, të cilët kontrolluan një perandori në Anadoll dhe Siri në shekujt e pesëmbëdhjetë dhe të katërmëdhjetë para Kr., ishin me sa duket një popullatë migruese (shih Zan. 23). Jebusit kontrolluan Jeruzalemin (shiko Jos. 15,63). Hivasit janë ndoshta hurianët.

Një pjesë e arsyes për urdhrin për të shkatërruar kanaanit ishte se ata vetë ishin nën gjykimin e Perëndisë për mëkatin e tyre. Fillimi i tregimit të tyre në Bibël kthehet tek paraardhësi i tyre Ham, biri i Noahut (Zan. 10, 6, 15-18). Kanaani, djali i Hamit, u vu nën një mallkim për shkak të mungesës së respektit të Hamit për babanë e tij (Zan. 9, 20-25). Kur toka e Kanaanit u ishte premtuar pasardhësve të Abrahamit, ajo nuk u dha menjëherë sepse ‘mëkati i amorasve nuk kishte arritur ende në masën e tij të plotë’ (Zan. 15,16). Sipas Ligjit të Përtërirë, ligësia e këtyre popullit ishte dukshëm shumë e madhe, dhe për këtë arsye ishte koha për gjykim (9, 5).

Urdhri për të shkatërruar këta njerëz ishte absolut. Ne kemi vërejtur tashmë se ajo ishte e bazuar në idetë e Zotit si zot dhe gjykatës në jetën e Izraelit dhe në të gjithë botën (shih 2,34 dhe shënimet atje). Pasazhi i tanishëm (1-6)

shpjegon komandën më tej. Izraeli, populli i Zotit, duhej të mbante veten të lirë nga ligësia dhe korruptimi i fesë dhe jetës së kombeve. Vizioni i Zotit është për një popull që e njeh atë, dhe i cili bëhet një lloj i caktuar i shoqërisë për shkak të asaj njohuri. Se Izraeli duhet të jetonte përkrah këtyre popujve, megjithatë të ishte besnik i besëlidhjes, u vlerësua si e vështirë ose e pamundur. Në mënyrë të pashmangshme (pjesërisht përmes martesës, v 3), populli i besëlidhjes do të pushonte së qeni i veçantë; adhurimi i Zotit do të kapërcehej nga ai i Baalit (4). Nëse kjo do të ndodhte, i gjithë qëllimi për të shpëtuar Izraelin nga Egjipti për të qenë një lloj tjetër njerëzish do të pengohej. Heqja e kananasve synonte mbi të gjitha të rrënjosnin fenë e rreme që ata praktikonin (5).

Shkatërrimi i kananasve, pra, është pjesë e një lufte midis fesë së vërtetë dhe të rreme (shih gjithashtu Efes. 6,12). Ashtu si gjykimi mbi botën në përmbetje, është menduar vetëm të ndodhë një herë (Shko 9, 15b), dhe të tregojë, në jetën e Izraelit, kundërshtimin e plotë të Zotit ndaj adhurimit të perëndive të tjera, gjë që sjell me vete çdo lloj e keqe.

Duke thënë pse Perëndia i hodhi poshtë kananasit, ne kemi parë diçka pse zgjodhi Izraelin. Në rr. 6-11 kjo zgjedhje shpjegohet më tej. Së pari, të thuash që Izraeli u zgjodh është aq sa të thuash që ajo ishte e shenjtë, d.m.th. e veçuar për të realizuar qëllimet e Tij (6). Të dy idetë nënkuptojnë një ndarje të këtij populli, që t' i përkasin posaçërisht atij (si zotërimi i tij i çmuar, thesari personal i një mbreti; shiko Dal. 19, 5).

Së dyti, ajo nuk kishte asnjë lidhje me fuqinë e Izraelit (7); Populli i Zotit nuk duhet të ndihet i aftë të mburret me këtë

(shiko 8,17). Ata nuk kishin bërë asgjë për të merituar dashurinë që e kishte çuar Perëndinë t'i shpëtonte ata nga Egjipti (8).

Së treti, zgjedhja e Izraelit solli detyrime. Zoti kishte bërë një besëlidhje për shkak të dashurisë së tij, dhe ai do të tregonte besnikërinë e tij në të, por ai priste në kthim një dashuri e cila ishte e gatshme të bindej (9). Marrëveshja e Perëndisë për të dëbuar kananasit u ndoq shpejt nga një paralajmërim i ashpër për Izraelin që të mos merrte marrëdhëniet e tyre me të si të mirë. Shenja se ajo marrëdhënie ishte e vërtetë nuk do të ishte emri i 'Izraelit, as ndonjë shenjë e jashtme, por vetëm një gatishmëri për të bërë urdhërimet e Zotit (10-11). Kjo është ana tjetër e 'shenjtërisë'. I njëjti paralajmërim vazhdon të bëjë jehonë në DhR (p.sh. Rm 9, 30-32), dhe vlen sot jo vetëm për hebrenjtë, por edhe për të krishterët.

Së katërti, zgjedhja e Izraelit dhe refuzimi i kananasve nuk ishte vetëm për Izraelin. Megjithëse nuk është e dukshme në Ligjin e Përtërirë, qëllimi afatgjatë i zgjedhjes së Izraelit nuk duhet të harrohet, domethënë të sjellë bekim për të gjithë popujt e tokës (Zan. 12, 3). Kur Perëndia e solli Izraelin në tokën e saj, ai ishte një hap përpara për këtë qëllim. Izraeli në besëlidhje me Perëndinë mund t'i tregonte botës se si është Zoti – nëse ajo mund të ishte besnike.

Pasazhi tjetër (12-15) jep një pamje të një populli të bindur të bekuar nga Zoti. Bekimet i përkasin fort 'kësaj jete', në përputhje me vizionin e librit. Kështu, Zoti pohon se bota që ai ka bërë është e mirë (shih Zan. 1) dhe se është e mundur që populli ta shijojë atë. Bekimet e përmendura këtu, megjithatë, mund të shihen gjithashtu si shenja të qëllimeve të

mira të Zotit për popullin e tij në epokën që do të vijë, si dhe në epokën e tanishme.

Moisiu më në fund u kthye në temën hyrëse të kapitullit, domosdoshmërinë për të mbetur i paprekur nga praktikat e liga të Kanaanit (16-26). Në të njëjtën kohë ai u bëri thirrje përsëri popullit që të mos kenë frikë nga armiku, duke kujtuar dështimet e tyre të së kaluarës (1, 26-28) dhe duke u kujtuar atyre fuqinë e Zotit për të mposhtur kananasit ndërsa ai mundi egjiptianët (shih 1,29). Ai theksoi se është Zoti ai që do të jetë fituesi i vërtetë. (Fjala e përkthyer në grevë në rr. 20 është e paqartë (mund të jetë një imazh i panikut dhe konfuzionit; krh. Dal 23,28; Jos. 24,12)), por qëllimi është i qartë, Zoti ka mjetet e tij për të bërë atë që ai planifikon). Rr. 22 jep një të dhënë që pushtimi nuk do të jetë i shpejtë dhe i lehtë, siç do ta zbulonin popullin (Jos. 13, 1). Megjithatë do të ishte e pashmangshme nëse do të ishin besnikë. Dhe duhet të jetë i plotë; edhe emrat e popujve të mëparshëm (të përfaqësuar nga mbretërit e tyre) do të fshihen (24).

Urdhrat e fundit (25-26) kërkuan shkatërrimin e parafjalisë së fesë së rreme dhe të marrin urrejtjen e veçantë të figurave nga Ligji i Përtërirë. Populli nuk duhet të tundohet nga idhujt për shkak të materialeve të vlefshme të përdorura në to (25). Edhe të shkelësh me këto gjëra është të luash me zjarr. Prandaj, ata ishin nën të njëjtin ndalim si ata që i përdorën (2,34; 7, 2).

8, 1-9 **Disiplinë në shkretëtirë.**

Deri më tani, periudha e Izraelit në shkretëtirë është parë vetëm si ndëshkim për dështimin për të hyrë në tokë me urdhër të Zotit (1,35, 46). Këtu, është vendosur një kënd tjetër, domethënë një mundësi që besimi të rritet.

Më vonë Jeremia do të kujtonte periudhën e shkretëtirës si një përkushtim ndaj Zotit (Jr 2, 2; shih gjithashtu Ho. 2,14). Sidoqoftë, theksi këtu është në disiplinën (2, 5), që është një anë tjetër e dashurisë së Zotit për Izraelin (7, 6).

Vargu i hyrjes bën përsëri një lidhje midis urdhërimeve dhe jetës (shiko 4, 1 dhe komentet). Urdhri për të qenë i kujdesshëm (1) është tipik i Ligjit të Përtërirë (shih 7,12; 11,16). Është mbështetur këtu me thirrjen për të kujtuar udhëheqjen e Zotit në shkretëtirë (2). Bindja ndaj Zotit është çështje jo vetëm e të kuptuarit, por e vullnetit dhe e zemrës (shiko 6, 5 dhe komente); dhe zemra është e prirur të shkojë në rrugën e vet. Ndjenja e fortë e kësaj dobësie njerëzore në Ligjin e Përtërirë shpjegon urdhërat si kjo, dhe stilin e mësimin të përsëritur të librit në përgjithësi.

Në shkretëtirë, izraelitët ishin larguar befas nga të gjitha mënyrat e njohura për të marrë atë që u duhej për të jetuar. Edhe si skllëvër në Egjipt, ata e kishin ditur se nga vinte vakti tjetër. Ata nuk ishin njerëz të shkretë dhe ngurtësia e jetës atje dukej se i kërcënonte ata me vdekje (Dal. 16, 3). Këto ishin kohë për të provuar besimin te Zoti. Uria e tyre vërtetoi se ata nuk mund të mbijetojnë pa sigurimin e Zotit; dhe mrekullia e manës dhe shenjat e tjera të pazakonta treguan se ai ishte në gjendje të plotësonte nevojat e tyre (3-4; shiko Dal. 16, 4). Fjalët e përdorura më vonë nga Jezusi kundër Satanit (Mt. 4, 4; cf. koment në 6,13), njeriu nuk jeton vetëm me bukë, por për çdo fjalë që vjen nga goja e Zotit (3), nuk janë kontrastuese jeta e shpirtit me atë të trupit; përkundrazi, ata po tregojnë se e gjithë jeta vjen nga Zoti. Fjala e tij është krijuese dhe jetëdhënëse (shih Zan. 1) si dhe urdhëruese.

Vetë toka është një ëndërr e realizuar (7-10). Ky është përshkrimi më i lezetshëm i tij në libër. Për ta vlerësuar atë,

duhet të kujtojmë se u fol për një popull që kishte njohur vetëm jetën e vështirë të shkretëtirës (megjithëse shiko 6, 10-11). Uji i bollshëm, shumëllojshmëri të lashtash, madje luksoze siç janë vaji i ullirit dhe mjalti (ose ‘bllokim’) – mirësia e dhuratave të Zotit për qeniet njerëzore njihet më së miri pas mungesës.

8, 10-20 **Mos harroni!**

Tema e këtij seksioni është shumë si ajo e fundit. Sidoqoftë, prirja e izraelitëve për të harruar Perëndinë është më shumë në sy. Është e natyrshme të kërkojsh Zotin në shkretëtirë, kur asgjë nuk vjen lehtësisht dhe kur vdekja është gjithmonë afër. Por kur ka shumë, natyra njerëzore e ka më të vështirë t’i japë Zotit shkaku të tij. Ky është një problem i vërtetë me të cilin libri përballet pa masë, Zoti dëshiron ta bekojë popullin e tij me të gjitha gjërat e mira të krijimit të tij; megjithatë, kur marrin ato gjëra të mira, ka shumë të ngjarë që të largohen prej tij, duke menduar se nuk kanë nevojë për të. Pasuria e madhe mund të çojë në mashtrim të vetë-mjaftueshmërisë (17).

Problemi shkon thellë në marrëdhëniet e qenieve njerëzore me Zotin. Ka nga ata që besojnë se pasuria e tyre është një bekim i drejtpërdrejtë nga Zoti, një shenjë e aprovimit të tij. Ndonjëherë madje mendohet se varfëria është një shenjë e së kundërtës, zemërimit të tij. E vërteta nuk është aq e thjeshtë. Çdo gjë që kemi është me të vërtetë nga Zoti; mirëpo mirëqenia e rehatshme mund ta verbërojë popullin ndaj nevojës së tij për të, ndërsa mungesa ose humbja e pasurisë (ose shëndetit) mund të zgjojë besimin. Kur ndiejmë se Zoti na ka bekuar, është koha që ta kërkojmë si kurrë më parë dhe ta lavdërojmë për besnikërinë e tij (10).

Ishte për këtë arsye që përvoja e shkretëtirës erdhi përpara dhuratës së tokës, për të përulur popullin. Ajo ishte vetë një dhuratë, megjithë ashpërsinë e saj (15), qëllimi i së cilës ishte bekimi në fund (16.6). Dhe ishte krijuar që të mbetej në kujtesën e popullit, në mënyrë që ata të mos harrojnë, pasi të kishin arritur fundin e udhëtimit në tokën e premtuar, se e gjithë e mira e tyre vjen nga Zoti (14, 18).

Në diskutim ishte vetë besëlidhja (18). Kalimi përfundon me një paralajmërim tani të njohur për të mos adhuruar perënditë e tjera. Për izraelitët, të ‘harrojnë Perëndinë’, do të thotë të jepenin besnikërinë e tyre ndaj një perëndie tjetër. Idetë e rreme janë në themel të të gjitha veprimeve të liga. Idhujtaria për popullin modern është çdo besim në lidhje me atë që prodhon ‘të mirë’ që nuk ka vend për Zotin.

9, 1-6 **Një popull kokëfortë.**

Izraelitët kishin refuzuar dikur madje të përpiqeshin të hynin në tokë për shkak të madhësisë dhe forcës së madhe të popullit të saj, i cili përfshinte anakitët gjigantë (Dt. 1,28; Nr. 13,22; Jos. 11,22). Zoti tani siguroi popullin se ai do të mposhte edhe këta armiq të tmerrshëm (pasi ai kishte mundur Sihonin dhe Ogun në Transjordan, 2,24 – 3,10). Sidoqoftë, vetë populli ende duhet të veprojë. Vini re ekuilibrin midis tij do t’i shkatërrojë ata dhe ju do t’i dëboni (36).

Në kap. 8 Moisiu foli për ndryshimin nga varfëria në pasuri dhe rreziqet morale që do të sillnin. Pastaj ai u kthye në një ndryshim tjetër në jetën e Izraelit, nga populli i shtypur te pushtuesit. Tundimi që mund të sillte kjo ishte ideja që Zoti u kishte dhënë tokën sepse ata ishin më të mirë (më ‘të

drejtë') sesa popujt e tjerë (4). Të besosh se kjo do të ishte një lloj mosmirënjohjeje për mirësinë e Zotit në bekimin e tyre. Moisiu tregoi, pra (4-6), se ata do të mposhtnin kombet e tjerë, jo për shkak të drejtësisë së tyre, por për dy arsye krejt të ndryshme, për hir të premtimit të Zotit para të parëve dhe për shkak të ligësisë së kombeve të tjera. Dhe për të forcuar pikën, ai vazhdoi të thotë se në të vërtetë izraelitët nuk ishin të drejtë – të drejtë; Përkundrazi, të dhënat e tyre treguan se ata ishin me qafë të fortë ose rezistente me kokëfortësi në rrugën e Zotit për ta.

9, 7-29 **Viçi i artë**

Pjesa tjetër e gjatë dëshmon pohimin e Moisiut se izraelitët ishin natyrshëm kokëfortë. Kujton kohërat kur ata ishin rebeluar kundër Zotit, veçanërisht rebelimi më i keq për të gjithë, bërja e viçit të artë (Dal. 32). Edhe këtë ata duhet ta mbajnë mend (7; së bashku me udhëheqjen e Zotit të tyre në shkretëtirë, 8, 2 dhe urdhërimet e tij, 8,11). Për të vazhduar në rrugën e vështirë të bindjes ndaj besëlidhjes, ata jo vetëm që duhet ta njohin mirësinë e Zotit, por edhe dobësinë e tyre. Për këtë arsye, Moisiu tani i përballoi ata me kujtesën e dhimbshme të asaj që kishin bërë në Horeb.

Së pari tregohet historia e viçit vetë (8-17). Ishte mëkati më i keq i imagjinueshëm. Ndodhi ndërsa besëlidhja ishte akoma nënshkrim dhe vulosje në Horeb. Besëlidhja vetë ishte përfunduar dhe populli kishte rënë dakord me kushtet e saj (Dal. 24, 7). Moisiu ishte ngjitur përsëri në mal në mënyrë që të merrte nga Zoti Urdhërimet e shkruara në pllaka guri (9; Eks. 24,12). Ishte atëherë që populli, me Urdhërimet e freskëta në mendjet e tij, si dhe takimi i tmerrshëm me

Perëndinë në bubullima, zjarr dhe re (Dal. 19, 16-19), e bindi Aaronin të bënte një idhull (16a; Dal 32, 1). Kështu ata thyen dy urdhërimet e para, thelbësore dhe kthyen shpinën besëlidhjes sapo u bë (12b, lbb).

Në atë kohë Zoti kishte menduar të mos pranonte popullin e tij. (Vini re se si i quajti ata njerëz të Moisiut dhe tha që Moisiu i kishte nxjerrë ata nga Egjipti; 12.) Ai ishte madje në pikën e shkatërrimit të tyre, dhe të bënte një komb të ri të pasardhësve të Moisiut (rr. 14b është si origjinali premtorju Abrahamit, Shko 12, 2). Kur Moisiu i theu pllakat ishte sikur vetë besëlidhja të rrënohej në gërmadha (17).

Sidoqoftë, Moisiu nuk e kërkoi nderin të lindi vetë një popull i ri. Përkundrazi, ai u lut për ata të cilëve u kishte kushtuar jetën e tij, duke treguar se roli i profetit përfshinte ndërhyrjen, si dhe duke thënë fjalët e Zotit. Për sinqeritetin dhe këmbënguljen e tij u dëgjua, dhe populli u kursye (19.6). Në vetë lutjen (26-29), Moisiu u bëri thirrje tre gjërave. Së pari, ai kujtoi premtimin e Zotit për të parët, të cilin vetë Zoti e kishte theksuar aq shumë (27; dhe shiko 1, 8). Së dyti, ai tregoi gjithçka që Zoti kishte bërë për ta deri më tani, duke i nxjerrë ata nga Egjipti dhe duke e bërë popullin e tij (26, 29). Meqenëse ato ishin trashëgimia e tij, Perëndia do të fuste veten duke shkatërruar popullin e tij. Së treti, ai argumentoi se nderi i Zotit ishte në rrezik, sepse gjykimi i tij mbi popullin e tij do të shihej nga kombet e tjera si pafuqi për t'i shpëtuar ata (28). Ky element i bindjes duket se është një pjesë e rëndësishme e fuqisë së lutjes së Moisiut.

Shënim. 22-24 Pothuajse si kllapa, Moisiu përmendi raste të tjera kur Izraeli u rebelua gjatë udhëtimit të tyre në tokë. Kjo kishte për qëllim të tregonte se mëkati i parë dhe më i

madh nuk ishte një incident i izoluar, por se populli ishte me zemër rebelë.

10, 1-11 **Rregullimi i besëlidhjes.**

Seksioni vijues vazhdon drejtpërdrejt nga ai paraprak. Kur Zoti i tha Moisiut të bënte edhe dy pllaka guri, ishte përgjigjja e tij për lutjen e Moisiut për popullin (9, 26-29). Kur pllakat e para u prishën (9,17) dukej se tregimi i besëlidhjes mund të mbaronte atje dhe atëherë. Pllakat e reja, si të parat, i kishin shkruar Dhjetë Urdhërimet mbi ta (shih 4,13), domethënë kërkesat themelore të besëlidhjes. Ata duhej të mbaheshin në një kuti të veçantë, ose arkë, që Moisiu kishte bërë me qëllim (1, 3), dhe që quhet diku tjetër në Ligjin e Përtërirë ‘arkën e besëlidhjes së Zotit’ ((31, 9, 25), Arka ka një theks të veçantë në Ligjin e Përtërirë. Në librin e Daljes lexojmë se ishte një ndërtim i pasur dhe i hollësishëm, një pjesë e qendrës së tendës së shenjtë, nga ku Zoti u foli popullit (Dal. 25, 10-22). Këtu theksohet funksioni i tij si enë e pllakave të ligjit. Rendi i ngjarjeve është i ngjeshur madje disi në Ligjin e Përtërirë, me qëllim të theksimit se funksioni i duhur i arkës ishte mbajtja e pllakave. (Në librin e Daljes bërja e arkës nga Bezaleli nuk është e lidhur drejtpërdrejt me prodhimin e pllakave të reja; Dalja 37, 1-9; shiko gjithashtu 34, 1-4).

Historia e prishjes dhe rinovimit të besëlidhjes në Horeb është rrumbullakuar në 10-11, me përsëritjen e vendimit të Zotit për të mos shkatërruar popullin. Ata tani mund të vazhdojnë të hyjnë në tokë si populli i tij i besëlidhjes.

Rr. 6-9 duket se ndërpresin historinë. Sidoqoftë, shënimi për vdekjen e Aaronit tregon se ai nuk vdiq në Horeb, megjithë rolin e tij në mëkatën atje (9, 16-21), dhe për këtë

arsye se lutja e Moisiut për të (9,20) ishte përgjigjur (siç kishte lutja e tij për popullin). Për emrat e vendeve shiko Nr. 33, 31-33. Ata me sa duket ishin afër Malit Hor (Nr. 20, 27-28).

Përmendja e Aaronit (i cili ishte nga fisi i Levit) duket se nxit një shënim për levitët. Në këtë pasazh termi levitët përdoret gjerësisht për të përfshirë priftërinjtë si dhe rendin më të ulët të klerit, megjithëse termi mund të përdoret vetëm nga këta të fundit. Me vdekjen e Aaronit, roli i tij si prift do të lindte nga pasardhësit e tij. (Bijtë e Aaronit u shenjtëruan priftërinj me të, Dal. 28 – 29.) Për shkak të rolit të tyre priftëror, fisi i Levit nuk do të zotëronte një territor të veçantë të tyre në Izrael, si fiset e tjera. Ata do të merrnin jetesën nga puna e tyre priftërore.

10, 12-22 **Feja e zemrës.**

Pjesa e mbetur e kapitullit dhe me të vërtetë ch. 11, është i shqetësuar me motivimin e izraelitëve që të ishin besnikë ndaj besëlidhjes që ishte rinovuar kështu. Së pari, Moisiu u kthye në urdhrin themelor të Ligjit të Përtërirë, për ta dashur Zotin me zemër dhe shpirt (12; krh. 6.5). Të kesh frikë nga Zoti (12) është që t'i falesh adhurimin e duhur, duke njohur zotësinë e tij në të gjithë botën. Është një shoqërim i natyrshëm i dashurisë për të. Urdhërimet ndaj 12-13 theksojnë bindjen ndaj fjalës së Zotit. Shprehja çfarë kërkon Zoti për ju? është shumë si ajo në Mik. 6,8. Të dy pasazhet synojnë të tregojnë se feja, me praktikën e saj, është e vdekur, përveç nëse vjen nga zemra.

Moisiu vazhdoi të kujtojë zgjedhjen e Zotit për Izraelin (14-15) dhe u përpoq të nxiste mirënjohjen e tyre duke u

ndalur në çudinë e kësaj (shih 7, 7-8; 9, 6). Pastaj ai përdori një figurë të re të fjalës për t'i nxitur ata që të ndryshoheshin nga populli kokëfortë që kishte qenë në të kaluarën (16; krh. 9, 6). Ideja e 'rrethprerjes së zemrës' është një mënyrë tjetër për të thënë se shenjat dhe ritualet e jashtme nuk janë asgjë në vetvete, edhe pse rrethprerja u dha nga Zoti si një shenjë e marrëdhënies së tij të veçantë me Izraelin (Zan. 17, 9-14). Ligji i përtërirë nuk dëshiron të shfuqizojë këtë dhe ritualet e tjera (siç është sakrifica), por vetëm t'i vendosë ato në një këndvështrim të vërtetë.

Mendimi i Moisiut u kthye në një implikim tjetër të karakterit të Zotit, përkatësisht dashurisë së tij për drejtësi. Një popull që me të vërtetë e do Zotin do të jetë si ai në kërkimin e së mirës së të pambrojturve dhe duke e bërë këtë pavarësisht interesave të veta (17-19). Ky parim qëndron prapa të gjitha ligjeve që duhen ndjekur. 12-26.

Kapitulli përfundon (20-22) me një thirrje përfundimtare për të adhuruar vetëm Zotin, dhe një kujtesë për besnikërinë e tij ndaj premtimit të tij (shih Zan. 15, 5).

11, 1-7 **Disiplina e Zotit.**

Siç kemi parë, brezi i tanishëm nuk mban përgjegjësi për dështimin e npopullit për të pushtuar tokën e premtuar në rastin e parë (1,39; krh. '2, 14-15). Për më tepër, Moisiu kishte theksuar se Zoti ishte duke bërë një besëlidhje të drejtpërdrejtë me ta (5, 3). Tani ata u paralajmëruan të mësojnë nga mënyra me të cilën Perëndia u soll me ta që kur u larguan nga Egjipti. Ata kishin një përgjegjësi të veçantë për të kuptuar përvojat që kishin pasur gjatë viteve të shkretëtirës. Fëmijët e tyre, shumë të vegjël për të vlerësuar

ato gjëra ose që nuk kishin lindur ende, do të varen prej tyre për njohurinë e tyre për atë që Zoti kishte bërë (2; kap. rr. 19-21).

Ajo që populli kishte parë quhet disiplinë e Zotit (2), asnjëherë larg dashurisë së tij. Ilustrohet në dy mënyra krejt të ndryshme. Së pari, Moisiu kujtoi rrëzimin e egjiptianëve, si në plagët (3, (Dal. 7, 14 - 12, 30) ashtu edhe nga izraelitët që mposhtnin ushtrinë që i ndoqi pasi faraoni u kishte lejuar ata të linin tokën e tij (4 krhs. Dal. 14, 5-31). Kjo disiplinë ishte një provë e fuqisë së Zotit, si dhe dashurisë së tij për popullin e tij të zgjedhur.

Së dyti, Moisiu kujtoi fatin e Datanit dhe Abiramit, të cilët kishin sfiduar të drejtën e Moisiut dhe Aaronit për rolet e tyre të udhëheqjes, dhe, veçanërisht, kishin dashur të ndanin në priftëri, në vend që të pranonin statusin e tyre si “levitë” (Nr. 16, 3, 8-10). (Për detyrat e levitëve në këtë kuptim më të ngushtë shiko Nr. 3, 1-37, dhe komentin për Lp. 10, 6-9).

‘Disiplina’ këtu shfaqet në aspektin e tij më të errët, pasi gjykimi i Zotit mbi mosrespektimin e besëlidhjes, dhe veçanërisht për refuzimin e pakuptimtë, të vetë-pohimit të mënyrave të tij.

11, 8-25 **Një tokë për të cilën Perëndia kujdeset**

Moisiu përsëri bëri një lidhje midis bindjes dhe jetës në tokë (krh. 4, 1). Kontrasti me Egjiptin është interesant sepse Dathan dhe Abiram kishin pohuar se Egjipti ishte një tokë pjellore dhe se toka e premtuar nuk ishte materializuar (Nr. 16, 12-14). Në fakt, Egjipti ishte pjellor vetëm falë metodave të mundshme të ujitjes, ndërsa toka e premtuar do të ishte pjellore për shkak të shiut që do të jepte Zoti (10-11). Rr. 12

jep të kuptohet një paralele midis zgjedhjes së Zotit dhe kujdesit për tokën dhe dashurisë së tij për popullin e tij të zgjedhur.

Si gjithmonë në Ligjin e përtërirë, premtimi është i lidhur ngushtë me urdhërimin. Pasurinë e tokës do ta shijojë vetëm një popull që mban kërkesat e besëlidhjes. Rr. 14-15 japin një pamje të jetës pasi mund të shijohet nga një popull i tillë, me shira të rregullt në vjeshtë dhe pranverë, të dyja thelbësore për një korrje të shëndetshme. Kokrra, miniera dhe vaji i ri (14) është një mënyrë tipike për të folur për rendimentin e tokës në Ligjin e Përtërirë (krh. 7,13; 12,17).

Përkundrazi, një popull që u drejtohet perëndive të tjera mund të mos e presë këtë bollëk (16-17; dhe shiko 1 Mbret. 17, 1). Këto dy alternativa njihen gjetkë si ‘bekimi’ dhe ‘mallkimi’ (shiko më poshtë në rr. 26).

Bekimi mund të sigurohet jo vetëm për gjeneratën e tanishme, por për të gjithë ata që vijnë, nëse kërkesat e besëlidhjes mësohen me besnikëri si pjesë e stilit të jetës së popullit (19-21; krh. 6, 5-9). Sidoqoftë, për të shmangur përshtypjen se marrëdhëniet midis Zotit dhe Izraelit bazoheshin vetëm në zbatimin e ligjit, Moisiu u kthye në idenë e premtimit. Toka mund të ishte e vetmja dhuratë e Izraelit si dhuratë e Zotit (22-23, 25). Shtrirja e tokës (24) është siç i ishte premtuar Abrahamit (Zan. 15,18).

11, 26-32 **Dy mënyra.**

Preludi i gjatë i ligjeve individuale po tërhiqet. Pjesa e tanishme formon një lidhje midis saj dhe pjesës tjetër të librit. Bekimi dhe mallkimi (nënkuptohet në rr. 14-17) janë dy mënyrat e hapura për Izraelin (26-28). Këto u përshkruan

gjatësisht pasi të ishin dhënë ligjet (Lp. 28). Solemniteti i zgjedhjes që duhet të bënte Izraeli u bëri përshtypje atyre me një ceremoni që u zhvillua në Malet Ebal dhe Gerizim, afër qytetit të Shekemit, në zemër të vendit (29-30). Posedimi i tyre i Shekemit do të ishte një lloj festimi i pushtimit të tyre për tërë vendin, i cili me siguri do të pasonte (pra aludimi për kananasit). Vetë urdhërimi përsëritet dhe shtjellohet në ch. 27, dhe i kryer në kohën e duhur nga Joshua (Jos. 8, 30-35). Më në fund (32) Moisiu përdori tani fjalët e njohura të këshillimit për të mbajtur kërkesat e besëlidhjes. Kjo çon drejtpërdrejt në kap. 12, fillimi i ligjeve të hollësishme, individuale, të cilat do të qeverisnin jetën e Izraelit në vend.

12, 1 – 26,15 **Ligje specifike**

12, 1-12 **Vendi i adhurimit.**

Tani fillojnë ligjet e veçanta, rr. 1 duke krijuar një lidhje me udhëzimet e përgjithshme që shkuan më parë. Urdhërimet në kap. 12 kanë të bëjnë me adhurimin e duhur të Zotit dhe janë pasojë e kërkesës themelore që Izraeli do ta adhurojë vetëm atë (5, 7). Urdhërimi i mëparshëm për të shkatërruar të gjitha gjurmët e adhurimit kananas (7, 5, 25) tani është përsëritur (2-4). Pika e përdhosjes së vendeve të tyre të adhurimit (2) është se aty ku u kujtuan emrat e tyre (3). Pikëpamja e vjetër semitike ishte që në emër të binte qenia dhe fuqia e çdo personi. Rr. 3 rendit gjurmët e fesë idhujtare të Kanaanit. Shtylla prej guri ishte ndoshta një lloj simboli pjellorie; Ashera u emërua sipas perëndeshës Ashera dhe mund të ketë qenë një shufër prej druri e gdhendur në imazhin e saj.

Në kontrast me këtë adhurim të rremë, Zoti kishte zgjedhur një vend në të cilin duhet të mbahet mend emri i tij

(5). Vendi nuk është identifikuar. Vendndodhja në vetvete nuk është e rëndësishme, por vetëm se është e Zotit. Në historinë e Izraelit do të ishin një numër vendesh radhazi, veçanërisht Shilo (Jr. 7,12) dhe Jeruzalemi (2 Mbr. 21, 4).

Urdhri për të shkuar në vendin (5) ka në mendje adhurimin e rregullt të Izraelit. Rr. 6 jep një listë të sakrificave dhe ofertave që do të jenë pjesë e këtij adhurimi të rregullt. Lista këtu nuk është shteruese, por një lloj përmbledhje e adhurimit izraelit. (Për një përshkrim të plotë të sakrificave shihni Lev. 1 – 7 dhe komentin). Blatimi i djegur iu ofrua Zotit në altar, si një e tërë, (Lev. 1, 9); llojet e tjera të sakrificës u konsumuan kryesisht nga adhuruesi dhe prifti. Arsyet e kushtimit të sakrificës mund të ndryshojnë (shih p.sh. Lev. 7, 11-18).

Shënimi kryesor në këtë adhurim është gëzimi. Rr. 7, në të vërtetë, ofron një pasqyrë në vizionin e Ligjit të Përtërirë, një popull i bashkuar që gëzohet në adhurim në prani të një Zoti të vet.

Rr. 8-10 kujtojnë situatën e tanishme të izraelitëve, ende jo në gjendje, për shkak të stilit të tyre të jetesës në shkretëtirë, të bënin gjithçka që do të kërkohej më vonë. Pjesa tjetër e premtuar nga armiqtë e tyre (shiko 3,20 dhe koment) do të fitohet vetëm kur të gjithë izraelitët të vendosen në pjesën e caktuar të tokës dhe luftërat e tyre do të përfundojnë.

Rr. 11-12 përsërisin urdhrat e rr. 6-7, duke përfshirë thirrjen për t'u gëzuar, por gjithashtu të nxjerrë një udhëzim për të përfshirë të varfrit dhe të dobëtit në bashkësi në adhurim. Ne kemi parë që ky është një implikim themelor i vetë karakterit të Zotit, që duhet të punohet midis popullit të tij (shiko 10, 17-19). Tani ajo përsëritet në kontekstin e

adhurimit. Ligji i përtërirë e di se adhurimi pa asnjë gëzim ose dashuri është i vdekur.

12, 13-28 **Një përjashtim.**

Ky seksion është një kualifikim i gjatë i atij paraprak. Kur izraelitët më në fund jetojnë në tokën e tyre, shumë prej tyre do të jetojnë në një distancë nga vendi i flijimit. Megjithëse do t'ju kërkohet të bëjnë haxhin në raste (shih Dal. 23,17), ka të ngjarë që ata ta bëjnë këtë rrallë. Rregulloret e tanishme u lejojnë atyre, pra, të hanë mish edhe pse nuk është therur me sakrificë (kërkesa e Lv 17, 1-7, kur populli ishte akoma në shkretëtirë). Në këto raste, kafshët të cilat ishin të përshtatshme për flijime tani do të ishin në një paralele me të tjerët që nuk ishin (psh. Gazela dhe dreri, v 15). Kufizimi i vetëm është se ata duhet të disponojnë gjakun siç duhet, pasi gjaku nuk duhet të hahet kurrë (Zan. 9, 4; Lv 17, 10-12). Pasi do të rezervohet për t'u përdorur në ritualin e flijimit për faljen e mëkateve. Shaul kryen një masakër të tillë 'profane' në 1 Sa. 14, 32-35.

Rr. 15-19 dhe 20-28 janë deklarata paralele të kësaj leje. Çdo pasazh së pari jep lejen, pastaj përsërit rregullin themelor që sakrificat aktuale duhet të merren në vendin e adhurimit.

12, 29-31 **Pastërti në adhurim.**

Kap. 12 është në shumë mënyra si kap. 7. Secila fillon dhe mbaron me paralajmërimë për të mos u humbur nga feja kananase. Këto rreshta marrin temën e rr. 1-4, dhe kështu mbyllin kapitullin duke i kujtuar lexuesit qëllimin themelor të rregulloreve që ai ka dhënë.

13, 1-18 **Joshjet ndaj idhujtarisë.**

Shqetësimi parësor i ligjeve me urdhërimin e parë (besnikëria ekskluzive ndaj Zotit, 5, 7) nënvizon këtë kapitull ashtu siç bëri edhe e fundit. Ai konsideron tre mënyra me të cilat izraelitët mund të devijohen të adhurojnë perëndi të rreme.

Tundimi i parë i mundshëm vjen nga profetë të rremë. Ndonjëherë nuk do të ishte e lehtë për izraelitët të njohin një profet të rremë, pasi ata mund të përdorin gjuhën tipike dhe të pretendojnë se kanë pasur zbulesa të cilat nuk mund të provoheshin lehtësisht.

Testi i parë i një profeti të vërtetë ishte nëse ai ishte besnik i Zotit (do të kishte të paktën një tjetër; shih 18, 20-22). Asnjë lloj përvoje ose fjalimi i shkëlqyeshëm nuk mund të përbënte një gabim të tillë themelor. E gjithë thirrja e Izraelit do të vihej në rrezik nga një person i tillë – prandaj kujtimi i shëlbimit nga Egjipti si pjesë e motivit për të refuzuar idhujtarin (5), dhe thirrjen e përtërirë për të dashur Zotin (3). Profeti i rremë duhet të trajtohet rëndë. (Testimi në rr. 3 nuk është krijuar me qëllim nga Zoti; profeti i rremë, megjithatë, siguron vërtet një provë të dallueshmërisë dhe besnikërisë).

Së dyti, tundimi ndaj fesë së rreme mund të vijë nga çdo anëtar i komunitetit (6-11). Në atë rast, një përgjegjësi e rëndë bien mbi të afërmit dhe miqtë e afërt për të ekspozuar kancerin në trup dhe për të ndërmarrë iniciativën për ta hequr atë.

Më në fund, e njëjta ashpërsi do të zbatohet për qytete të tëra në të cilat ka marrë rrënjë adhurimi idhujtar (12-18). Mund të ketë një anë politike për apostazinë e një qyteti të

tërë, pasi feja ishte aq e lidhur me politikën. Kjo do të thotë, që një qytet të shkojë pas Baalit do të ishte një lloj proteste kundër përkatësisë 'Izraelit' në kuptimin në të cilin do të thotë besëlidhja e Moisiut. Qytetet e tilla do t'i nënshtroheshin të njëjtit 'ndalim' që qytetet kananase u vunë nën kur Izraeli hyri për herë të parë në tokën e premtuar (15-16; krhs. 2,34; 7, 1-5) Fati i tyre – duke u lënë një grumbull. e rrënojave përgjithmonë (16) – është vetëm ajo që do të binte më vonë qyteti i Ajit në dorën e Joshuas, Jos. 8,28). (Kjo tregon, rastësisht, se është feja e rreme, dhe jo popujt, që Zoti e urrente.)

Masat e urdhëruara këtu janë me të vërtetë të rënda, por ato duhet të shihen në sfondin e tundimeve të fuqishme që me të vërtetë erdhën në Izrael gjatë historisë së saj në vendin e Kanaanit. Librat e Mbretërve janë një histori e dështimit kronik në këtë drejtim. Idhujtaria do të dëmtonte qëllimin për të cilin Zoti zgjodhi Izraelin, i cili ishte në fund të fundit shpëtimi i botës.

14, 1-21 **Populli i shenjtë i përcaktuar.**

Grupi tjetër i ligjeve ka të bëjë kryesisht me ushqimin. Pasazhi hapet duke kujtuar se Izraeli është i shenjtë dhe i zgjedhur (2), një kombinim që kemi parë në 7, 6 (shiko komentin atje). Tani populli quhet gjithashtu fëmijë të Zotit (fjff. djem; shiko 1,31; Dal. 4,22; Hos. 11, 1 për të njëjtën ide duke përdorur njëjës). Kjo marrëdhënie e ngushtë që Zoti ka me popullin është bërë tani baza e ligjeve që duhet t'i shënjojnë ato në mënyrë të dukshme nga të tjerët. Praktikat e jashtëligjshme në rr. 16 u përkisnin riteve të zisë kananase (shih 1 Mbr. 18,28).

Pjesa më e madhe e pasazhit (3-20) dallon krijesat të cilat konsiderohen të pranueshme për ushqim nga ato që nuk janë. Shprehjet e përdorura janë të pastra dhe të papastra. Nuk ka asnjë marrëveshje për kuptimin e saktë të këtyre fjalëve. Mundësitë kryesore janë që disa kafshë vlerësoheshin si të papërshtatshme për të ngrënë për arsye shëndetësore, ose që ato ishin refuzuar për arsye fetare. (Shprehja ceremonialisht e papastër në rr. 7b sugjeron këtë të fundit, megjithëse nuk ka ndonjë fjalë shtesë në hebraisht për ceremoni.)

Përpjekjet për të shpjeguar kuptimin themelor të pastër dhe të papastër pengohen nga fakti se një numër i kafshëve nuk mund të identifikohen me siguri. Mund të jetë gjithashtu se nuk ekziston asnjë arsye themelore për pranimin dhe refuzimin. Megjithatë, ndonjëherë, një arsye për të refuzuar një krijesë jep të kuptohet vetë. Në rastin e pastruesve të tillë si vlonjati, për shembull (12), papastërtia ndoshta lind nga fakti se ushqehen me kafshë që vdesin vetë. Këto janë ritërisht të papranueshme, sepse gjaku nuk është asgjësuar siç duhet (Lev. 17, 15-16; shiko gjithashtu v 21 a, dhe 12,16). E njëjta gjë mund të zbatohet për zogjtë grabitqarë (12-16). Në raste të tjera, papranueshmëria e një krijese mund të lindë për shkak të përdorimit të saj në disa ambiente fetare kananase.

Një shpjegim bindës i përgjithshëm i ligjeve të ushqimit është ofruar nga G. J. Wenham në Komentarin për Libirin e Levitikut. Sipas pikëpamjes së tij, ideja që nënvizon ‘shenjtërinë’ në tekstet rituale biblike është ajo e tërësisë. Individët, kafshët, madje edhe materialet janë të tëra ‘, kur përputhen me klasën e cilës i përkasin (shih Lev. 18,23;

19,19; 21, 17-21). Si pasojë, kafshët konsiderohen të përshtatshme për t'u lënë mënjanë për sferën e shenjtë (d.m.th. sakrificën) nëse ato i përkasin si duhet një klase, dhe nuk kanë karakteristika që mund të konsiderohen “të përziera”.

Rregulloret në v 21 janë sqaruar përsëri nga ‘shenjtëria’ e Izraelit (megjithëse nuk ka asnjë provë të sigurt për ta mbështetur këtë në rastin e udhëzimit përfundimtar). Të huajt, duke mos qenë njerëz të zgjedhur, nuk u nënshtroheshin rregullave të tij të veçanta.

14, 22-29 **E dhjeta**

E dhjeta izraelite ishte një kushtim i prodhimeve të vendit. Në një shoqëri bujqësore të lashtat ishin shenja e menjëhershme e mirësisë së Zotit, dhe ato ishin kështu një pjesë e pashmangshme e adhurimit. Nuk është e lehtë të thuhet se sa prej pasurisë së një izraeliti ishte e dhjeta në të vërtetë (edhe pse kjo do të thotë lit. Një e dhjeta “); për më tepër, ishte vetëm një nga një numër ofertash që pritej të sillnin nga izraelitët. Një kuptim i tij është më i komplikuar nga ligjet e ndryshme për të në Pesëlibrash. Në Nr. 18, 21-29 duket si një ofertë për të mirën e levitëve (të cilëve u duhej oferta të tilla për të jetuar). Këtu, është një festë në të cilën marrin pjesë ofertuesit dhe familjet e tyre, megjithëse levitët nuk harrohen (27).

Një pamje e plotë mund të merret duke marrë së bashku ligjet e ndryshme. Festa familjare në vendin e adhurimit do të kishte lënë sasi të mëdha për taksat e levitëve. E dhjeta e vitit të tretë, megjithatë (28-29), duket se është vënë në përdorim të veçantë, duke u mbledhur në qytete në vend se të çohet

në vendin e adhurimit, dhe përdorur për të dobëtit (si dhe levitet, të cilët jetonte në të gjitha pjesët e tokës; Nr 35, 1-8).

E dhjeta siç paraqitet këtu është tipike për Ligjin e Përtërirë, megjithatë. Ajo festohet nga të gjithë Izraeli në vendin qendror të adhurimit. Ajo shënohet nga gëzimi në adhurimin e një Zoti të vetëm dhe simbolizon unitetin e popullit duke theksuar faktin që të gjithë marrin pjesë në të. Dhe kjo tregon një popull që ishte në të njëjtën kohë i bindur (duke sjellë të dhjetat e tij) dhe të bekuar me bollëk të tokës (në festën që vetë oferta u lejon atyre).

Shënim. 24-26 Përfshihet një detaj praktik i cili nje problem in që disa njerëz jetuan në një distancë të madhe nga vendi i adhurimit. Ligji ka këtë të përbashkët me ligjin që lejon therjen jo-sakrifikuese (12, 13-28).

15, 1-18 **Largimi i borxheve dhe lirimi i skllëvërve.**

Jeta e përditshme e Izraelit në vend tani është e rregulluar në një mënyrë të mëtejshme, në lidhje me borxhet dhe skllavërinë. Të dyja këto kuptohen si mënyra me të cilat më i fuqishmi mund të ndihmojë më të dobëtit në komunitet. Ideja e vëllazërimit në Izrael nuk është askund më e fortë se këtu (2-3).

Edhe një herë, marrëdhëniet me bashkë-izraelitët janë në një bazë të ndryshme nga marrëdhëniet me të huajt (shih 14,21). Ligjet, pra, vazhdojnë të ndërtojnë mbi idenë e Izraelit si një popull të shenjtë, duke treguar brenda vetes standardet e Perëndisë. (Qëndrimi ndaj të huajve, pra, nuk është diskriminim në kuptimin modern, dhe as nuk e justifikon këtë. Ai thjesht është pasojë e statusit të veçantë të

Izraelit në këtë pikë të historisë së shpëtimit. Ai nuk është një parim i përhershëm).

Borxhet duhet të anuloheshin në vitin e shtatë të një cikli shtatë vjeçar. Meqenëse huatë duhej të bëheshin pa kamatë (23, 19-20; Dal 22,25), ato ishin thjesht një veprim ndihme për ata që kishin rënë në periudha të vështira (si rezultat, mbase, i një korrje të keqe) dhe jo sesa një mjet për të pasuruar huadhënësin. Motivi i huazimit qëndron në natyrën e Izraelit. Populli në besëlidhje me Perëndinë duhet të jetojë vëllazërimin dhe dijen e tij se ajo e mban tokën e vet jo për shkak të forcës (shiko 8,17), por si dhuratë. Një pasojë e kësaj është se nuk duhet të ketë të varfër mes jush (4), që në të vërtetë është një urdhër. Vetëm kur izraelitët marrin përgjegjësinë për drejtësi në këtë mënyrë, ata mund të vazhdojnë të provojnë se toka është me të vërtetë një dhuratë dhe ta njohin bekimin e vazhdueshëm të Zotit (4-6).

Thirrja për të qenë bujar është zhvilluar më tej në 7-11. Ligjet janë të vetëdijshëm për kamatën vetanake, i cili hyn në planifikimin njerëzor, dhe për këtë arsye mundësia, që një hua të refuzohet, sepse viti i shtatë po afron. Kjo për shkak se huamarrësi mund të mos ketë kohë (ose dëshirë!) për të shlyer para huadhënësit është i detyruar të shlyejë kredinë. (Nuk është e qartë, rastësisht, nëse kredia ka për qëllim të anulohet krejtësisht, ose thjesht të pezullohet derisa të kalojë viti i shtatë. Në të dy rastet kërkohet vetëmohim i konsiderueshëm i huamarrësit.) DhR gjithashtu nuk vendos kufizime në bujaria e kërkuar nga dhuruesit (Rm. 12, 8; 2 Kor. 9, 7).

Në këtë pikë, ligjet e Ligjit të Përtërirë afrohen me një angazhim të hapur për popullin e tjerë të një lloji, i cili nuk

mund të përfshihet lehtësisht në ligje fare. (Krh. Lev. 19,18, i cili duket se e bën këtë pikë kur i nxit izraelitët ta duan dashurinë e fqinjët tënd si veten tënde.) Këto gjëra janë të vështira për t'u provuar në gjykata. Sidoqoftë, rr. 9c le të kuptohet që detyrimet e vendosura këtu ishin shumë reale. Ata mund të, siç duket, të testohen nga të tjerët, dhe sigurisht nga Zoti.

Skllavëria në Izrael duhej të ishte krejt ndryshe nga sa kuptohet zakonisht me termin. Një person që kishte rënë në periudha të vështira mund të kalojë veten në shërbim të një tjetri si një mënyrë për të mbijetuar nga urgjenca. Sidoqoftë, kjo nuk synonte të ishte një rregullim i përhershëm (megjithëse skllavi mund të zgjidhte këtë; 16-17). Padyshim që skllavi (ose shërbëtori – fjala mund të përkthehet në të njëjtën mënyrë) nuk është në pronësi të zotit. Shitja në rr. 12 nënkupton vetëm një shitje të punës së skllavit për një periudhë. Në fund të periudhës (në vitin e shtatë përsëri), dhe në këmbim të punës së tij, mjeshtri duhet t'i sigurojë skllavit mjetet për të jetuar përsëri të pavarur. Edhe një herë, bujaria e tillë është mjeti i një gëzimi të vazhdueshëm të bekimeve të besëlidhjes që Zoti dëshiron të japë (18b).

15, 19-23 **Të parëlindurit.**

Të gjithë të parëlindurit, si njerëzorë ashtu edhe kafshë shtëpiake, i ishin kushtuar posaçërisht Zotit. Për kafshët kjo do të thoshte sakrificë; popullin e zëvendësuan flijimi i një kafshe tjetër (Dal. 13, 2, 13, 15).

Të parët këtu, si të dhjetat, u bënë pjesë e një feste vjetore në vendin e adhurimit. Kafshët e papërsosura, të cilat sipas përcaktimit nuk ishin të përshtatshme për sakrificë, mund të

hahen pa sakrifica (21-23). Rregulloret këtu janë më tepër si ato për therje jo sakrifikuere në përgjithësi (12, 13-28), shqetësimi kryesor është largimi i duhur i gjakut.

Ligji i të parëve (si për sakrificat në përgjithësi) thekson gatishmërinë e ofertuesit për t'u ndarë me atë që ai mund të ndjejë është me të drejtë i tij. Prandaj, ekziston diçka e përbashkët midis këtij ligji dhe urdhërimeve të mëparshëm në lidhje me borxhin dhe lirimimin e skllëvërve. Në secilin rast, Izraeli pranon që gjithçka që ka është dhurata e Zotit.

16, 1-17 **Festat kryesore.**

Ligjet për sakrificat dhe ofertat tani vazhdojnë me rregulloret në lidhje me tre festat vjetore (shih gjithashtu Dal. 23, 14-17 dhe Lev. 23). Ligji i përtërirë është më pak i detajuar se Levitiku, dhe mund të shihet si një lloj përmbledhjeje, me theksime tipike të caktuara.

Festa e parë ndodh në Mars-Prill (Abib, i njohur si Nisan pas mërgimit), dhe në të vërtetë është një kombinim i dy festave, përkatësisht Pashkës (në 14) dhe Bukëve të Ndormë (15-21; shiko Lev 23, 5- 8). Ky kombinim duket i qëllimshëm, siç kuptohet nga fraza *Mos e hani atë* [Pashkën] me bukë të bërë me maja, por për shtatë ditë hani [atë me] bukë pa maja. Për më tepër, nuk bëhet asnjë dallim i qartë midis qengjit të flijimit të Pashkës dhe kafshëve të tjera të ofruara në flijimet e bëra gjatë javës (2).

Qëllimi i festës së kombinuar është i dyfishtë. Së pari, është të kujtojmë popullin për ikjen e tij të mrekullueshme nga Egjipti, për shkak të fuqisë së Zotit dhe dashurisë së tij për të (rr. 3; krh. Dal. 12-13). Nevoja për të kujtuar kujdesin e Zotit për popullin e tij është shumë e rëndësishme në Ligjin

e Përtërirë (6, 4-12; 8, 10-18), dhe Pashka, më shumë se gjithçka tjetër, është akti i shkëlqyer i të kujtuarit. Është e ngjashme me aktet e përkujtimit të krishterë, mbi të gjitha Pashkëve, duke kujtuar çlirimin e fituar nga Krishti përmes ringjalljes së tij, dhe gjithashtu Kungimin ose Eukaristinë. Nga ngjashmëria rrjedh ideja e Mesisë si “qengji i Pashkës” (1 Kor. 5, 7).

Së dyti, festa siç paraqitet në Ligjin e përtërirë, tregon për jetën në tokën që libri kudo parashikon. Dita e shtatë e bukës pa maja (8), për më tepër, është më tepër si një pushim i shtunë, dhe kujtojmë se jeta në tokë do të ishte një lloj pushimi (12, 9). Kur populli më vonë hyri në tokën e premtuar, feston Pashkën, dhe menjëherë pas kësaj ha bukë të ndorme që është prodhimi i tokës Josh. 5, 10-12). Lidhja e festave të Pashkës dhe Bukëve të Ndormë në Ligjin e Përtërirë ka për qëllim që të kujtojë mirësinë e së kaluarës së Zotit dhe të nxitë besimin se ai do të shkojë në bekim në tokën që po jep.

Pashka është në të vërtetë një festë familjare. Prandaj mund të duket befasuese që duhet të mbahet në vendin qendror të adhurimit. Sidoqoftë, pas flijimit vetë, vakti do të hahej në familje, në çadra (7) me siguri përkulur përkohësisht rreth vendit të adhurimit.

Festa e dytë e të gjithë Izraelit në vendin e adhurimit është Festa e Javëve (9-12), e quajtur edhe Festa e Korrjes (Dalja 23,16) ose Pentekosti. ajo festohet shtatë javë (ose më saktë pesëdhjetë ditë, Lv 23, 15-16) pas ofertës së elbit të parë të pjekur të vitit që është bërë gjatë festës së Bukëve të Ndorme (Lev. 23,15). Urdhri i Ligjit të Përtërirë për të mbajtur këtë festë ka theksimet e tij tipike në gëzimin në

adhurim, kujdesin për të varfërit dhe kujtesën e çlirimit nga Egjipti.

Më në fund, festa e Tëbanave feston mbledhjen e të gjithë korrjeve në fund të verës. Emri i tij shpjegohet me urdhrin për të jetuar përkohësisht në çadra gjatë festës, si kujtesë e banesave të përkohshme të popullit gjatë fluturimit të tyre nga Egjipti (Lev 23, 42-43). Është pjesë e një kalendari të zgjeruar të ngjarjeve në muajin e shtatë (afërsisht shtator) të regjistruar në Lev (23, 23-43), megjithëse i lënë pas dore nga Ligji i Përtërirë.

Ndërsa ishte e zakonshme që popujt e lashtë të kishin festa të mëdha bujqësore, Izraeli dallohet nga fakti se ata janë të lidhur me shpëtimin e tyre nga Egjipti. Bekimet e rregullta të tokës, prandaj, gjithmonë kujtojnë atyre se të gjitha të mirat e tyre varen nga shpëtimi i parë.

Përmbledhja në 16-17 shpreh një shqetësim tjetër tipik të Ligjit të Përtërirë, që populli duhet t'i përgjigjet me zemërgjerësi Perëndisë në adhurimin e tij, në dritën e mirësisë së tij ndaj tij.

16, 18-20 **Gjykatësit dhe zyrtarët.**

Kjo pasazh i vogël merr një temë që nga fillimi i librit, përkatësisht përgjegjësinë e gjykatësve dhe zyrtarëve mbështetës për zbatimin e urdhërimeve të Zotit në praktikë (1, 9-18). Ata do të zyrtarizohen në qytete në të gjithë Izraelin, megjithëse raste të vështira duhen marrë në vendin qendror të adhurimit (17, 8). Drejtësia (19-20) nënkupton trajtimin e duhur të popullit që janë në pajtim me ligjin, dhe i cili nuk duhet të lihet pas dore nga gjykatësit për përfitimin e tyre personal. Udhëzimet këtu janë në krye të një numri

rregullash për zyrtarët, gjyqtarët (17, 8-13), mbretin (17, 14-20), priftërinjtë (18, 1-8) dhe profetët (18, 14-21). Të gjitha këto kanë lidhje me zbatimin e ligjeve.

16,21 – 17, 7 **Asnjë zot tjetër.**

Është interesante që rregullat në lidhje me gjykatësit dhe zyrtarët e tjerë janë ndërhyrë me përkujtime të nevojës për besnikëri në fe (16,21 – 17, 7; 18, 9-13). Drejtësia nuk mund të ndahet nga feja e drejtë.

Komanda e parë ‘fetare’ këtu (16, 21-22) përsërit kundërshtimin e fortë të Lp. ndaj simboleve të adhurimit kananas (krh. 7, 5); vetëm Zoti, Perëndia i Izraelit duhet të adhurohet. E dyta (17, 1) përmban një parim tjetër themelor të adhurimit të vërtetë, domethënë që vetëm kafshët e pa dëmtuara duhet të flijohen për Zotin (krhs. 15,21). Të sakrifikosh një kafshë të papërsosur nuk ishte sakrificë fare, sepse ishte pak vlera për adhuruesin. Adhurimi i vërtetë nënkupton vetëflijim të vërtetë (shih Mal. 1, 6-8) Së treti (2-7), përsëritet nevoja për të rrënjosur këdo që do të devijonte drejt fesë së rreme, substancë si ajo e kapitullit 13, por këtu theksohet mjeti gjyqësor i procedimit (5-7). Porta (5) ishte aty ku u ulën gjyqtarët. Dënimi është aq i rëndë sepse krimi është shkëlqe e urdhrit të parë, dhe do të shkatërronte marrëdhënien e besëlidhjes të të gjithë popullit me Zotin.

17, 8-13 **Raste të vështira.**

Rastet e vështira nuk ishin domosdoshmërisht krimet më të këqija, por ato në të cilat ishte e vështirë të vendosesh

nëse vepra penale ishte kryer me dashje ose thjesht nga aksidenti ose pakujdesia. Gjykata supreme kishte seancat e saj në vendin e adhurimit dhe kryesohej nga priftërinjtë dhe gjykatësi. Gjykatësi në fjalë do të ishte një si Samueli, i cili më vonë është parë duke ushtruar këtë detyrë në disa vende (1 Sam. 7, 15-17). Mënyra sesi gjykimi u nda nga gjykatësi dhe priftërinjtë nuk është e qartë për ne. Ligji tregon përsëri, se sa ngushtë ishte ndërthurur e drejta fetare dhe civile në Izraelin e lashtë.

Vendimi i gjykatës supreme ishte i formës së prerë, dhe dënimi për refuzimin e pranimit të tij, vdekjen (12). Kjo mund të jetë disproporcionale me krimin origjinal, ose, me sa duket, do t'i kalohet kërkuesit! Ai synoi, megjithatë, të ruante vetë procesin e ligjit, dhe, për këtë arsye, është një tjetër mbrojtje themelore e besëlidhjes (13).

17, 14-20 **Ligji i mbretit.**

Ligji parashikon që populli të dëshirojë një mbret, si kombet e tjera (14), ashtu siç do të fillojnë me kohën e duhur (1 Sa. 8, 5). Ligji i përtërirë mendon për Perëndinë si mbreti i Izraelit. Kjo është thënë në 33,5, dhe nënkuptohet në strukturën e traktatit të librit. E njëjta sens që mbretërimi njerëzor nuk është plan ideal i Zotit për Izraelin shprehet qartë nga Gideoni (Gjq. 8,23), dhe nga fabula e Jotamit (Gjq. 9, 7-15). Kur Zoti thotë që kërkesa e Izraelit është një refuzim i tij si mbret (1 Sa. 8, 7), ai mund të kritikojë vetëm frymën e kërkesës, duke lënë kështu derën e hapur për mbretin e tij (David). Sidoqoftë, Ligji i Përtërirë duket jo aq shumë për të krijuar mbretërinë njerëzore sa ta lejojë atë dhe të sigurojë që është i një lloji të caktuar.

Mbreti sipas Ligjit të Përtërirë nuk është aspak si mbretërit e kombeve. Ai është zgjedhur nga Zoti (15a) dhe, prandaj, jo i vetë-zgjedhur nga fuqia e tij. Ai është një vëlla në Izrael (156) dhe, për këtë arsye, në thelb i barabartë me izraelitët e tjerë. Ai nuk duhet të shfrytëzojë pozicionin e tij për të fituar pasuri, ushtri ose shumë gra. Izraeli nuk do të shkëmbente tiraninë e Egjiptit për një ‘mini-faraon’ të tyre. Është mahnitëse se sa i ngjashëm është ky portret i mbretit të rremë me atë të Solomonit, pasi ai ishte bërë jobesimtar ndaj Zotit (1 Mbr. 10,26 – 11, 8).

Përkundrazi, mbreti ideal është një student i ligjit të Zotit (18-20). Ai kështu pranon se Zoti është mbreti i vërtetë i popullit të tij dhe nuk do ta mbajë detyrën e tij nga krenaria ose ambicia.

18, 1-8 **Të drejtat e priftërinjve dhe levitëve.**

Klasat priftërore nuk janë shumë prova në Ligjin e përtërirë, i cili zakonisht mendon për popullin në tërësinë e tij, jo sipas ndarjeve të tij të brendshme. Sidoqoftë, kjo fragment mbron një parim të rëndësishëm, ata që shërbejnë në vendin e adhurimit kanë të drejtë të jetojnë në pasurinë e tokës.

Brenda fisit të Levit, adhurimi i priftërisë ishte i kufizuar për Aaronin dhe pasardhësit e tij (Dal. 28, 1). Pjesa tjetër e fisit – levitët – u vunë mënjanë për detyrat mbështetëse në tendën e shenjtë dhe tempull (Nr. 3, 5-10). Ligji i përtërirë nuk është i shqetësuar me dallimet midis llojeve të klerit, por trajton tërë fisin levitik si një. Është së bashku, si një fis, që trajtohen ndryshe nga pjesa tjetër e Izraelit, në atë që ata nuk kanë një trashëgimi (2) – d.m.th. një territor fisnor.

Sidoqoftë, ata nuk janë aspak të privuar nga e drejta e tyre për të jetuar, sepse ato i përkasin vëllazërimin të Izraelit (2) njësoj si të tjerët. Si vëllezër ata it trashëgojnë. Sidoqoftë, jetesa e tyre vjen në praktikë nga pjesa e tyre e ofertave të bëra në vendin e adhurimit nga bashkë-izraelitët e tyre. Kjo është ajo që me të vërtetë nënkuptohet nga Zoti është trashëgimia e tyre (2; shiko gjithashtu 10, 8-9). Prandaj, e mira e tyre varet nga Izraeli të jetë besnik në adhurimin e tyre ndaj Perëndisë. (shiko gjithashtu Nr. 18, i cili përcakton më shumë detyrimet që u takojnë priftërinjve dhe levitëve.) Parimi këtu i zbatuar për levitët mund të ketë një aplikim të përgjithshëm për ata që janë të punësuar nga kishat ose organizatat e krishtera për ministri të ndryshme. Kjo nënkupton një angazhim nga ana e anëtarësisë së kishës për të siguruar siç duhet për njerëz të tillë. Masa e vetme e asaj që është “e duhur” është pasuria e vetë kishës dhe parimi i “vëllazërimin” brenda tij.

Në rr. 6-8, bëhet fjalë që levitët që jetojnë në vende të ndryshme të tokës – në qytetet që duhej të siguroheshin për ta në çdo territor fisnor (Nr. 35, 1-8) – kishin të drejtë të vinin dhe shërbejnë në vendin qendror të adhurimit kur dëshirojnë dhe për të marrë pagesa në përputhje me rrethanat. Rr. 8b është pak i paqartë, por mund të nënkuptojë që levitët mund të ndërtonin një sasi të pasurisë së pavarur nga tokat e kullotave që u lejuan të mbanin nëpër qytetet e tyre.

18, 9-22 **Njohja e vullnetit të Zotit.**

Nevoja për të njohur vullnetin e Zotit në raste specifike (p.sh. në kohë lufte) u ndje me ngulm në kohërat e lashta,

dhe kombet rreth Izraelit kishin hartuar procedura të ndryshme magjike për ta zbuluar atë. Këto përfshinin ekzaminimin e ngatërtimeve të zogjve dhe kafshëve për të gjithë, konsultimin e të vdekurve (11) dhe me sa duket edhe flijimin e fëmijëve (10). Magjia mund të përdoret për të provuar të ndikojë në rrjedhën e ngjarjeve, si dhe thjesht për të fituar informacion.

Të gjitha praktikat e tilla dënohen në pasazhin tonë. Ato vlerësohen si të neveritshme së bashku me praktikat fetare kananase në përgjithësi (7, 25-26; 12,31). Përdorimi i magjisë thekson aftësinë e ‘njohësit’, shkathtësive me zonat të cilat Zoti i ka përjashtuar kufijtë, dhe shtron – personin e hapur për të ndikuar nga fuqitë shkatërruese. Në të kundërt, midis popullit të Perëndisë, është e mjaftueshme të dimë atë që Zoti thotë qartë. Këtë ai e ka bërë përmes fjalës së tij dhe do të vazhdojë të bëjë, në raste të veçanta, përmes profetëve të tij. (Për theksin në njohjen e Zotit me fjalën e tij, shiko 4, 6-8, 9-14.)

Profeti i parë dhe më i rëndësishmi i Izraelit ishte vetë Moisiu. Ai ishte ai që foli fjalën e Zotit kur u bë besëlidhja në fillim në Malin Horeb. Vetë populli, nga frika e tyre, kishte kërkuar një ndërmjetës të tillë (16; krh. 5, 23-27). Sidoqoftë, lind pyetja, si do të vazhdojë shërbimi i Moisiut në Izrael? Siguria vjen se, megjithëse vetë Moisiu duhet të vdesë në kohën e duhur, ai do të ketë pasardhës (18).

Se fragmenti ka në mendje një numër të profetëve të ardhshëm (jo më shumë se një) është e qartë nga 20-22, ku çështja është se si profetët e rremë mund të dallohen nga ata të vërtetë. Sidoqoftë, interpretimi ‘mesianik’ i 18,18, sipas të cilit Jezusi është profeti i premtuar, është i justifikuar, sepse

ai e foli fjalën e Zotit në një mënyrë plotësisht të re dhe autoritare (shih Veprat 3, 22-23).

Vargjet e fundit (20-22) pyesin se si një profet i vërtetë mund të njihet nga një i rremë. Përgjigja në rr. 22 është se fjalët e një profeti të rremë nuk do të realizohen. Kjo përgjigje paraqiti vështirësitë e veta. Jeremia u përball me problemin e njohjes në mënyrë të mprehtë, dhe fjalët e tij nuk u realizuan deri shumë vjet pasi ai filloi të predikonte. Sidoqoftë, në praktikë, vërtetësia e një profeti në shumë raste do të ishte e njohur për një periudhë shërbese. (Vini re rastin e testit në Jr. 28.) Ka një kuptim të rëndësishëm me të cilin mesazhi i Zotit e bën të njohur ata që janë të gatshëm ta dëgjojnë.

19, 1-14 **Qytetet e strehimit.**

Në tre qytetet e strehimit të parashikuara në Transjordan (4, 41-43) një tre të tjera do të shtohen në përfundim të lumit (2), dhe prapë tre të tjerë nëse është e nevojshme (9). Qëllimi i tyre është që një fajtor për vrasje aksidentale të ketë një strehë të sigurt brenda mundësive të lehtë, në cilëndo pjesë të tokës për të cilën ai ka qenë (3). Nuk do të ishte e qartë menjëherë për të tjerët, natyrisht, nëse ai që kërkoi strehim në qytet ishte në të vërtetë i pafajshëm. Qyteti, pra, nuk ishte për qëllim të sigurojë mbrojtje të pakushtëzuar për të gjithë ardhur. Hakmarrja e gjakut, megjithatë (kush mund të ketë qenë një i afërm i viktimës, ose një i moshuar nga qyteti i tij), duket se supozon fajin e atij që shkaktoi vdekje. Qëllimi i qytetit, pra, ishte të sigurohej që kushdo që akuzohet për vrasje të ketë një proces të rregullt sesa të ekspozohet ndaj hakmarrjes së të afërmeve të personit të vdekur. Rr. 11-12

supozojnë se zhvillohet një lloj procesi juridik për të përcaktuar fajin ose pafajësinë (shih gjithashtu Nr. 35,12).

Në rast faji vepra ishte kapital, pasi vrasja ishte një shkelje e ligjit themelor të besëlidhjes (5,17). Dënimi me vdekje u bë për të shpëtuar tokën dhe popullin nga kjo sfidë e besëlidhjes (13).

Ligji për heqjen e pikës së referimit (14) nuk duket se ka të bëjë ngushtë me mëparshëm ose me atë që vijon. Sidoqoftë do të ishte një vepër e rëndë, në një tokë pa gardhe dhe gardhe dhe kur toka ishte jetë. Abuzimet e këtij lloji nga pronarët e lakmit të tokës mund t'i drejtojnë me lehtësi fqinjët e tyre më të varfër në varfëri dhe skllavëri.

19, 15-21 **Dëshmitarë.**

Ligji për dëshmitarët vijon natyrshëm nga çështja e mëparshme, ku u supozua një proces gjyqësor. Ajo tregon atë që është në diskutim në urdhërimin e nëntë (5,20). Dëshmitari i rremë kundër një të akuzuari për një krim do të rezultonte në dënim të padrejtë, i cili në rastin e një vepre kapitale do të ishte vdekje. Një mbrojtje themelore kundër një aktgjykimi të padrejtë ishte kërkesa për të paktën dy dëshmitarë të pajtoheshin (15).

Ligji parashikon një pengesë kundër dëshmitarit të rremë të qëllimshëm. Çfarëdo dënimi që i bashkëlidhet krimit për të cilin u akuzua i akuzuari, do të pësohej nga dëshmitari i cili u gjet se gënjente (19). Dëshmitari i cili u perpoq në veten e tij në një çështje kapitale e bëri veten përgjegjës ndaj dënimit me vdekje. Këtu ishte një rast i të ashtuquajturit *lex talionis* ose 'ligji i talionit' (21; krh. Dal 21, 23-25). Kjo nuk ishte një

licencë për hakmarrje, por një parim ligjor që kufizonte dënimin duke e bërë atë të përshtatshme për krimin.

20, 1-20 **Kryerja e luftës**

Ky kapitull përmban parime për zhvillimin e luftës. Këto përfshijnë rregulla për luftë në përgjithësi (10-15) si dhe llojin e veçantë të luftës kundër popujve që pushtuan tokën që Zoti i dha Izraelit (16-18). Sidoqoftë, urdhrat e hapjes vlejné për të gjithë luftën.

Pika kryesore në kundërshtim me 1-4 është se të gjitha luftërat e Izraelit janë me të vërtetë të Zotit. Fuqia e tij për të shpëtuar Izraelin nga Egjipti, kundër mosmarrëveshjeve të pamundura, është një siguri se forca e dukshme më e madhe e armikut nuk ka nevojë kurrë të jetë vendimtare. Edhe pse jo e gjithë lufta është e shenjtë, në kuptimin e veçantë të rezervuar për luftë në tokën e premtuar (16-18), megjithatë, gjithçka që bëri Izraeli ishte ‘fetar’, sepse mbreti i tyre ishte Perëndi. Kështu është se ushtria drejtohet nga prifti përpara se të shkonte në betejë. Barra kryesore e mesazhit të tij është se populli nuk ka nevojë të ketë frikë, sepse fuqia e Zotit i vihet në dispozicion.

Ligji nuk ka si qëllim që Izraeli të ketë një ushtri të qëndrueshme (të llojit që Salomoni do të mblidhte më vonë; 1 Mbr. 10,26). Përkundrazi, ajo ka një ushtri qytetare në mendje. Kjo është e qartë nga v 9, ku komandantët emërohen vetëm kur ushtria po përgatitet për betejë. Është gjithashtu e qartë sepse 5-9 le të kuptohet se populli do të merret nga aktivitetet e tij normale për të shërbyer. Në këtë kontekst jepen përjashtime të caktuara. Ai që ka ndërtuar një shtëpi të re, por që nuk ka jetuar ende në të, nuk duhet të

shkojë; as ai që është i përfshirë në procesin e gjatë për të sjellë frytdhënie të një vreshti të ri (shih Lev. 19, 23-25); as ai që është i fejuar por jo ende i martuar (shih gjithashtu 24, 5). Këto përjashtime janë në përputhje me shtytjen kryesore të Ligjit të Përtërirë, se Zoti po i jep popullit të tij një tokë frutat e së cilës do të shijojnë, dhe në të cilën ata vetë duhet të kenë fëmijë, në mënyrë që brezat e ardhshëm të mund të përparojnë (7,13). E gjithë kjo është e mundur vetëm, natyrisht, sepse Zoti do të luftojë për popullin e tij. Është një popull që i beson Zotit që mund të guxojë të lejojë disa nga popullin e tij më të mirë të mos bashkohen me ushtrinë e saj në një betejë të rëndësishme.

Kjo është më e dukshme nga përjashtimi përfundimtar, i cili është thjesht për ata që kanë frikë (8)! Ishte e domosdoshme që ushtria e Zotit të mos kishte frikë, pasi fitorja varej nga besimi te një Zot që mund të kapërcejë shanset. Një ushtar me frikë mund të përhapte me lehtësi frikën, dhe kjo mund të kthejë valën kundër tërë ushtrisë.

Rregullat e angazhimit përshkruhen për luftërat e luftuara jashtë vetë tokës së premtuar (10-15). Këto janë relativisht humane për ditën. Oferta e paqes dha mundësinë për të bërë një traktat me Izraelin, në të cilin qyteti i mposhtur do të kishte qenë në vartësi, por i mbrojtur dhe, në një farë mase, i lirë.

Qasja ndaj një qyteti në tokë është krejt e ndryshme (16-18). Këto rreshte janë, siç ishin, në kllapa. Ata përmbledhin urdhërat në lidhje me marrjen e tokës në radhë të parë (7, 1-5, 17-26), të cilat kujtohen këtu për të sqaruar shumë qartë se rregullat e mëparshme zbatohen vetëm për luftën jashtë tokës.

Urdhrrat përfundimtare, përsëri të rëndësishme për të gjithë luftën, kufizojnë dëmet e shkaktuara në mjedis nga sjellja e luftës. Mbrojtja e pemëve frutore është e lehtë për t'u kuptuar, veçanërisht në lidhje me tokën e premtuar, pasi që e gjithë pika e marrjes së saj ishte në mënyrë që populli të shijojë frytet e saj. Lufta nuk duhet të mposhtë kurrë objektivat e veta. Edhe përdorimi i pemëve që nuk japin fruta për punime rrethimi, megjithëse është i lejuar, duket se është i kufizuar nga nevojat e rrepta të këtij rasti. Mjedisi si i tillë – krijimi i Zotit – respektohet.

Rregulloret për luftën në kap. 20 duhet të përdoren me shumë kujdes kur kërkohen parime për zhvillimin e luftërave moderne. Kërkesa e parë është të dalloni luftën e shenjtë nga llojet e tjera, madje edhe në Izrael. Lufta e Shenjtë është një koncept që vlen vetëm, një herë e përgjithmonë, për okupimin e Izraelit të tokës së tij të dhënë nga Zoti. Edhe luftërat e Izraelit në përgjithësi janë të veçanta, sepse në atë periudhë në historinë e trajtimit të Zotit me njerëzimin, populli i tij ishte gjithashtu një komb, një njësi politike. Tani që populli është një kishë, e cila nuk lufton si luftëra si e tillë, asnjë komb nuk ka mandat të supozojë se Zoti marshon në radhët e saj në luftërat që lufton – madje edhe atje ku ato luftëra mund të mendohen në mënyrë të arsyeshme. Në të njëjtën mënyrë, teoria e krishterë 'e drejtë' është e drejtë të mos e marrësh këtë kapitull si një mandat për të luftuar kundër mosmarrëveshjeve të pamundura. Tani që Izraeli është përsëri një komb. nuk është akoma një teokraci.

Nga ana tjetër, parimet e përmbajtjes, diplomacisë, mëshirës dhe respektit për jo-luftëtarët mbeten të vlefshme për të gjitha luftërat. Dhe çdo luftë që përfshin shkatërrime

në shkallë të gjerë të vetë krijimit duhet të jetë e kundërt, në funksion të 19-20.

21, 1-9 **Vrasja e pazgjidhur.**

Tashmë kemi pasur rregullore në lidhje me dënimet për vrasje dhe vrasje pa paramendim (19, 4-13). Çështja në rastet e vrasjeve nuk është vetëm ndëshkimi i duhur i personit fajtor, por edhe një pastrim fetar i gjithë tokës dhe popullit (19,13), në mënyrë që besëlidhja të mund të vazhdojë. Kur vrasësi nuk mund të gjendet (dhe kjo rregullore duket se supozon se vrasja e pazgjidhur është vrasje), toka nuk mund të pastrohet në mënyrë normale, d.m.th. me ekzekutimin e vrasësit (shiko gjithashtu Zan. 9, 6). Prandaj, ky ligj parashikon që pastrimi fetar të bëhet në një mënyrë tjetër.

Përgjegjësinë për procedurën e marrin pleqtë e qytetit më të afërt në vendin e ngjarjes (2). Ata kryejnë një vrasje rituale të një mëshqerri. Është interesante që as mëshqerra dhe as vendi i zgjedhur për ceremoninë nuk duhej të ishte përdorur për qëllime bujqësore (3-4). Rituali, pra, është si një sakrificë në atë që viktima dhe vendi janë, ashtu si ishin, të caktuara posaçërisht për qëllimin – megjithëse riti nuk është në fakt sakrificë (pasi gjaku i kafshës nuk derdhet). Është gjithashtu si një sakrificë në atë që bën shlyerjen për derdhjen e gjakut të personit të vrarë (Lev. 17,11).

Pleqtë e qytetit më të afërt kanë marrë përsipër përgjegjësinë për aktin e shlyerjes në emër të të gjithë Izraelit (8). Ata janë vetë të pafajshëm për krimin, megjithatë, siç nënkupton edhe rituali i larjes së duarve (7).

21, 10-14 **Martesa me një grua të robëruar.**

Ky ligj rrjedh nga ligji për trajtimin e armiqve të mposhtur në tokat e huaja (20, 10-14, veçanërisht rr. 14). Një burrë mund të marrë një grua të robëruar si gruan e tij pasi të jenë respektuar disa rituale. Rruajtja e flokëve, shkurtimi i thonjve dhe ndryshimi i rrobave janë simbol i zisë për babanë dhe nënën e saj. Kjo mund të nënkuptojë vetëm se ajo vajton largimin e saj nga familja dhe atdheu. Rituale, pra, përfaqësojnë një ndarje nga atdheu e dikurshëm, një lloj kalimi për t'u bërë izraelit.

Sapo të mbarojnë ritualet, martesë mund të konsumohet. Nëse për ndonjë arsye burri vendos që të divorcohet nga ajo, ajo duhet të trajtohet me të gjitha të drejtat e gruas, jo një skllave, dhe të bëhet një person i lirë. Fjala e përkthyer e çnderuar (14) mund të jetë vetëm një mënyrë tjetër për t'iu referuar konsumimit të martesës, d.m.th që i jep asaj të drejtën e lirisë.

21, 15-17 **E drejta e të parëlindurit.**

Ky ligj kujton historinë e Jakobit dhe dy grave të tij Lea dhe Rakela, ku Rakela ishte më e reja dhe më e dashur, por ku Lea u ngjiz së pari (Zan. 29, 21-35). E drejta e të parëlindurit nuk është e re me këtë ligj, as nuk kufizohet në Izrael, por ligji synon të mbrojë fëmijën kundër prirjes së babait për të ndjekur preferencat e veta (shih Go. 49, 3-4).

21, 18-21 Djali i pabindur. Serioziteti i akuzës së mosbindjes ndaj prindërve qëndron në faktin se është shkëlqje e një urdhri themelor të besëlidhjes (5,16), dhe se familja është një mjet thelbësor për të mbajtur besëlidhjen në Izrael (6, 7, 21- 25; (Mk. 7,10). Me sa duket, mosbindja në

fjalë është e një lloji shumë serioze; stili i lirë i jetës i treguar nga rr. 20 mund të jetë thjesht një simptomë e një kundërshtimi të vendosur ndaj rrugëve të Zotit që prindëri kanë përpjekur të jepte mësim (18).

Ky ligj në dukje i panatyrshëm synon të theksojë përgjegjësinë e prindërve për të mbajtur besëlidhjen. Në të vërtetë, u binte prindërve, në parim, për të filluar veprime juridike kundër një biri, i cili kërcënoi mirëqenien e të gjithë komunitetit për shkak të mosrespektimit të tij të standardeve të besëlidhjes. Edhe në DhR, dashuria ndaj Zotit dhe zelli për mbretërinë duhet të vihen mbi besnikërinë e familjes (Mt. 10,37, por shiko gjithashtu Mk. 7, 9-13).

21,22 – 22,12 **Ligje të ndryshme.**

22-23 Varja këtu, që mund të nënkuptojë zhytje në një shtyllë, është ekspozimi i një trupi pas vetë ekzekutimit (shih 1 Sa. 31,10). Një praktikë e tillë ishte ndoshta e lashtë, dhe kishte për qëllim të mbledhë turpin e viktimës edhe pas vdekjes së tij, duke treguar se, si ai që kishte thyer besën, ai ishte nën mallkimin e Zotit. Mos-varrosja duhej të parandalonte shpirtin e personit të vdekur të shijonte qetësimin në jetën e mëvonshme. Ligji këtu e kufizon këtë, mbase sepse mallkimi mbi vrasësin mund të ndotë disi tërë popullin (23b). Ky ligj qëndron pas deklaratës në Gal. 3,13 që Krishti mori mbi vete mallkimin e ligjit që meritonin të gjithë për shkak të mëkatit. Mënyra e ekzekutimit të tij, pra, ishte e tmerrshme jo vetëm për shkak të dhimbjes, por edhe për shkak të turpit të saj.

22, 1-4 Ligji thotë jo vetëm – nuk lejohet, por edhe lejohet ‘. Kjo sepse qëllimi i ligjit është të sigurojë të mirën e të gjithë popullit. Nëse izraelitët do të jenë vërtet vëllezër dhe

motra, ata kanë përgjegjësi për të mirën e njëri-tjetrit. Këto detyrime synojnë të mbrojnë jetesën e bashkë-izraelitëve. Ligji i përtërirë afrohet këtu me idenë e ligjit, si detyrim për të dashur fqinjën e tij, çdo gjë që mund të kushtojë (shih Lev. 19, 17-18).

5 Çështja këtu nuk ka të bëjë thjesht me modën, por për disa praktika të caktuara devijante seksuale, të nënkuptuara nga veshja e rrobave të seksit të kundërt. Praktika homoseksuale mund të nënkuptohet në këtë ligj (shih Lev. 18,22; 20,13). Është gjithashtu e mundur që disa rituale të feve jo-izraelite të përfshijnë transvestizmin, dhe se praktika është e dënuar për këtë arsye.

6-7 Shqetësimi këtu është më tepër si ai që mbronte pemët që sjellin fruta nga shkatërrimi në kohë lufte (20,19), d.m.th. frytdhënia e tokës. Zogu nënë është i kursyer, sepse ajo mund të vazhdojë të jetë pjellore. Mund të ketë një respekt për vetë botën natyrore këtu, si dhe një shqetësim për të mbrojtur burimet e ushqimit.

8 Ligji për një parapet ka për qëllim të mbrojë jetën. Ashtu si udhëzimet në kundërshtim me 1-4, kjo tregon se ligji shkon më larg sesa thjesht ndalimi i popullit nga dëmtimi i të tjerëve nga akte dhune dhe lakmi; kërkon që gjithçka të mundshme të bëhet për të siguruar të mirën e të tjerëve.

9-11 Arsyeja e këtyre ndalimeve nuk është më e qartë për ne. Do të jetë ose një respekt për klasat e ndryshme të sendit të krijuar (si në Zan. 1, 11c, ‘sipas llojeve të tyre të ndryshme ‘), ose sepse përzierje të tilla ishin të njohura mirë në Egjipt. Në rastin e dytë, ligji do të shënonte dallueshmërinë e Izraelit, popullit të shenjtë, dhe për këtë arsye do të ishte një shenjë e jashtme e përkushtimit të tyre

me gjithë zemër ndaj Zotit. Nëse shenjat e tilla të jashtme mund të keqpërdoren (Mt 23, 5), nevoja për inkurajime për jetën e shenjtë mbetet gjithmonë e rëndësishme.

12 Qëllimi i thekave është të kujtojmë mbajtësin e vazhdueshëm të ligjeve të Perëndisë (Nr. 15, 37-41; shiko gjithashtu Lp. 6, 8-9 për një ide të ngjashme).

22, 13-30 **Ligje për marrëdhëniet seksuale.**

13-21 Çështja këtu është nëse një grua e sapomartuar ishte e virgjër në kohën e martesës së saj. Ligji merr në konsideratë situatën në të cilën burri akuzon gruan e tij të re për fëlligësi, pas marrëdhënies së tij të parë me të. Akuza është nga natyra e saj e vështirë për të provuar e vërtetë apo e rreme. Sidoqoftë, parashikohet një gjykim dhe supozohet se mund të merren prova.

Dëshmia e virgjërisë së saj mund të jetë fleta e gjakosur nga shtrati i martesës në natën e konsumimit, ose përndryshe një fletë që tregonte dëshmi të menstruacioneve të fundit dhe, prandaj, se gruaja nuk ishte shtatzënë në kohën e martesës. Kjo e fundit ka më shumë të ngjarë të jetë në dispozicion të prindërve për t'i prodhuar.

Nëse akuza tregohet e rremë, burri ndëshkohet, si nga mashtrimi, ashtu edhe nga pagesa e dëmeve të mëdha për babanë e gruas. Nëse gruaja është shpallur fajtores, ajo dënohet me vdekje, sepse në fakt ka kryer shkelje kurore (krhs. rr. 23-24).

22 Ligji për tradhtinë bashkëshortore parashikon në mënyrë të përmbledhur dënimin me vdekje për të dy shkelësit, duke mbajtur parasysh faktin se tradhtia bashkëshortore është shkelje e ligjit themelor të besëlidhjes

(5,18). Se a është zbatuar ligji, mund të varet nga vendimi i burrit të gabuar (Pr. 6, 32-35). Dënimi me vdekje zbatohet vetëm nëse shkelësit u kapën me presh në duar; një këndvështrim i zakonshëm në të gjithë Lindjen e Afërt të Lashtë.

23-29 Këto vargje janë një shtrirje e ligjit për shkeljen e kurorës, sepse ato kanë të bëjnë me rastet e marrëdhënieve ndërmjet burrit dhe gruas të fejuar me dikë tjetër. Nëse çështja është përdhunim apo tradhti bashkëshortore, varet nëse gruaja dha pëlqimin. Në qytet, heshtja e saj merret si pëlqim (23-24); në fshat, asaj i jepet përfitimi i dyshimit, dhe vetëm burri vdes (25-27).

Ligji bën një dallim midis një gruaje e fejuar dhe asaj që nuk është, në një mënyrë që është e çuditshme për lexuesin modern (28-29). Kjo për shkak se ligjet e martesës në Izrael ishin të lidhura ngushtë me ligjet e familjes dhe pronës. Një burrë i paguante babait të nuses së tij një shumë mjaft të madhe për dorën e së bijës (Dal. 22, 16-17). Kur një burrë dhunon ose josh një grua që nuk është akoma e fejuar, megjithatë, ekziston një ilaç i thjeshtë, ai duhet ta bëjë atë gruan e tij dhe të paguajë privilegjin (29).

30 Gruaja e babait mund të jetë njerka nënë e burrit, ku siç tregon 21, 15-18, shoqëria nuk është rreptësisht monogame. Sidoqoftë, ky është një veprim i veçantë bashkëshortor, i cili konsiderohet të jetë posaçërisht i qortueshëm (madje edhe duke supozuar se babai tashmë ka vdekur), sepse prish edhe urdhërimin duke kërkuar respekt për prindërit (5,16; krh. 27,20; Lev. 18 , 8; 20,11).

23, 1-8 **Përrjashtimi nga mbledhja e kultit.**

Mbledhja e Zotit është populli i Izraelit ashtu siç adhuron Zotin në tendën e shenjtë ose në tempull. Të takosh Izraelin në adhurim do të thotë t' i përkasë plotësisht. Në botën e lashtë, si në atë moderne, populli shpesh lëvizte dhe vendosej në vende të reja. Ndërsa Izraeli u bë i vendosur në vendin e tyre, ata do të përballen me pyetjen, mbi cilën bazë mund të bëhen të huaj anëtarët e Izraelit?

Përrjashtimet në rr. 1-2 ndoshta lindin nga përfshirja në adhurimin e perëndive të tjera. Deformimet në v 1 mund të jenë gjymtime të vetë-shkaktuara për qëllime të adhurimit idhujtar, ndoshta të perëndeshës Ishtar. Martesa e ndaluar (2) jep të kultohet një bashkim me një prostitutë kulturi.

Amonasit dhe moabasit u përjashtuan përgjithmonë nga shoqëria me Izraelin për shkak të rezistencës së vendosur ndaj tyre gjatë rrugës për në tokën e premtuar. Përdorimi i Moabit i magjisë për të parandaluar ardhjen e tyre u tërhoq pashmangësisht mbi ta për shkak të fuqisë më të madhe të Zotit (Nr. 22 – 24). Sidoqoftë, armiqësia e tyre mbahet mend këtu. Amoni supozohet të ketë rezistuar në mënyrë të ngjashme (shih Nr. 21,24), megjithëse nuk ka ndonjë të dhënë të ngjashme të një konfrontimi me atë popull (krh. 2,37).

Edomasit dhe egjiptianët, nga ana tjetër, mund të trajtoheshin më bujarisht. Të dy kishin kundërshtuar në të vërtetë përparimin e Izraelit drejt vendit të tyre, Egjipti që në fillim (Dal. 7 – 14) dhe Edomi në rrugë (Nr. 20, 18-21). Në këto raste, megjithatë, faktorë të tjerë janë më të rëndësishëm, ishte në Egjipt që Izraelit iu lejua të lulëzonte për shumë vite dhe të bëhej një popull; dhe Edomi ishte

vëllai i Izraelit në një kuptim të veçantë, sepse paraardhësi i popullit Esau ishte vëllai i Jakobit (Zan. 25, 21-26).

23, 9-14 **Papastërtia në kamp.**

Disa kushte natyrore fizike, midis tyre jashtëqitje trupore (Lev. 15), mund të bëjnë që dikush, për një kohë, të jetë i papastër, domethënë, i papërshtatshëm për të marrë pjesë në adhurimin e komunitetit. Këto vargje i referohen asaj klase të legjislacionit në një mënyrë mjaft të përgjithshme, duke i zbatuar ato veçanërisht në kampin ushtarak. Janë parashikuar gjithashtu asgjësimi i mbeturinave njerëzore jashtë kampit. Kampi duhej të ishte një vend i përshtatshëm për të qenë Zoti (prania e tij ndoshta e simbolizuar nga arka e besëlidhjes) dhe, prandaj, asgjë në mënyrë jo të çuditshme nuk duhet të tolerohet në të.

23, 15-24 **Ligje të ndryshme.**

15-16 Kjo rregullore ka të bëjë me një skllav që ka shpëtuar nga zotëria i tij në ndonjë tokë të huaj dhe ka kërkuar strehim në Izrael. Ligjet e vetë Izraelit për skllavërinë tregojnë se DhV është kundër tij si një instrument shtypës; Vetë Izraeli, me të vërtetë, kishte shpëtuar nga skllavëria. Për këto arsye, izraelitët duhet të japin shenjtëroren për skllavërit e arratisur. 17-18 Disa nga ritualet e fesë kananeze dhe babilonase përfshinin marrëdhënie seksuale të anëtarëve kryesorë të komunitetit me burra dhe gra që ishin të bashkangjitur për qëllime të shenjta të caktuara. Mendohej se hyjnitë mund të nxiteshin me këtë mjet për t'i dhënë pjellorinë tokës. Praktika ishte e neveritshme për Perëndinë e Izraelit, i cili dha pjellori për shkak të dashurisë së tij për

popullin e tij dhe që nuk mund të manipulohej me këto mjete magjike.

19-20 Ky ligj ka të bëjë me ato të 15, 1-18 (shiko komentin atje), të cilat parashikojnë lirimin e borxheve dhe skllavërinë. Ekonomia në Izrael nuk do të rezultonte në mangësi të mëdha midis të pasurve dhe të varfërve, por përkundrazi për të promovuar vëllazërimin e izraelitëve. Për këtë arsye ndalohet marrja e kamatës, në kundërshtim me frymën e një toke që shihet si trashëgimi e përbashkët e të gjithëve. Meqenëse ideja e vëllazërimit zbatohet vetëm për Izraelin, bëhet një lëshim për marrëveshje që përfshijnë të tjerët.

21-23 Betimet ishin veprime vullnetare të devotshme, të cilat zakonisht përmbusheshin me një flijim (Lev. 7, 16-18; Ps. 22,25). Ligji këtu bazohet në rëndësinë e madhe që u kushtohet fjalëve dhe premtimeve në Ligjin e Përtërirë; e gjithë besëlidhja bazohet në këtë dhe, prandaj, përdorimi i tyre i rastësishëm ose i çiltër ishte një fyerje në sytë e Zotit.

24-25 Çështja këtu është të lejojmë marrjen e produkteve të tokës për të kënaqur urinë. Ligji bën dallimin midis kësaj dhe vjedhjes së thjeshtë, apo shfrytëzimit të fqinjit, punës dhe jetesës së të cilit janë në të korrat e tij.

24, 1 – 25,16 **Ligje të tjera.**

1-4 Ky ligj merr si bazë praktikën e divorcit në Izrael, pavarësisht nga urrejtja e Zotit për të, e regjistruar diku tjetër (Mal. 2,16). (Sidoqoftë, vini re, dy përjashtimet nga e drejta e një burri për divorc; 22,19, 29.) Ky ligj nuk bën asnjë përpjekje për të justifikuar praktikën në përgjithësi. Arsyeja e dëshirës së burrit për t'u divorcuar (ai gjen diçka të

pahijshme për të) nuk është e qartë; mund të jetë një papastërti rituale, ose dështimi i lindjes së fëmijëve, ose pacipësi seksuale. Në asnjë rast nuk thuhet se është një arsye e përshtatshme për divorc. Qëllimi i ligjit është thjesht të parandalojë kthimin te burri i parë pasi të ketë mbaruar një martesë e dytë e gruas së divorcuar. Jr 3, 1-5 supozon këtë qëllim.) Qëllimi mund të ketë qenë që divorci të bëhej aq solemn dhe përfundimtar sa të mos merrej lehtë.

5 Ky ligj ka të bëjë me ato të 20, 5-7, të cilat bëjnë përjashtime të caktuara nga shërbimi ushtarak. Burri i porsa martuar tani përjashtohet më tej nga të gjitha shërbimet publike. Rëndësia thelbësore e të pasurit fëmijë nënkupton ligjin, por qëllimi i sjelljes së lumturisë për gruan e tij është tipike për theksin e fortë të Ligjit të Përtërirë në tokë si një bekim për të gjithë popullin.

6-7 Marrja e pengave ose garancive, kundër borxheve, ishte në vetvete një praktikë e lejuar (shih gjithashtu rr. 10-13). Sidoqoftë, asgjë nuk duhet të merret që ndikon në të drejtën e debitorit për nevoja themelore ose aftësinë e tij për të siguruar jetesën e tij (krh. 23,17). Shqetësimi për të mbrojtur jetën e të gjithë izraelitëve në themel të rr. 7, i cili është në frymën e ndalimit të vrasjes (5,17) dhe të ligjeve të shkolluara për skllavërinë (15, 12-18). Asnjë izraelit nuk mund të kontrollojë plotësisht jetën e një tjetri.

8-9 Ligji për sëmundjet e lëkurës (termi ndoshta ka një referencë më të gjerë dhe më të përgjithshme se lebra) u referohet ligjeve të njohura nga gjetkë, si në Lev. 13 – 14. Atje, parashikohet që të sëmurët të pastrohen ritualisht. Ky ligj thjesht kërkon kujdes në respektimin e këtyre udhëzimeve.

10-13 Ky ligj ka të bëjë me atë në rr. 6. Parimi shprehet përsëri se pengmarrja nuk duhet të jetë mjete për të shtypur një të varfër, ose për ta shtyrë atë më tej në vështirësi. Urdhërimi në rr. 11 respekton lirinë dhe dinjitetin e atij që ka rënë në kohë të vështira. Dhe rr. 13b shërben si kujtesë se marrja e një kredie duhet të jetë një veprim i bujarisë, i pëlqyeshëm për Zotin dhe që synon rivendosjen e debitorit.

14-15 Vonesa në pagesa për punën e bërë mund të jetë një mënyrë për ta shtyrë një person të varfër në vështirësi të panevojshme. Përkundrazi, një trajtim i drejtë i punëtorëve është një mënyrë tjetër për të zbatuar idealet e besëlidhjes (shih gjithashtu Mt. 20, 1-16). Në një mjedis modern, ky ligj është i rëndësishëm për kushtet e drejta të punësimit, dhe ndoshta gjithashtu dënon praktikatat e padrejta të biznesit siç është pagesa e vonuar e borxheve me paramendim.

16 Ky ligj konfirmon përgjegjësinë e secilit individ para syve të ligjit (një ide e zhvilluar në Ez. 18). Nuk bie në kundërshtim me 5, 9, që ka të bëjë me drejtësinë e Zotit, dhe ku bëhet pohimi se mëkati mund të ketë pasojat për brezat pas tij.

17-22 Mbledhja e ligjeve këtu ka të përbashkët shqetësimin për ata që nuk mund të kujdesen për veten e tyre, përkatësisht të veja, të huajin (d.m.th. emigrantin) dhe jetimin. Këto grupe vlerësohen diku tjetër për kujdesin e veçantë të popullit (14,29). Këtu atyre u jepet shprehimisht mbrojtja e plotë e ligjit. Dispozita për të venë shkon edhe më larg se zakonisht në çështjet e premtimeve (17; krh. 24, 12-13). Vetë Izraeli ishte i pafuqishëm në Egjipt dhe kishte nevojë për ndihmën e Zotit në mënyrë që të bëhej i lirë dhe i

lulëzuar (18); këtu përsëri e kaluara e saj ofron një model për sjelljen e saj.

Ligjet për korrjen përmbajnë idenë e gjetur tashmë në 23, 24-25, vetëm në të kundërt. Pronari i tokës duhet të lërë me qëllim një mbetje të të korrave për ata që nuk kanë burime financiare të tyre. Në këtë mënyrë të drejtat e secilit në Izrael për prodhimin e tokës pohohen edhe një herë (krh. Librin e Rutës).

25, 1-3 Ky ligj nuk ka të bëjë me vetë procesin gjyqësor, i cili është mbuluar diku tjetër (17, 8-13), por më tepër për administrimin e ndëshkimit trupor (aty ku është dënimi i kërkuar, psh. 22,18). Në rrezik është dinjiteti i individit, i cili është, përkundër krimit të tij, ende vëllai juaj. Kjo frazë nënkupton që ai që ndëshkohet është ende pjesë e shoqërisë izraelite. (2 Kor. 11,24 pasqyron praktikën e mëvonshme për të dhënë vetëm tridhjetë e nëntë goditje që të mos shkelet ky ligj nga llogaritja e gabuar.)

4 Megjithëse Pali e zbaton këtë ligj në dispozitën për ata që punojnë për të përhapur ungjillin (1 Kor. 9, 9-10), këtu ai zbatohet për qe dhe tregon një shqetësim të vërtetë për mirëqenien e tyre, kafshët mund të përdoren nga populli, por nuk abuzohet apo shfrytëzohet.

5-10 Ishte shumë e rëndësishme në Izraelin e lashtë që një njeri të ketë pasardhës mashkull për të mbajtur emrin e tij dhe të trashëgojë pasurinë e tij. Prandaj ishte shumë serioze që njeriu të vdiste pa pasur një djalë. Ligji aktual (i cili ka paralele në Lindjen e Lashtë të Lindjes) parashikon që një vëlla i specifikuar i të vdekurit duhet të veprojë si burri i vejushës me qëllim të të pasurit një djalë, i cili do të llogaritej si biri i njeriut të vdekur.

Vëllai kishte të drejtë të refuzonte të zbatonte detyrimin e tij (7-10). Nëse ai e bëri këtë, kjo mund të nënkuptojë se ai shpresonte që vetë të trashëgonte pasurinë e një njeriu të vdekur, në vend që t'ia kalonte atë një biri të të vdekurit (Nr. 27, 9). Kjo mund të jetë arsyeja pse refuzimi i tij sjell një turp të tillë mbi të dhe shtëpinë e tij në sytë e komunitetit.

11-12 Në ligjet që janë të jashtëzakonshme për humanitetin e tyre dhe shqetësimin për integritetin personal të individit (krh. 25, 1-3), ky shembull i izoluar i gjymtimit trupor qëndron në pah. Mund të nënkuptojë që veprimi i gruas mund të dëmtojë aftësinë e burrit për të pasur fëmijë. Shprehja *Mos ki mëshirë për të* është si ajo në ligjin e talionit (‘19,21). Dënimi, në të vërtetë, mund të jetë një ekuivalent i afërt, në rrethana, për parimin e ‘syrit për sy’ etj. Edhe pse, gjymtimi trupor në dënime është sigurisht i jashtëzakonshëm në Izrael, dhe mund të pasqyrojë në këtë rast rëndësinë biblike për të pasur fëmijë (krh. Zan. 1,28; Ps. 127).

13-16 Ky ligj është në përputhje me shqetësimin e përgjithshëm të Ligjit të Përtërirë për të shmangur shfrytëzimin e bashkë-izraelitëve dhe për të promovuar të mirën e tyre.

25, 17-19 Kujtimi i Amalekut. Fjalia e ashpër për amalekasit kujton sulmin e tyre ndaj izraelitëve në udhëtimin e tyre nga Egjipti (Dal. 17, 8-16). Kjo përpkje për të ndaluar Izraelin të arrijë në tokën e premtuar i bën ata të ngjashëm me Moabin dhe Amonin, të cilët ishin përjashtuar përgjithmonë nga miqësia me Izraelin për të njëjtën arsye (23, 3-5). Krimi i amalekasve duket se gjykohet veçanërisht i rëndë për shkak të metodave të përdorura. Armiqësia e Zotit

me ta është e përhershme. Në kohën e duhur, Saulit udhëzohet që ta nxjerrë dekretin kundër tyre (1 Sa. 15, 2).

Urdhërimi i tanishëm mund të ketë për qëllim të përmbledhë mbledhjen e gjatë të ligjeve që filloi në kap. 12; aludimi i tij për të pushuar nga të gjithë armiqtë (19) kujton 12, 9.

26, 1-15 **Pemët e para dhe të dhjetat e vitit të tretë.**

Ne kemi parë që organi i ligjeve i cili filloi në kap. 12 ka qenë duke u mbyllur me urdhrin për të hequr kujtesën e amalekasve (25, 17-19). Tani është përmbledhur zyrtarisht në këtë kapitull me udhëzime rreth dy ceremonive. Këto janë zor të reja materiale, por vendosen këtu për një arsye të veçantë.

Ceremonia e parë është ajo e frutave të para, ose ofrimi i prodhimeve të para të pjekura në fillim të verës. Kjo do të ndodhte normalisht në festën e Javëve (Lv 23,15, 20; Nr. 28,26). Ligji i Ligjit të Përtërirë për Festën e Javëve (16, 9-12) nuk përmendi shprehimisht frytet e para, pa dyshim sepse kjo pasazh po ruhej qëllimisht për vendin e saj të tanishëm në libër.

Arsyeja e mbajtjes së tij deri më tani është se oferta e frutave të parë kishte një rëndësi të veçantë herën e parë kur u bë në tokën e re. Ligji aktual po mendon kryesisht për atë ofertën e parë të frutave të korrjes që u bë nga populli që Zoti kishte marrë nga skllavëria, dhe më pas nga endja në shkretëtirë, për të qenë një popull me një tokë të vetin. Ndërsa Izraeli do të sillte frytet e tij të para rregullisht përgjatë historisë së tij, ka diçka që ecën posaçërisht në

lidhje me këtë ceremoni si një shenjë e mbajtjes së premtimeve të tij nga Zoti.

Ceremonia përfshin një lloj rrëfimi të besimit që njeh këtë besnikëri të Zotit dhe përmban thelbin e historisë së bërjes së Izraelit. Fillon duke kujtuar Jakobin, paraardhësin e Izraelit, të quajtur këtu një aramas që endet (5). Fraza i referohet jetës së tij relativisht të pazgjidhur dhe migrimit në Egjipt, dhe gjithashtu viteve të tij të kaluara në zonën e Sirisë, ku u martua me Raketën dhe Leën, vajzat e Labanit aramas (Zan. 28, 5; 29). Rrëfimi vazhdon duke kujtuar shpërnguljen në Egjipt, kur populli i Jakobit ishte ‘të paktë në numër’ (Zan. 46, 8-27), shtypja nga egjiptianët, çlirimi me anë të veprimetëve të fuqishme të Zotit dhe ardhja e fundit në vetë toka (5-9). Mund të duket e çuditshme që besëlidhja mbi Horeb nuk përmendet. Por theksi bie thellësisht në historinë e premtimit, duke u kthyer përsëri te etërit e Izraelit (Zan. 12, 1) dhe tani përmbushet me lavdi. Ceremonia do të ndodhte në vendin qendror të adhurimit (2) dhe shënimet e zakonshme të gëzimit dhe të ndihmës për nevojtarët janë të pranishme (11).

Tani është parashikuar një ceremoni e dytë (12-15), përkatësisht e dhjeta e vitit të tretë, e cila është takuar tashmë në 14, 28-29 (shiko komentin atje). Ashtu si frutat e para, edhe kjo nuk është një urdhër i ri. Përsëritet këtu mbase me qëllim respektimin e parë të tij në tokë, dhe sepse është tipik për frymën e ligjeve. Kjo do të thotë se jeta e Izraelit, përfshirë ritualet e adhurimit, u përqëndrua në mëshirë dhe drejtësi. Shqetësimi për të varfërit në fakt ndahet nga dy ritualet e parashikuara në këtë kapitull.

E dhjeta e vitit të tretë shoqërohet me një deklaratë që adhuruesi i ka përmbushur detyrimet e tij, së pari në sjelljen e së dhjetës vetë (këtu quhet pjesa e shenjtë), dhe pastaj në mbajtjen e të gjitha urdhërimeve të Zotit (13). Çështja e rr. 14a është të sigurohet që ushqimi i ofruar për të dhjetën të ishte trajtuar në mënyrë të saktë. Ushqimi mund të bëhet i papastër përmes kontaktit, madje edhe indirekt, me një trup të vdekur, dhe kjo do të vlejë për ushqimin e ngrënë nga ai që ishte në zi. Ofrimi i të vdekurve është i paqartë; ajo mund t'i referohet një praktike në fenë kananase, mbase një ofertë për vetë Baalit, ose thjesht mund të jetë dhënia e ushqimit për vajtuesit në simpati (Jr. 16, 7), e cila do të ishte e papastër për arsyen e përmendur.

Ceremonia mbyllet me një lutje e cila njeh dy fakte, të dyja të rëndësishme në teologjinë e Ligjit të Përtërirë në përgjithësi; se Zoti është shpirtëror dhe në të vërtetë nuk banon në vendin e adhurimit që ai vetë e ka shkaktuar të ndërtohet për të në tokë (shih gjithashtu 1 Mbr. 8, 27-30); dhe se gjërat e mira që populli gëzon në vend janë tërësisht për shkak të dhuratës së Zotit, e jo forcës së tyre (shiko 8, 17-18). Seksioni i gjatë i ligjeve mbyllet në mënyrë të përshtatshme në këtë shënim të fortë të tokës si një dhuratë.

26, 16-19 **Marrëveshja e besëlidhjes**

Ky pasazh i shkurtër përmbledh detyrimet që të dy palët e besëlidhjes kanë ndaj njëri-tjetrit. Fjala sot është tipike për predikimin e librit; këtu i referohet kohës në fushat e Moabit kur populli pranoi zyrtarisht fjalët që kishte dëgjuar nga Moisiu. Zoti urdhëron (16), popullin pranojë të ndjekë (17), dhe Zoti merr përsipër që ata të jenë populli i tij i zgjedhur

posaçërisht (18-19; krh. 7, 6). Nuk ka asgjë posaçërisht të detyrueshme në lidhje me rendin në të cilin vijnë këto ide; ato vijnë më ndryshe në ch. 7. Për më tepër, zgjedhja e Izraelit është për qëllim të të qenit një popull i shenjtë që vendos Zotin në botë; në fund të fundit do të thotë që ky popull është zgjedhur të sjellë Mesinë në botë – megjithëse, në mënyrë paradoksale, vetëm për shkak të dështimit të tyre për të mbajtur besëlidhjen. Sidoqoftë, elementët e besëlidhjes janë këtu, detyrimi i ndërsjellë, i përzemërt i Zotit dhe popullit të tij, për nderin e emrit të Zotit dhe përfitimit të vetë popullit (krh. Lev. 26,12).

27.4-26 **Shkrimi i ligjeve**

27, 1-8 Altari mbi Malin Ebal. Udhëzimet për dy ceremoni tani vijojnë, që do të mbahen në Malin Ebal dhe, në rastin e dytë, Malin Gerizim gjithashtu. Këto janë male afër Shekemit, afër qendrës së tokës së premtuar dhe ceremonitë do të zhvilloheshin menjëherë pasi populli të kishte hyrë në të. Ceremonia e parë (e parathënë tashmë në 11, 26-32) konsistonte në vendosjen e gurëve në Malin Ebal, që përmbante të gjitha fjalët e këtij ligji, mbase do të thotë kap. 1 – 26 në tërësi. Gurët e gdhendur në këtë mënyrë do të ishin një kujtesë e përhershme e tyre.

Vendosja e gurëve duhej të shënohej solemnisht nga një fli, për të cilën do të ngrihej një altar veç e veç. Nuk ka të ngjarë që Shekemi të shënohej kështu si vendi kryesor i adhurimit që Zoti duhej të zgjidhte dhe që Izraeli do të kërkonte (12, 5); përkundrazi, ky akt adhurimi në Malin Ebal ishte një ngjarje unike që shënonte konfirmimin e besëlidhjes në fillim të jetës së popullit në tokë. Për rregullat për ndërtimin e altarit shihni gjithashtu Dal. 20, 24-25.

Në tërë këtë ceremoni Ligji i Përtërirë është edhe një herë si një traktat i lashtë, në të cilin një kopje e kushteve të tij u vendos në tempullin e perëndisë së secilës nga palët, në një ceremoni të shoqëruar me sakrifica. Ceremonia u realizua në të vërtetë nga Joshua në kohën e duhur Jos. 8.30-35).

27, 9-26 **Mallkimet nga Mali Ebal.**

Moisiu dhe priftërinjtë përgatitën fiset e mbledhura për ceremoninë e dytë në malet në Shekem. Traktatet në lashtësi shpesh shoqëroheshin me një deklaratë solemne të bekimeve dhe mallkimeve. Këto duhej të thuheshin (ose mbase bëheshin jehonë) nga grupimet e fiseve në dy malet (12-13). Procesverbali i pasazheve për ne, në këtë rast, vetëm mallkimet, thanë, jo nga fiset në Malin Ebal, por nga levitët – me sa duket një grup i këtyre të caktuar posaçërisht për detyrën, dhe ndoshta të vendosura midis dy maleve, dhe përreth arka (fisi i Levit si i tillë u mblodh në Malin Gerizim për bekimin). Ceremonia përshkruhet në Jos. 8,33. Duhet të supozojmë se bekimet që korrespondojnë me mallkimet e regjistruara ishin gjithashtu synuar të thuheshin.

Vetë mallkimet bazohen në ligje nga pjesë të tjera të Pesëlibrashit, jo gjithmonë nga Ligji i Përtërirë. Për shembull, mallkimi për mashtrimin e të verbrit (18) dhe ata të thirrur për mospërfillje dhe marrëdhënie seksuale të panatyrshme (21-23) vijnë nga Levitiku (Lev. 19,14; 18, 9, 17, 23). Mallkimet, pra, nuk janë një përmbledhje e ligjeve të Ligjit të Posaçëm në veçanti, megjithëse disa prej tyre kanë jehonë shqetësime të rëndësishme të Pesëlibrashit (p.sh. rr. 15, 19, 26). Ata të gjithë qëndrojnë pak a shumë pranë Dhjetë Urdhërimeve, mallkimet në 15, 16, 24 janë çuditërisht të tilla; ato në 17, 18,

20-23, 25 janë konkluzione nga Urdhërimet, siç janë shumë nga ligjet e DhV. Ata mund të jenë të bashkuar më tej nga ideja e fshehtësisë; edhe kur dikush shkel ligjet e Zotit në fshehtësi dhe siç duket është përtej arritjes së proceseve të ligjit, Zoti do ta ndjekë kriminelin dhe do ta ndëshkojë (shëno frazën në fshehtësi; 15, 24).

Mallkimet e regjistruara këtu ndryshojnë nga ato në ch. 28 në mënyrat e mëposhtme. Së pari, ato drejtohen kundër individëve që shkelin ligje të ndryshme dhe kanë efektin e shkëputjes së tyre nga populli. Ata janë si procesi i ligjit në kuptimin që ata synojnë të “pastrojnë të keqen” nga populli dhe vendi, në mënyrë që besëlidhja të vazhdojë (22,21 c). Në mbulimin e veprave të fshehta, ato janë si ligji për vrasjen pa paramendim (21, 1-9). Së dyti, ata përqendrohen në natyrën e mëkatit ose krimit. Mallkimet dhe bekimet në ch. 28, nga ana tjetër, nuk kanë të bëjnë me krimet individuale, por me apostazinë e popullit në tërësi, dhe ata përqendrohen (në rastin e një apostazie të tillë) në vetë dënimin. Së treti, ato janë të destinuara për një ceremoni të veçantë në Malet Ebal dhe Gerizim, ndërsa mallkimet dhe bekimet që vijojnë janë pjesë e predikimit të besëlidhjes së Moisiut në fushat e Moabit.

28.1-68 **Bekimet dhe mallkimet**

28, 1-14 **Bekimet e besëlidhjes**. Moisiu vazhdoi predikimin e tij të besëlidhjes në Moab me bekimet për ruajtjen e tij dhe mallkimet që do të pasonin nëse prishej. Përsëri modeli i traktatit të lashtë ndiqet, ku bekime dhe mallkime të tilla, shpesh në mënyrë të ngjashme, në thelb, janë motivimet për besnikëri.

Bekimet kanë të bëjnë me temat e njohura të librit, Izraeli si popull i zgjedhur (1, 9-10, 13; krh. 7, 6; 26,19), prehni nga armiqtë (7; khrr. 12, 9) dhe lulëzimin (3-6, 8, 11-12). Imazhi është i një populli të bekuar në mënyrë të rrumbullakët nga Zoti. Shqetësimet janë ato të çdo populli në çdo vend dhe kohë.

Sidoqoftë, ata nuk mund të merreshin si të mirëqenë në botën e lashtë të Mesdheut. Paqëndrueshmëria politike ishte normale, dhe dështimi i një korrijeje, një shqetësim i përhershëm, mund të zhytej shumë prej tyre në varfëri dhe shkatërrim. Të gjitha kombet e lashta vendosin pjellorinë dhe fitoren ndaj armiqve në zemër të feve të tyre. Baali besohej mbi të gjitha për të siguruar të parën (shih Hos. 2.5, 8).

Në bekimet e saj (dhe me të vërtetë mallkimet e saj) Ligji i përtërirë synon të tregojë se është Zoti dhe jo Baali që i siguron këto gjëra. Për më tepër, në çështjet e jetës dhe vdekjes, nuk është bindja e dëshpëruar e magjisë, prostitucionit ritual dhe idhujtarisë që sjell siguri, por bindje e qetë ndaj fjalës së një Zoti të vërtetë dhe të drejtë, e gjithë dëshira e të cilit është të bekosh dhe jo të mundosh . Bekimet dhe mallkimet janë një pjesë e rëndësishme e mësimin të Ligjit të Përtërirë se gjithësia e Zotit është racional dhe moral. Qeniet njerëzore nuk janë prerë në një det dyshimi dhe rreziku. Ata mund të kenë besim në lidhje me gjërat themelore në jetë sepse e dinë se si është Zoti; ata me të vërtetë mund ta njohin vetë Perëndinë.

28, 15-68 **Besëlidhja mallkon**

Mallkimet zënë më shumë hapësirë sesa bekimet, me sa duket për të theksuar solemnitetin e dështimit për të mbajtur

besën. Ato janë në thelb e kundërta e figurës së bekimit që shkoi më parë, një portretizim i palëkundur i të gjitha mjerimeve njerëzore.

Grupi i parë i mallkimeve (15-19) është një jehonë e bekimeve në 3-6. Këtu është mjerimi në rutinat e rregullta të jetës, duke prekur nevojat themelore dhe mirëqenien e familjeve – çdo pjesë dhe moment të jetës.

Jeta është paraqitur (20-24) në të gjithë pasigurinë e saj, duke iu nënshtruar shkatërrimit të papritur, sëmundjes dhe thatësisë. Kur besëlidhja nuk mbahet, nuk ka ‘krahë të përherëshëm’ (33,27) për të mbrojtur nga këto gjëra. As nuk ka siguri nga armiqtë, një nga premtimet e mëdha të besëlidhjes (12, 9); përkundrazi, populli apostat është i ekspozuar ndaj humbjes (krh. rr. 25 me rr. 7; shteti i popullit në 26 vjeç ndoshta është rezultat i humbjes). Zoti, larg nga mbajtja e popullit të tij si babë, e lind fëmijën e tij (1,31), tani duket se është aktivisht armiqësor ndaj tyre, duke sjellë mbi ta sëmundjet që ai i kishte shpëtuar dikur prej tyre (27-29). Rr. 30-35 përqendrohen në dështimin për të shijuar ato gjëra që ligji i kishte mbrojtur. Aty ku burrat ishin liruar nga shërbimi ushtarak me qëllim që të ndërtojnë një jetë për familjet e tyre, dhe thjesht të shijojnë bekimet e Zotit, tani kënaqësitë e gruas, fëmijëve, shtëpisë, vreshtit, tufës dhe kopesë rrëshqasin nëpër gishta, dhe shijohen nga të tjerët. Kjo është e kundërta e pasurisë së pamerituar në 6, 10-11.

Mjerimet e përsëritura tashmë janë kaq të rënda kryesisht sepse nuk ka shpresë për çlirim. Mund të durohet shumë nëse ekzistojnë arsye shprese te Zoti. Sidoqoftë, e vërteta e zyrtë është se ai ka tërhequr ndihmën e tij. Nuk ka asnjë shpresë besëlidhjeje për ata që kanë braktisur besëlidhjen.

Përkundrazi, perspektivat për popullin apostat janë të zymtë. Nga fotot e përgjithshme të mjerimit, përqendrimi tani bie në ngjarjet e ardhshme historike, të cilat do të sjellin rënien e popullit. Këto janë ndërthurur me vështrime të tjera të privimeve më të zakonshme, si në 38-44. Krahasoni thënien për kokën dhe bishtin '(43-44) me v 13; 26,19; dhe vini re se si turned shenjat dhe mrekullitë e fitores së ish-Izraelit janë kthyer tani kundër tyre (46; krh. 26, 8). Imazhi i humbjes dhe mërgimit tani vijnë në fokus. Rr. 36-37 e shpallin atë në terma të përgjithshëm; rr. 49-57 portretizojnë tmerret e rrethimit, ku populli është ulur në llojin më të keq të barbarisë. Më në fund, përshkruhet mjerimi i mërgimit në vetvete (64-68). Është parë, në mënyrë figurative, si një kthim në Egjipt (68), megjithëse në të vërtetë do të ishte i prekur në pjesën më të madhe, veriore të Izraelit, shekuj pas Moisiut, nga Asiria, dhe në Judë, më vonë akoma, nga Babilonia e mbretit Nebukadnetsar.

Mërgimi është mallkimi më i keq i besëlidhjes. Është parë, në të vërtetë, në kundër 58-63, si një përmbysje e plotë dhe zhbërje e të gjitha bekimeve të premtuara të besëlidhjes, dhe gjithçka që Zoti kishte fituar për popullin e tij. Vini re se si plagët vijnë në Izrael (59), ku dikur kishin ardhur në Egjipt; sëmundjet e Egjiptit, të lëna dikur pas (7,15), tani rishfaqen (60). Premtimi i një populli të shumtë në tokën e vet është braktisur (62-63; krh. Zan. 15, 5, 7). Jeta e Izraelit me Zotin ishte e lidhur ngushtë me vendin e premtuar. Humbja e saj është kulmi i rënies së mallkimeve mbi popullin.

Kur të vijë, do të shtrojë pyetjen, a ka të ardhme për këtë popull?

Bekimet dhe mallkimet mund të duken një mënyrë disi e papërpunuar për të motivuar popullin të mbajnë besëlidhjen. Sidoqoftë, ata pohojnë gjëra të rëndësishme. Kombet përreth Izraelit besuan në një gjithësi të paparashikueshme, në të cilin shumë perëndi ushtronin ndikim në ngjarje dhe mund ta bënin këtë në mënyrë arbitrare, pa një parim moral. Izraeli, në besëlidhje me Perëndinë, e dinte që ai vetëm kontrollonte ngjarjet dhe se ai gjithmonë do të vepronte në përputhje me karakterin e tij të zbuluar. Mallkimet tregojnë një njohuri, mbase një frikë, për gjërat më të këqija që mund t'u ndodhin shoqërive njerëzore. Por fakti që është Zoti që sundon mbi të gjitha ngjarjet në jetën e njeriut lejon një lloj shprese e cila ishte e pamundur për ata që nuk e njihnin.

Përdorimi motivues i shpërblimit dhe i ndëshkimit nuk kufizohet vetëm në DhV, por ka rrënjë edhe në mësimet e Jezusit (Mt. 5, 17-30; 25, 31-46).

29, 1 – 30,20 **Predikimi i tretë i Moisiut**

29, 1-29 **Besëlidhja e prishur**

Dy kapitujt e ardhshëm kanë prezantimin e tyre, dhe shpesh quhen si predikimi i tretë i Moisiut. Sidoqoftë, nuk është plotësisht e ndarë nga predikimi i gjatë i mëparshëm (e cila filloi në 4,44). Në të vërtetë, ndërsa fjalët fillestare të librit (1, 1-5) prisnin predikimin e besëlidhjes të Moisiut, kështu që tani ky fillim i ri (29, 1) shikon përsëri. Si në 5, 2-3, besëlidhja në Horeb shihet të jetë efektive tani në jetën e gjeneratës tjetër; këtu, me të vërtetë, predikimi i Moisiut në të vërtetë shihet si një besëlidhje e mëtejshme, shtesë e asaj që është bërë në Horeb, megjithëse varet prej saj. Në këtë mënyrë, Ligji i Përtërirë jo vetëm që kujton besëlidhjen, por

është edhe një dokument i besëlidhjes-përtëritjes. Asnjë gjeneratë nuk mund ta marrë besën kurrë me besëlidhjen me Zotin, por gjithmonë duhet ta bëjë atë të vetën, me një angazhim të ri.

Predikimi në kap. 29 jehonë tematike tashmë të njohura nga pjesët e tjera të librit. Së pari (2-8), Moisiu kujton gjithë kujdesin e Zotit për popullin për ta sjellë atë në tokë. Rrethet përmbajnë një përmbledhje të shkurtër të procesverbalit të udhëtimit në skajin e tokës të gjetur në kap. 1-3. Fuqia e jashtëzakonshme e Zotit e treguar gjatë udhëtimit jashtë Egjiptit mbahet mend në 5-6 (ks. 26, 8), dhe rr. 7-8 i referohen marrjes së tokës në lindje të Jordanit, e regjistruar më plotësisht në 2, 26 – 3,28.

Një shënim i vëmendjes dëgjohet në rr. 4. Populli duhet të kishte parë dhe dëgjuar mjaftueshëm për të qenë në gjendje të kuptojë dhe përqafojë besëlidhjen. Vetë ligjet, që Moisiu u dha atyre, ishin të mjaftueshme për t'i bërë ata të mençur (4, 6). Megjithatë, Moisiu e dinte që ata nuk ishin akoma të mençur. Ai mund të ketë nënkuptuar me këtë vetëm se do të marrë kohë që ata të kuptojnë se sa të mirë dhe thelbësorë janë ligjet e Zotit dhe sa vendimtar do të ishte respektimi i tyre. Sidoqoftë, nuk mund të ndihmojmë të pyesim veten për herë të parë nëse Izraeli do të kishte karakterin të ishte partner besëlidhës i besëlidhjes (shiko gjithashtu 9, 4-6 dhe komentet).

Perspektiva në rr. 9-15 është ajo e të gjitha marrëdhënieve të së kaluarës së Zotit me popullin e tij, nga premtimi të të parët (13). Sidoqoftë, theksi është fuqimisht në nevojën e tanishme për t'u bindur (10, 14-15). Besëlidhja prek gjithashtu çdo anëtar të bashkësisë, përfshirë edhe atë të huaj

rezident (11), ndaj të cilit populli është urdhëruar të tregojnë mirësi (14, 28-29).

Rreziku fatal për t' u joshur në adhurim të rremë është kthyer në (16-21). Pas këtij shqetësimi qëndron urdhri i parë, besnikëria vetëm ndaj Zotit (5, 7), pa të cilin nuk është e mundur asnjë jetë me të. Për këtë arsye, kundërshtimi ndaj adhurimit të rremë është një temë kryesore në Ligjin e Përtërirë (7, 1-5; 12, 1-4), dhe mëkati i bindjes së të tjerëve për të marrë pjesë në një adhurim të tillë, i konsideruar si jashtëzakonisht i rëndë (kap. 13). Një nga rreziqet më të këqija morale është besimi se veprimet e dikujt në kundërshtim me ligjin e Zotit nuk do të sjellin pasoja. Ky është edhe mosbesim dhe një besim marrëzicë në forcën e vet. Ai që çon në humbje drejt perëndive të tjera, paraqitet këtu si i mashtruar plotësisht vetë, duke menduar se mund të sjellë bekim dhe paqe për veten e tij, kur këto janë dhuratat e Zotit vetëm.

(19). Mashtrimi i tij, megjithatë, nuk është një justifikim, sepse vjen nga një zakon i mendimit i cili është mësuar dhe vazhduar me të. Prandaj, për shkak të vetë ligësisë, dhe për shkak të rrezikut që ka për popullin e Zotit, ai është përgjegjës për dënimin më të ashpër (20-21).

Pjesa e fundit e kapitullit (22-28) duket se konsideron se mallkimet e besëlidhjes me të vërtetë do të bien në kohën e duhur për popullin. Perspektiva e tij është ajo e mërgimit. Shkatërrimi i tokës është krahasuar me atë të Sodomës dhe Gomorës dhe qyteteve të tyre fqinje (Gn 14, 8; 19), të cilat ishin bërë sinonimike për gjykimin më të ashpër (krh. Is. 1, 7; Os. 11, 8). Duhej të ishte tronditëse për vetë popullin e Perëndisë të dëgjonin se ata mund të merrnin një gjykim si ai

i atyre kombeve, për të cilat ishin mësuar të mendonin si të këqij. Qëllimi i rr. 25-28 është të tregoni se populli është në këtë gjendje, jo sepse Zoti i tyre është i dobët, por më tepër sepse ai vetë ka sjellë mbi ta mallkimet e besëlidhjes së tij me ta. Është ironike që pasardhësit e vetë të kësaj gjenerate (22), me sa duket refugjatë nga mërgimi, duhet të dëshmojnë shkatërrimin. Nëse gjeneratat e Izraelit do të ishin udhëzuar siç duhet, fatkeqësia nuk do të ndodhte (ef 6, 7).

Rreshti i fundit (29) do të thotë se e ardhmja është akoma e fshehur; nuk ka nevojë (në fund të fundit) që këto mallkime të bien. Ajo që është e njohur për popullin është ligjet e Zotit. Këto janë gjithçka që u nevojitet për jetën.

30, 1-20 **Besëlidhja e ripërtërirë**

30, 1-10 **Kthimi te Zoti.**

Mallkimet e besës në kap. 28 vijnë në një kulm me kërcënimin e mërgimit të Izraelit nga vendi i saj (64-68), dhe predikimet në kap. 29 duket se le të kuptohet që ky mallkim ka të ngjarë. Pastaj Moisiu shkoi një fazë më tej, sepse këto rrethe shikojnë në një kohë të ardhshme kur mërgimi është bërë realitet. Vargu i parë supozon se bekimet dhe mallkimet kanë ardhur në rend. Kjo do të thotë, ata mezi presin në një kohë kur populli, pasi kishte shijuar së pari bekimet e tokës (të cilat në kohën e Moisiut ishin gati të hynin), në rrjedhën e duhur përjeton mallkimet e besëlidhjes sepse nuk kanë arritur të mbante besëlidhjen. Kjo është një situatë e re që predikimi i besëlidhjes po e konsideron, sepse deri më tani ajo është përqendruar në bindjen e popullit të jenë besnikë, dhe kështu të shmangin fatkeqësinë krejt.

Pasazhi i tanishëm tregon, se edhe nëse mallkimet e besëlidhjes duhen thirrur, nuk do të jetë përfundimisht ky fundi i historisë së Perëndisë dhe popullit të tij. Hiri i Zotit i është treguar mrekullisht Izraelit në zgjedhjen e tij për ta dhe bërjen e një besëlidhje me ta në radhë të parë, por as nuk është shteruar as nga këto akte dashurie.

Ka një të ardhme për popullin e Perëndisë. Sidoqoftë, nuk ndjek automatikisht. Një kusht është bashkangjitur, domethënë pendimi i përzemërt (2). Rivendosja e popullit do të jetë si bekimi i tyre i parë, pasi përfshin të dy premtimet (tokën, popullsinë, lulëzimin; rr. 5, 9) dhe urdhërimet (6b, 8, 10). A mundet, megjithatë, kjo aranzhim i ri të ketë ndonjë sukses më të madh se i pari? Një element i ri në këtë pasazh e njeht problemin.

Elementi i ri është që Zoti shihet këtu duke marrë një pjesë të re vendimtare në fatet e tyre. Me fuqinë e tij do të rikthehen në tokën e tyre. (Ky është kuptimi, në fakt, fraza rivendosni pasurinë tuaj; rr. 3, shihni gjithashtu Jr 29,14; 30, 3.) Megjithatë, jo vetëm kjo, por ai do të krijojë në to një aftësi të re për të qenë besnikë. Kjo nënkuptohet nga fraza, Zoti, Perëndia juaj, do të rrethpritë zemrat tuaja (6); e njëjta figurë e të folurit në 10,16 thjesht kishte qenë një këshillë. Në një mënyrë misterioze Zoti do të rinovojë marrëdhëniet për ta bërë popullin e tij besnikë (megjithëse nevoja e tyre për t'u penduar nuk është anashkaluar; rr. 2). Kjo është pa e zvogëluar nevojën për bindjen e tyre të vërtetë; ata janë akoma përgjegjës për jetën e tyre me të. Çështja mund të kuptohet në dritën e mësimit të DhR për rolin e Shpirtit të Shenjtë në aftësimin e të krishterëve të kapërcejnë natyrën e tyre mëkatore (Rm. 8, 9-27; Gal. 5, 16-25).

30, 11-20 **Fjala është afër**. Vargjet e fundit në kapitull kthehen në të tashmen, siç ishin, me theksin tipik në këtë libër sot (15). Ata tregojnë se populli në të vërtetë ka një zgjedhje të vërtetë, dhe se besnikëria nuk është përtej mundësive të tij. Udhëtimet imagjinare deri në parajsë ose përtej detit për të kërkuar të vërtetën (12-13) pasqyrojnë ndjenjën e shumë popullit të lashtë se kuptimi i jetës ishte një mister i errët, i cili duhej të përlidhej nga perënditë. Përkundrazi, e vërteta për jetën dhe vdekjen, për të mirën dhe për të keqen, përmbahet në fjalët që Zoti i ka thënë popullit të tij nëpërmjet Moisiut (14). Nuk ka asnjë justifikim për dështimin për t'u përgjigjur, por përkundrazi një zgjedhje e drejtpërdrejtë, e llojit më solemn, midis jetës dhe bekimit dhe vdekjes dhe shkatërrimit (rr. 15 e shtjelluar në rr. 16-18). Izraelitët e kuptuan këtë në nivelin e lulëzimit në tokën ku do të hynin (20b).

Parimi, megjithatë, është një i qëndrueshëm për të gjithë popullin, duke përqafuar jetën në këtë epokë dhe në atë që do të vijë. Sepse është vetë Zoti që është jeta (20) dhe ai nuk kalon.

31, 1 – 34,12 **Nga Moisiu te Joshua**

31, 1-8 **Përgjegjësia e Moisiut Jozueut**

Fjalimet kryesore të Moisiut kanë mbaruar. Koha për veprim është shumë afër; premtimet së shpejti do të përmbushen. Pjesa tjetër e Ligjit të Përtërirë është marrë me dorëzimin e udhëheqjes nga Moisiu Jozueut, me fjalime lamtumire dhe me tregimin e vdekjes së Moisiut.

Pjesa e tanishme na kujton se adresat e gjata të Moisiut ndodhën në rrafshinat e Moabit. Tashmë ishte marrë një

pjesë e tokës, domethënë ajo pjesë që ndodhej në lindje të Jordanit, dhe disa nga armiqtë e popullit ishin mposhtur (Sihon dhe Og; krh. 2,24 – 3,11). Detyra mbeti të mbaronte, por Zoti i kishte thënë Moisiut që pjesa e tij në të dhe jeta e tij do të përfundonin në lindje të Jordanit (1, 37-38; 3, 23-29).

Zoti u zotua që t'ua dhurojë popullit fitoren ashtu si ai kishte bërë në të kaluarën (3). Pjesa e tyre ishte të tregonin besim dhe guxim (6, 8), zonë në të cilën dikur ata dështuan keq, duke vonuar marrjen e tyre të tokës (1, 26-36). Pushtimi i tyre ndaj popujve të mbetur duhet të jetë i plotë (56; krh. 2, 33-34; 7, 1-5), për shkak të rreziqeve që feja e tyre e rreme do të paraqiste nëse ata lejoheshin të qëndronin midis izraelitëve. E gjithë pasazhi është përshtatur nga sigurimet e pranisë së Zotit (3, 8). Populli i tij me të vërtetë mund të ketë guxim, sepse ai ka premtuar praninë e tij dhe nuk mund të dështojë.

31, 9-13 **Leximi i ligjit**

Moisiu shkroi solemnisht fjalët e ligjit që ai kishte thënë. Ndoshta ai e kishte bërë këtë gjatë kohës në të cilën ai i dha predikimet. Është e qartë se fjalët kishin për qëllim të shkruheshin dhe jo vetëm të predikoheshin, Zoti kishte porositur tashmë që ato të shkruheshin në gurë në një ceremoni në Malin Ebal (27, 1-8). Nënkuptohej gjithashtu nga forma e traktatit që fjalët duhet të ruhen në mënyrë që besëlidhja të mund të rinovohet herë pas here. Moisiu ua besoi dokumentin e shkruar levitëve që mbanin arkën. Arka ishte shenja e pranisë së Zotit ndërmjet popullit të tij. Kur fjalët e besëlidhjes u mbajtën me arkën, kjo do të thoshte se

prania e Zotit nuk mund të merrej si e mirë thjesht për shkak të posedimit të diçkaje të dukshme dhe të prekshme. E njëjta pikë do të bëhej shpesh nga profetët, të cilët panë një rrezik që edhe tempulli të mund të bëhej burim i besimit të bazuar në mënyrë të rreme Jr. 7, 1-15).

Fjalët e ligjit, natyrisht, duheshin mbajtur mend dhe mësuar vazhdimisht; kjo me të vërtetë është një nga temat e shkëlqyera të librit (6, 6-9, 20-25). Sidoqoftë, këtu u bë një dispozitë shtesë, përkatësisht për një lexim solemn të të gjithë ligjit çdo shtatë vjet në Festën e Tëbanave (16, 13-17). Ky do të ishte një simbol i fortë që i gjithë populli (përfshirë të huajt rezidentë, krh. 29,11) u nënshtrohej urdhrave të Zotit. Se deri ku është praktikuar kjo gjatë historisë së Izraelit nuk dihet; mund të ketë qenë një viktimë e hershme e rënies fetare që ishte vendosur tashmë gjatë periudhës së gjyqtarëve. Është e mundur që leximi i ligjit në kohën e mbretit Joshija (2 Mbr. 23, 1-3) ishte një përpjekje për të ringjallur praktikën – me vonesë!

31, 14-29 **Parashikimi i mosbesimit të Izraelit.**

Pasoi një ceremoni solemne të komisionimit, në Tendën e shenjtë, (ku arka ishte mbajtur gjatë kohës në shkretëtirë), në të cilën Zoti kaloi udhëheqjen nga Moisiu në Joshuan. Prania e Zotit u përjetua në re që qëndroi në hyrje të Tendës (15). Më parë ky kishte qenë privilegji i veçantë i Moisiut (Dal. 33, 7-11); tani ajo ishte shtrirë në pasardhësin e tij.

Zoti foli së pari me Moisiun dhe i tregoi një kohë kur populli me të vërtetë do ta braktiste atë dhe besëlidhjen (16). Rr. 17-18 përmbledhin mallkimet që duhet të ndiqen (28, 15-68), megjithëse përgjigjja e popullit ndaj dënimit të tyre të

dukur tingëllon si një akuzë (17b). Për shkak se Zoti e dinte që Izraeli kishte një zemër që të mos i bindej (21 b) ai i tha Moisiut të shkruante një poezi (të përmbajtur në 32, 1-43) e cila do të shërbente si një akuzë për mosbesim. Kështu bëri Moisiu dhe ia mësoi Izraelit. Tani ata janë paralajmëruar mirë, jo vetëm për pasojat e dështimit për të mbajtur besën, por për dobësinë dhe përgjegjësinë e tyre për të humbur rrugën.

Pastaj Zoti iu drejtua Joshuas me urdhrin e njohur për të qenë i guximshëm (23). Ai ishte i kualifikuar për të marrë këtë akuzë, sepse ai kishte fituar miratimin e Zotit si një nga spiunët që nuk ishte i mbingarkuar me forcën e armikut (Nr. 14,30, 38).

Më në fund, na është thënë përsëri se Moisiu u dha kopjen me shkrim të fjalëve të tij (të quajtur tani Libri i Ligjit, krh. 2 Ki 22, 8) levitëve (25-26, kh. V. 9), dhe i urdhëroi ata për të mbledhur fiset për të dëgjuar poezinë. Theksi është mjaft pesimist (si 29, 22-28 dhe shiko 30, 1). Moisiu besonte se populli me siguri nuk do ta mbanin besëlidhjen, për shkak të asaj që ai vetë kishte parë prej tyre (27; shiko veçanërisht historinë e apostazisë së madhe në Horeb, Ex 32; Dr. 9, 7-29). Mallkimet e besëlidhjes me siguri duhet të bien.

31,30 – 32,43 **Kënga e Moisiut dhe këshillimi i fundit**

Atëherë Moisiu foli fjalët e poezisë që i ishte dhënë Zotit (31,19) për të paralajmëruar Izraelin të mos tregohej i pabesë ndaj tij dhe mënyrave të tij. Kënga është mjaft e ndryshme nga stili i predikimit që gjendet në pjesën më të madhe të librit. Përkundrazi, është poetike, dhe në të njëjtën përmbajtje

dhe stil parashikon fragmente në Psalmet dhe librat profetikë.

Rrethet e hyrjes (1-3) janë një lloj thirrje për adhurim (krh. Ps. 29, 1-2), duke njoftuar lavdërimin e Zotit. Ata gjithashtu tregojnë se poema do të funksionojë si një lloj dëshmitari i besëlidhjes që është bërë. Kjo nënkupton apelin ndaj qiejve dhe tokës për të dëgjuar fjalët që do të fliten (krh. 30,19). Dëshmitarët, zakonisht perënditë e kombeve në fjalë, luanin një rol të rëndësishëm në traktatet e lashta të Lindjes së Afërt. Meqenëse Izraeli monoteist nuk mund të thërrasë perëndi të tjerë si dëshmitarë, Moisiu në vend të kësaj thirri pikturisht në qiej dhe tokë.

Seksioni tjetër (4-14) kthehet në lavdërimin e Zotit. Si Shkëmb ai është ai që shpëton dhe në të cilin mund të merret strehim i sigurt (Ps. 18, 2). E vërteta dhe drejtësia e tij (ose veprimi i drejtpërdrejtë) janë cilësi themelore (Ps. 25, 8-10; 33, 4; Gjn 14, 6; Ap. 15, 3; 19,11). Këto janë treguar në mirësinë e tij ndaj Izraelit që nga fillimi i marrëdhënieve të tij me ta (6b-14), megjithë mosmirënjohjen e popullit (5-6a). Zoti mbahet mend këtu si Krijuesi, veçanërisht i Izraelit (krh. Is. 43,15), dhe si Ati i tyre. Kjo e fundit është një term më intim sesa shumë gjuhë besëlidhjeje, por është një shënim i rëndësishëm në tregimin e dashurisë së Perëndisë për popullin e tij (krh. 1,31; gjithashtu Dal. 4,22; Ho. 11, 1).

Zgjedhja e Izraelit vihet më pas në kontekstin e krijimit të Zotit për tërë botën dhe fuqinë e tij në jetën e të gjitha kombeve (8); kjo shënim u godit edhe në historinë e pushtimit të tokës në lindje të Jordanit (2, 5, 9, 19). (Përdorimi i emrit më të Larti këtu së bashku me emrin personal të Zotit, Zoti, Zoti është për një variant stilistik.

Është një nga emrat për Perëndinë i përdorur në Zanafillë, p.sh. Zan. 14,22, dhe është i përshtatshëm për të pohuar epërsinë e tij të plotë në gjithë krijimi). Sidoqoftë, Izraeli (Jakobi) ka një vend të veçantë për qëllimet e tij (9). ‘Gjetja’ e Izraelit në një tokë shterpë (10) është një mënyrë poetike për të kujtuar periudhën e shkretëtirës, e cila kalon shumë nga hollësitë e asaj historie, përfshirë kohën në vetë Egjiptin. Imazhi i bukur i shqiponjës dhe të rinjve të saj mbart idetë e kujdesit dashur dhe stërvitjes për jetën (shqiponja është paraqitur duke stërvitur të riun e saj për fluturim). Këto ide, së bashku me unitetin e Zotit (12; krh. 6, 4; Is. 43, 10-12) dhe furnizimin e tij të pasur për popullin (13-14; krh. 8, 7-10) janë të rëndësishme në përgjithësi në këtë libër.

Prirja e Izraelit për t’u rebeluar kundër Zotit, megjithë mirësinë e tij, sinjalizohet edhe para se të shqiptohen këto fjalë lavdërimi (5-6a). Rebelimi i Izraelit tregon një mosmirënjohje që është thellësisht e panatyrshme (krh. Is. 1, 2). Çështja është shtjelluar tani në rr. 15-18. Jeshurun (15) është një emër poetik për Izraelin. Rebelimi merr formën, në thelb, të idhujtarisë. Kjo është parë në të gjithë Ligjin e Përtërirë si mëkati suprem (5, 7; 13). Dënimi i tij këtu shpreh zemërimin e Zotit në mënyrë të gjallë, dhe me disa nga përbuzjet e treguar nga profetët për perënditë që nuk janë perëndi fare (17; krh. Is. 44, 9-20; Jr 10,11). Këta perëndi të ashtuquajtur janë shtytës të cilët nuk kanë asnjë sukses me Izraelin; sa e kundërshton Zoti i vërtetë me ta, sepse ai ka kujdes dhe dashuri të bollshme ndaj popullit të tij, me shumë durim, brez pas brezi. Shkathësia e popullit nuk mund të përshkruhej më me egërsi.

Shënimi më pas kthehet në një gjykim (19-27). Ndërsa Izraeli u kthye nga Zoti, kështu ai do të largohet prej tyre. Ndërsa është bërë xheloz (krh. 5, 9) dhe i zemëruar, ai do t'i bëjë ata si ziliqarë dhe zemërim në kthim (21). Pra, ekziston një drejtësi, një 'poezi', lidhur me këtë gjykim. Më e keqja do të jetë se ai do të fshihet prej tyre, ai që e ka zbuluar veten me aq mirësi me të gjitha fjalët që ka thënë përmes Moisiut. Fshehtësia e Zotit është ajo që Psalmistët e shohin më vështirë (Ps. 10, 1; 13, 1). Mjetet e gjykimit, për më tepër, do të jenë një popull që nuk ka kuptim, domethënë, ata nuk kanë pasur privilegjin të njohin ligjet që Zoti i zbuloi Izraelit (4, 6-8; 29, 4) – një popull i të cilit zot nuk është Zoti. Ka një ironi të rëndë në Izrael duke u nënshtruar nga një popull si ky. Dënimet (23-26) kujtojnë mallkimet e besëlidhjes (28, 15-68). Vetë Zoti e gjen idenë e humbjes së Izraelit nga një rebel i një populli pa zot (27). Një gjë e tillë mund të çnderojë vetëm emrin e tij në botë.

Tema e armiqve vetë merret më tej (28-33). Nshtë e pakuptimtë që një komb i cili nuk ka as mençurinë e Zotit (krh. rr. 21) dhe as premtimin e shkuarjes së tij me ta nuk duhet ta kapërcejë popullin e vet të Zotit – i cili ka këto privilegje. Suksesi dhe prosperiteti i një kombi të tillë është i rremë në fund të fundit, sepse është i rremë në rrënjët e tij (32-33). Për këtë arsye, kombi që Zoti e përdor për gjykim do të bjerë vetë në kohën e duhur. Një komb i tillë nuk vepron me zell për Zotin, por vetëm për përfitimin e tij. Gjykimi që bie mbi instrumentin e gjykimit është një siguri për Izraelin për drejtësinë e Zotit edhe kur i gjykon ata, dhe është një temë tipike në profeci (Es. 10, 5-19; Jr 25, 8-14). Kjo është hakmarrja e Zotit (35). Venshtë hakmarrje për hir

të drejtësisë dhe për shpëtimin përfundimtar të popullit të Zotit. Më në fund do t'i rregullojë të gjitha gabimet (Rom. 12,19). Vetëm llogari të tilla të hakmarrjes; çdo lloj tjetër është thjesht një urrejtje vetëshkatërruese.

Pjesa e fundit e poemës është gjithashtu faza e fundit në tregimin e marrëdhënieve të Zotit me popullin e tij, ringjalljen e tyre. Gjykimi tani është në gjykim i fundit në favor të tyre (36), gjykim që të devotshmit në Izrael dëshirojnë kur janë të shtypur nga armiku (Ps. 7, 6-11). Ajo vjen pasi Izraeli të ketë arritur pikën më të ulët. Në histori, ky do të jetë mërgimi babilonas. Do të ketë një funksion pozitiv, d.m.th. për të demonstruar para popullit se perënditë e huaja, të cilat janë dukur kaq të fuqishme dhe tërheqëse, janë me të vërtetë të pafuqishëm (krh. Is. 46, 1-2). Vetëm Zoti është Zoti (39; krh. Es. 41, 4; 43,10). Dhe ai është aq i fuqishëm sa që mund ta bëjë 'të gjallë' edhe pasi të jetë vlarë (krh. Ho. 6, 1). Kjo i referohet restaurimit historik të mërgimtarëve hebrej në tokën e tyre pas mërgimit (krh. 30, 3-5). Në një kuptim të thellë, tregon për ringjalljen e Jezusit, Mesisë, me të cilin Zoti ringjall të gjithë të shpëtuarit nga vdekja e mëkatit në jetën e epokës së re me të (Efes. 2, 1-7). Poema, e cila ka goditur në të gjithë një shënim kaq të këndshëm, përfundon me një britmë lëvdimi për Zotin që mund dhe do të shpëtojë popullin e tij në fund, madje edhe nga mëkatet e tyre.

32, 44-52 Moisiu është i përgatitur për vdekjen e tij: Moisiu më në fund thirri popullin të marrin me seriozitet të gjitha fjalët që u kishte thënë atyre (jo vetëm poema), duke kujtuar se ato janë fjalët e jetës (shiko 4, 1). Ai tani ishte në fund të jetës së tij. Zoti i tha që të ngjitej Malin Nebo, nga ku do të kishte një pamje panoramike, duke dhënë zemër për të,

për tokën që kishte qenë qëllimi i tërë jetës së tij, por në të cilën ai nuk do të vinte këmbë. Ka një kujtesë edhe një herë për arsyen e kësaj (51; shiko Nr. 20, 10-13).

33, 1-29 **Moisiu bekon popullin**

33, 1-6 **Bekimi hyrës.**

Para vdekjes së tij, Moisiu u dha bekimin e tij fiseve të Izraelit. Është në një farë mënyre si bekimi që Jakobi u shqiptoi bijve të tij (baballarët e fiseve) në fund të jetës së tij (Zan. 49). Izaku gjithashtu kishte bekuar Jakobin dhe Esavin (Zan. 27, 27-29, 39-40). Ishte si privilegj i babait. Moisiu mund të përshkruhet këtu si ‘baba’ i Izraelit në një kuptim figurativ. Ai kishte në çdo rast një autoritet të veçantë për të bekuar popullin sepse ai ishte njeriu i Zotit (1; krh. Ps. 90), një term i përdorur për profetët (1 Mbr. 17,18), midis të cilëve vetë Moisiu ishte pararendës.

Bekimi hapet dhe mbyllet me fragmente (2-5, 26-29) që lavdërojnë Perëndinë dhe që përqendrohen veçanërisht në historinë e Daljes nga Egjipti. Kjo është pika e ardhjes së Zotit nga Sinai, ku u dha ligji (që zakonisht quhet ‘Horeb’ në Ligjin e Përtërirë) dhe për referencat për vendet në shkretëtirë gjatë rrugës (2). Ideja e dashurisë së Zotit për popullin (3) i përket tërë teologjisë së zgjedhjeve (shënoni përsëri afërsinë e zgjedhjes dhe dashurisë në 7, 6-7). Kjo marrëdhënie u shënuar me dhënien e ligjit nëpërmjet Moisiut (4), dhe të dy gjërat së bashku – shpëtimin e fuqishëm të popullit nga skllavëria në Egjipt dhe dhënia e ligjit të tij – vendosni Zotin si mbret të Izraelit (5; shiko komente në 17, 14-20).

Referenca për Moisiun në personin e tretë (4) është një vështirësi në një fragment i cili paraqitet si fjalët e tij. Një sugjerim është që rr. 3b-5 janë një përgjigje e popullit ndaj fjalëve hapëse të Moisiut, duke paraprirë vetë bekimet. Referenca e Moisiut për veten e tij në personin e tretë, sidoqoftë, nuk është e imagjinueshme, nëse shihet se vjen nga përtej autoritetit të tij, dhe si diçka që duhet të mbahet mend dhe përsëritet në Izrael.

33, 6 **Bekimi i Rubenit**. Bekimi i shkurtër i Rubenit nuk është më shumë sesa një lutje që fisi të vazhdojë të ekzistojë. Në dritën e Zan. 49, 4 kjo nuk ishte gjë e vogël për Rubenin. Si një fis ajo pushoi së ekzistuari, ose mbase nuk ka pasur kurrë, pararendësia për shkak të të lindurit të parë.

33, 7 **Bekimi i Judës**. Kjo duket të jetë një lutje për sigurinë e tyre në betejë, dhe se ata do t'i besonin Zotit për fitore. Bekimi i Moisiut nuk i jep në mënyrë të qartë Judës epërsinë para se të duket Jakobi (Zan. 49, 8-12).

33, 8-11 **Bekimi i Levit**. Ky bekim pasqyron zgjedhjen e fisit të Levit për të siguruar priftërinj (10, 8-9) për Izraelin. ‘Testimi’ i Levit në Massa dhe Meriba nuk është i regjistruar në tregimin e pesëlibrashit, përveç nëse fisi konsiderohet se ishte përfaqësuar nga vetë Moisiu në ngjarjen në fjalë (Eks. 17, 1-7). Rr. 9 njeh zellin e Levit për Zotin, një besnikëri më të lartë se lidhjet familjare. Pika mund të jetë e përgjithshme, për shkak të përkushtimit të Levit në punën e priftërisë, që do të thoshte të mos kishte territor fisnor (shiko 18, 2). Sidoqoftë, mund të ketë një referencë më specifike për zellin e levitëve pas incidentit të Viçit të Artë (Dal. 32, 25-29). Fisi i Levit, si priftërinj, kishte një përgjegjësi të veçantë për mësimin e rregullt të ligjit, i cili ishte depozituar pranë tyre

për të mbajtur me arkën e besëlidhjes (31, 9, 25). Kjo ishte përveç detyrave të tyre për të kontrolluar dhe mundësuar adhurimin e rregullt të flijimeve të popullit. Bekimi i Levit është një lutje për aftësinë dhe mbrojtjen e tij në kryerjen e detyrave të tij solemne.

33,12 **Bekimi i Beniaminit**. Bekimi e sheh Beniaminin si të dashurin e Perëndisë, mbase pasqyron dashurinë e të atit, Jakobit për të. Banesa e Zotit midis shpatullave të tij i referohet vendndodhjes së Jeruzalemit në territorin e Beniaminit (krh. Jos. 15, 8; 18,28) – supet që kuptohen si kreshtat e maleve.

33, 13-17 **Bekimi i Jozefit**. Kjo është imazhi i bekimit, duke u lutur mbi të gjitha për bollëk për fisin e madh të Jozefit. Poezia ngjall një gamë të gjerë të pjesëve të botës natyrore. Rr. 12 i referohet rëndësisë së vesës si një mjet natyror për ujtime në Izrael, dhe gjithashtu, poetikisht, për besimin e lashtë se toka ushqehet nga ujërat nën të. Jozefi në të vërtetë do të vlerësohej si dy fise të veçanta, Efraimi dhe Manashe (17), të thirrur pas dy djemve të vetë Jozefit. Ata zunë një zonë të madhe në qendër të Izraelit dhe në lindje të Jordanit, përfshirë disa nga tokat më pjellore. Frytshmëria është e spikatur edhe në bekimin e Jakobit për këtë fis (Zan. 49,22). Bekimi e paraqit fisin, më në fund, si të fuqishëm në luftë dhe me popullsi të madhe (17).

33, 18-19 **Bekimi i Zebulunit dhe Jisakarit**. Territoret e këtyre dy fiseve shtrihen midis Mesdheut dhe Detit të Galilesë. Hartat fisnore të bazuara në ndarjet në librin e Joshuas tregojnë se as kufijtë me të parët dhe Jisakari nuk preku vetëm këtë të fundit. Sidoqoftë, kufijtë nuk janë të lehtë për t'u tërhequr saktësisht nga të dhënat në librin e

Joshuas, dhe me të vërtetë mund të kenë qenë të ndryshme nga koha në kohë (krh. Zan. 49,13). Në çdo rast, imazhi i bekimit për këto fise një prosperitet i bazuar në dete, me sa duket nga peshkimi dhe tregtia (19b). Ai gjithashtu sheh fiset që përgjigjen me mirënjohjen e duhur ndaj Zotit, nga i cili vijnë të gjitha bekimet. Mali (19) mund të jetë mali Tabor.

33, 20-21 **Bekimi i Gadit**. Territori i Gadit ishte në lindje të Jordanit në tokë të mirë dhe pjellore. Linja e hapjes mundësisht të lexohet ‘Bekuar qoftë fusha e gjerë e Gadit. Ai zgjodhi tokën më të mirë ndoshta nuk do të thotë të nënkuptojë se ai rrëmbeu më të mirën për veten e tij, historia e okupimit nuk jep këtë përshtypje (3, 12-16). Çështja është vetëm se është shumë e mirë. Aludimet për fisin e egërsisë së Gadit mund të presin përpara pjesën fisnike që do të luante në marrjen e tokës Jos. 22, 1-6).

33,22 **Bekimi i Danit**. Kjo thënie e shkurtër le të kuptohet një potencial të madh të ardhshëm për Danin. Shprehja që del nga Bashani është e çuditshme, pasi Dan kurrë nuk pushtoi territor atje. Shprehja mund të jetë vetëm një vazhdim i imazhit të këlyshit të pranverës. Përndryshe, fjala e përkthyer Bashan mbase duhet të përkthehet krejt ndryshe, ‘nëpërkë’, kështu, ‘[Danë i shmanget nëpërkës’, një pamje e ndrojtur (krh. Zan. 49,17).

33,23 **Bekimi i Neftalit**. Bekimi i shkurtër për Neftalin ka të bëjë vetëm me shtrirjen e tokës së tij. Liqeni është Deti i Galilesë. Naftali pushtoi tokën mirë në veri të këtij liqeni, por pjesa jugore, përgjatë vijës bregdetare, mund të gjykohet nga pjellorja e saj. Prandaj, fraza në jug drejt liqenit, mund të kuptohet lehtësisht nga këndvështrimi i vetë Neftalit, kryesisht në veri të tij.

33, 24-25 **Bekimi i Asherit.** Vaji në bekimin e Asherit është vaj ulliri, shumë i çmuar në kohërat biblike, për përdorimet e tij në përgatitjen e ushqimit (Nr. 11, 8), shëndetin (Mk. 6,13) dhe higjenën (2 Sam. 12,20). Ajo është përdorur nga shkrimtarët biblik si një simbol i bollëkut dhe kënaqësisë (Ps. 104, 15). Tabloja e këmbëve të banjës në vaj është një ekstravagancë, duke bërë prosperitetet të madh. Asheri është paraqitur si i mbrojtur fuqishëm, mbase sepse, duke qenë i vendosur në veriun e largët, ishte i detyruar të përballohet me armiqtë.

33, 26-29 **Përfundim.** Vëllai i dymbëdhjetë, Simeoni, është lënë i lirë. Në fakt, Simeoni u zhduk si një fis më vete në një fazë të hershme pas okupimit të tokës, thjesht i zhytur, siç duket, nga Juda.

Rrethet përmyllëse përqendrohen përsëri në të gjithë qëllimin e bekimeve, domethënë të luten për popullin ndërsa hyjnë në tokën e premtuar. Bekimet kanë prirje të theksojnë lulëzimin dhe forcën ushtarake – aftësinë e popullit si për të mbajtur tokën ashtu edhe për ta mbrojtur atë. Këto kanë qenë temat kryesore të të gjithë librit. Në kthimin e tyre, Moisiu festoi pakrahasueshmërinë e Zotit (26).

34, 1-12 **Vdekja e Moisiut**

Në bindje të urdhrit të Zotit (32, 48-52), Moisiu pastaj u ngjit nga fusha e Moabit në majën e Malit Nebo dhe pa një panoramë të tokës që shpaloset poshtë tij. Ai e kishte ditur prej kohësh – siç e kemi që në fillim të librit (1,37) – se ai vetë nuk do të hynte në të. Por Zoti e lejoi, megjithatë, të shihte kulminacionin e punës së tij. Ne mezi kemi për qëllim të mendojmë se Moisiu fjalë për fjalë pa tërë tokën, nga Dan

në veriun e largët deri në Mesdhe në perëndim, dhe në Negev, ose shkretëtirë jugore. Megjithatë, masa e plotë e tokës është dhënë për të pohuar se ajo që ai pa ishte vërtet ajo që kishte premtuar Zoti. Veprimi i Zotit ishte vërtet i përshtatshëm për fjalën e tij. Kishte ardhur momenti kur premtimi antik i Abrahamit duhej të përmbushej (4; krh. Zan. 12, 1; 15, 7).

Përvoja e Moisiut në këtë moment është tepër lëvizëse dhe e ndjeshme për t'u shprehur në mënyrë adekuate. Tregimi për të, dhe për vdekjen e Moisiut, i cili pason siç duhet (5-8), është deri aty, pa përpunim apo sentimenta/lizëm. Përmbajtja është respekti më i përshtatshëm i fundit për t'i paguar një prej figurave të shkëlqyera biblike. Vdekja e Moisiut nuk ishte një tragjedi. Kjo është e qartë nga shënimi për forcën e tij në pleqëri (7), dhe nga epitafi i tij (10-12). Jeta e tij jetoi para Zotit, në bindje ndaj tij dhe në miqësi me të. Në të vërtetë, askush si Moisiu, as më parë, as pas, qoftë si profet ose si udhëheqës i fuqishëm – deri në ardhjen e atij që ishte 'më shumë se një profet', Jezu Krishti. Nderimi i fundit për Moisiun ishte që ai e ndoqi me besnikëri Zotin deri në fund të jetës së tij.

As Izraeli nuk kishte mbetur pa ndihmë. Burimi i saj i vërtetë i forcës është te Zoti, jo në asnjë figurë njerëzore. Në jetën reale, duhet të ketë sukses, dhe ka dëm pozitiv në lidhjet e tepërta me personalitetet. Izraeli vazhdonte të kishte fjalët që Zoti kishte thënë nëpërmjet Moisiut. Dhe ajo gjithashtu kishte një drejtues të ri të denjë, Joshuan (9), të cilit ra për ta çuar popullin në fazën tjetër të rrugëtimit të tij dhe jetën me Perëndinë.

SHTOJCAT

LIGJI

Perëndia e çliroi popullin izraelit për ta plotësuar premtimet e tij që ia kishte dhënë Avrahamit rreth 625 vjet më parë. Nën udhëheqjen e Moisiut, Perëndia e çoi popullin në vendtakimin e përcaktuar në shkretëtirë, në malin e Sinait, ku i ishte paraqitur Moisiut 40 vjet më parë. Aty, në këtë mal, Perëndia e lidhi besëlidhjen me popullin e vet, Izraelin. Kjo besëlidhje u ngjan besëlidhjeve që mbretërit hitas i lidhnin me shtetet e tyre vasale. Për këtë mund të lexojmë në kapitujt e 19 dhe 20 të librit të Daljes. Perëndia thotë se e ka liruar popullin nga robëria dhe kështu ai tani i takon Atij. Izraelitët e pranojnë këtë dhe janë dakord që të bëhen populli i tij. Pas kësaj Perëndia e lidh formalisht besëlidhjen me ta. Që atëherë Ai është Zoti i tyre feudal dhe ata janë vasalët e Tij. Për të përjetuar lulëzimin, si dhe mbrojtjen dhe hirin e tij, ata duhet ta dëgjojnë dhe të largohen nga çdo lloj idhujtarie (d.m.th. besnikërinë ndaj perëndive të tjera). Në qoftë se e shkelin besëlidhjen, d.m.th. kartën e tyre kombetare, atëherë në fund do të dënohen me mërgim në tokë të huaj. Për këtë Perëndia do të përdorë kombet e tjera.

Perëndia ua dha ligjin, ose kartën kombëtare që të bëhet kushtetuta dhe kodi i kombit të ri. Ky «ligj» e pasqyron karakterin e Perëndisë, autorit të tij. Për këtë quhet «ligji i përsosur». Izraelitët besnikë kërkonin të mësonin edhe më shumë për ligjet e Perëndisë, për udhëzimet e tij për shpëtim dhe lulëzim, sepse e dinin se Perëndia është i përsosur dhe dëshiron të mirën e tyre. Kështu, për ta, shprehja «ligji» nuk

kishte kuptimin negativ. Më vonë filloi të fitonte kuptimin negativ, kur njerëzit nuk donin t'i bindeshin dhe shanin Perëndinë. Sot kemi kuptimin negativ për idenë e ligjit për arsytet që vijojnë:

1) Ligjet njerëzore nuk janë të përsosura si ligji i Perëndisë.

2) Ne jemi nga natyra mëkatarë, rebelë që e shkelim pa problem ligjin e Perëndisë, d.m.th. nuk u nënshtrohemi udhëzimeve të Perëndisë për jetën tonë.

Por ligji i ishte dhënë popullit izraelit për të mirën e tij, sepse:

1) Ishte dhënë nga Perëndia,

2) Perëndia donte që populli i tij të lulëzonte që ta përdorte për shpëtimin dhe lulëzimin e kombeve të tjera.

3) Ligji ishte pasqyrimi i karakterit të Perëndisë, i cili është i mirë.

Së pari, pra, Izraeli pranon të bëhet populli i Perëndisë, sepse Ai e ka çliruar sipas premtimeve të tij të lashta. Pas kësaj izraelitët marrin emrin e tyre: populli i shenjtë. Kjo shprehje do të thotë se ata janë të mënjanuar për shërbimin e Perëndisë. Pastaj Perëndia ua jep ligjin e tij për t'u treguar se ai donte që të funksiononin si komb dhe si individë. Në mal, së pari Perëndia u foli drejtpërdrejt duke ua dhënë themelin e ligjeve të tij: ky themel përbëhet nga dhjetë urdhërimet. Pjesa tjetër e Ligjit u njoftohet më vonë me anë të Moisiut. Kombi i pranon kushtet dhe besëlidhja ratifikohet. Ligji, kodi ose hebraisht Tora, do të thotë udhëzimet për mënyrën e jetës së drejtë, d.m.th. sipas vullnetit të Perëndisë. Ky kod ndahet, kryesisht, në tri kategori:

1) kodi moral, 2) kodi civil, 3) kodi i kultit.

Çdo kategori bazohet në parakushtin që izraelitët i takojnë Perëndisë. Kështu, pra, disa forma sjelljeje nuk janë në pajtim me këtë marrëdhënie, përsa i përket individit si dhe kombit. Perëndia do t'i dënojë ata që nuk e dëgjojnë. Lista të ndryshme janë të shpërndara nëpër të pesë librat e parë të Biblës. Këto lista të ligjeve mund të ndahen në katër grupe kryesore:

1) **Statutet**, të cilat janë në formë ndalimesh absolute. Të gjitha ato fillojnë me formulimin: *Mos bëj këtë...* (nënkuptohe, sepse mua më takoni). Me fjalë të tjera: Mos bëj atë që s'është në përputhje me karakterin tim. Në këtë kategori janë dhjetë urdhërimet. Këto janë kodi moral, e kjo tregon vullnetin e Perëndisë për secilin.

2) **Vendimet gjyqësore** ose precedentët. Këto janë kodi civil dhe kanë formulimin që vijon: *Në qoftë se njeriu bën këtë, duhet të paguajë një çmim të tillë...*

3) Janë shumë **forma ndërmjetëse** me formulimin urdhëror: *Në qoftë se njeriu bën këtë, do të dënohet me vdekje*. Këto ligje kanë të bëjnë ekskluzivisht me Izraelin si shtet teokratik, d.m.th. drejtpërdrejt nën sundimin e Perëndisë. Kjo shpjegon formulimin e tyre ekstrem.

Ndoshta na çuditën disa elemente të Ligjit.

1. **Siç duket, ka paragjykim kundër seksualitetit, por duket marrë parasysh se:**

a). Zoti nuk pranon të adhurohet si idhull: refuzon gjithçka që ka të bëjë me adhurimin kananas, të cilit i punojnë mendja e sëmurë seksi dhe kulti i pjellorisë. Priftërit kananas merreshin me prostitucionin sakral dhe shërbënin lakuriq.

b). Zoti shpiku seksualitetin për t'u përdorur në kuadrin e

martesës. Ai hedh poshtë çdo formë zvetënim: satani është i vendosur për të bërë krejt të kundërtën e planit të Zotit.

2. **Koncepti i pastërtisë dhe të papastërsisë.** I pastër do të thotë: i aftë për të ardhur në pranimin e Zotit për ta adhuruar. I papastër do të thotë të kundërtën. Faktorët që përcakton ose jo këtë kategori janë si vijon:

a) Ndonjë gjë që është i vdekur , ose që përmban qeliza të vdekura (si p.sh. gjak i menstruacionit, prurje e farës itd). Kontakti me gjëra të tilla e bën individin të papastër, sepse trupa ose qeliza të vdekura kanë të bëjnë me mëkatit (zbërthim, kalbëzim).

b) Ndonjë gjë që është në sy to Zotit, i pavend. Ndonjëherë nuk jepet asnjë arsye për këtë.

c) Disa kafsha klasifikohen si të papastra, mundësisht sepse ato ushqehen me gjak ose me kërmë. Kafshat zëvendësojnë njerëzit: n[ritualin e pajtimit kafsha mund të sakrifikohet në vend të njeriut, sepse të dy kanë frymën e jetës që mbahet në jetë me anë që qarkullimin e gjakut.

3. **Gjaku ndalohet të hahet**, sepse ishte i rezervuar për përdorim në ritualin e shlyerjes të mëkatit. Në gjak është parimi i jetës që flijohet në vend të jetës së mëkatarit .

4. **Pretendimi për të qenë i përsosur.** Mbreti David pretendon në disa psalme të jetë i pa të metë, por kjo do të thotë se u është përmbajtur kushteve të jashtme të Ligjit. Katolikët do të thonin: Davidi ishte në gjendje të hirit. Ap. Pali tha më vonë: për sa i përket drejtësisë — asaj të Ligjit — i patëmetë (Fil 3,6).

5. **Sakatim e përjashton njeriun nga pjesëmarrja në kultin e Tempullit.** Arsyeja e kësaj (siç duket) padrejtësie është kjo: sakatimi ishte shpeshherë karakteristikë e kultit

idhujtar. “Kur mblidhet bashkësia e Zotit, nuk duhet të jetë i pranishëm asnjë njeri që është i tredhur ose të cilit i është prerë organi seksual. Në të nuk duhet të marrë pjesë as ai njeri që ka lindur nga marrëdhënia me një prostitutë kultike. Edhe pasardhësit e tij janë të përjashtuar nga bashkësia e Izraelit, deri në brezin e dhjetë. (Lp 23,23). Adhuresit e Baalit ose Astartës shpeshherë sakatoheshin në shenjë besnikërie ndaj këtyre idhujve. shih edhe Zah 13,46:

“Atëherë profetët do të ruhen të mos i tregojnë haptas vegimet e tyre; ata nuk do të paraqiten të veshur me mantelin me qime cjapi të profetëve, kur të shpallin porosinë e tyre të rreme. Në qoftë se ndokush prej tyre vihet para përgjegjësisë, do të thotë: «Nuk jam profet. Jam bujk! Nuk kam ushtruar asnjë zanat tjetër qysh në fëmijëri.» E kur të vihen në dukje shenjat e plagëve në trup, do të thotë: «I kam marrë nga një përleshje me disa shokë kur po pinim!»”

6. Po pse në Dhiatën e Re, siç duket, flitet vetëm për Ligj në një terminologji kaq negative? Vetëm flitet ashtu ku nënkuptohet mallkimi që sjell ligji i shkelur, ose në lidhje me përmbajtjes së Ligjit si mjet për të merituar shpëtimin. Në Bibël kurrë nuk mësohet që mund të shpëtojme duke iu përmbajtur Ligjit. Udhë e shpëtimit, sipas Perëndisë, është gjithnjë me anë të një flije pajtuese – flisë së Mesisë. Jemi të falur dhe të shpëtuar vetëm për shkak të pranimit të Jezusit si flijim për mëkatet tona – vetëm atëherë mund të lindemi në familjen e Perëndisë dhe Shpirti i Perëndisë fillon t’i shkruajë ligjet e Perëndisë në zemrat tona. Me fjalë të tjera, Shpirti i shenjtë fillon të riprodhojë karakterin e Perëndisë në ne, por kjo varet nga qëndrimi ynë. Për këtë duhet të lexojmë dhe të dëgjojmë Fjalën e Perëndisë, Biblën.

7. **Dënimi me vdekje** ngarkohej për vrasje, krime seksuale duke përfshirë edhe përdhunim, adhurim i perëndive të huaja dhe ndërlikim në magji ose në tregi me skllëvër, si dhe për birin e pabindur (Dt 21,1821). Ndryshe nga kulturat e tjera vjedhje dhe shkelja e ligjeve rreth pronarisë nuk dënoheshin me vdekje. Çdokush, duke përfshirë edhe mbretin, ishte i barabartë para Ligjit. Burgjet ishin caktuar për paraburgim. Legislacioni i DhV kërkonte të kufizojë hakmarrje. Gjjobat ngarkoheshin në trajtë parash të paguar palës së ofenduar si mjet kompensimi për padrejtësi dhe mund të ngarkohej me pajtim të dyanshëm, për të zëvendësuar dënimin me vdekje, për kurorëthyerje pëer shembull.

8. **Zotërimi i tokës.** Toka e premtuar quhej prona e Perëndisë dhe e dhënë qiramarrësve. Pas pushtimit të tokës çdo fis mori trashëgim pjesën e tij të teritorit sipas madhësisë së tij. Pas çdo 47 viteve kjo teritori duhej t'i kthehej pronarit të parë. Në këtë kohë anuloheshin edhe të gjitha borxhet. Çdo 7 vit toka duhej të rrinte ugar.

9. **Stinat.** Megjithëse kishte të korrat dhe të vjelat të ndryshme, kishte në të vërtetë vetëm dy stina: mbjelljet dhe korrjet. Yllësia e plejadës dominonte stinën dimërore (mbjelljet), kurse yllësia e Orionit dominonte stinën veruese (korrjet) (Amos 5,8). Kështu yjet shërbenin si aparat matës për bujkun. Gjatë dimrit kishte dy lloje shiu: kisha e parë (në vjesht) kurse kisha e dytë (në pranverë).

DHJETË URDHËRIMET

Dhjetë urdhërimet (ose porositë) formojnë thelbin e kodit moral. Ato tregojnë se ç'kërkon Perëndia nga populli i Tij, në qoftë se ky popull do të mbetet në bashkësi me Të. Më tej, ato shprehin karakterin e Perëndisë, i cili do që të riprodhohet ky karakter në popullin e tij. Nga bindja ndaj dhjetë urdhërimeve varet bashkësia e popullit me Perëndinë, dhe jo zgjedhja e tyre. Me fjalë të tjera, dhjetë urdhërimet nuk janë mënyrë për të shpëtuar, por për të mbetur në bashkësi me Perëndinë.

Porosia e parë thotë: *Mos ki perëndi të tjera para meje!* Shprehja «para meje» do të thotë «në praninë time» ose «duke më shërbyer mua». Ky urdhër është ndryshe nga ato që gjejmë te fetë e tjera të asaj kohe, në të cilat pranoin vërtet një perëndi, por edhe adhuronin shumicën e hyjnive të ulta. Kërkesat e Perëndisë janë absolute. Në besimin biblik përjashtohet adhurimi i hyjnive të dorës së dytë ose i qenieve të hyjnuara. Përjashtohen edhe idhujt si për shembull makina e re ose filozofia rivale që është në rrezik ta zëvendësojë Perëndinë ose ta plotësojë. Perëndia lidhet ngushtë me shfaqjen e vetes që ndodhet në Bibël. Vetëm Bibla është e autoritetshme. Për këtë, pra, bëjmë idhujtari në qoftë se vëmë ndonjë libër tjetër në të njëjtin nivel.

Porosia e dytë thotë: *Mos bëj kurrfarë pikturë as skulpturë... mos i adhuro as mos u shërbe...!* Ky është urdhri i rreptë që të mos bëjë statujë a figurë që simbolizon një fuqi të mbinatyrshme dhe të mos i adhurojë e nderojë si hyjni. Në qoftë se njeriu bën pikturën e Perëndisë, kjo i heq esencën, d.m.th. shenjtërinë ose ndryshimin, e sjell në nivelin

e njeriut që përpiqet ta manipulojë për qëllimet e veta. Në këtë mënyrë krijohet feja e kotë, besëtytnia, opiumi për popullin. Në këtë urdhërim Perëndia thotë se nuk duron rivalët.

Porosia e tretë thotë: *Mos e merr nëpër gojë kot emrin e Zotit.* Emri i Zotit lidhet me karakterin dhe personin e Tij. Për këtë, pra, lidhja e emrit të Perëndisë me praktikë magjike, me një betim të rremë ose me sharje, do të thotë lidhja e Perëndisë me perëndi të tjera, me Satanin dhe me mëkate personale. Në qoftë se njeriu shan, kjo do të thotë se e merr lehtësisht edhe Perëndinë. Fëmijët e vërtetë të Perëndisë nuk shajnë, sepse Shpirti i shenjtë në ta e ka ndryshuar qëndrimin e tyre ndaj Perëndisë, Atit të tyre. Perëndia është i shenjtë, d.m.th. i ndryshëm, i ndarë nga mëkati. Edhe ne duhet të jemi kështu.

Porosia e katërt thotë: *Të bie në mend dita e shtunë për ta shenjtëruar. Puno gjashtë ditë dhe kryej punët e tua, por e shtata ditë është e shtuna, ditë pushimi kushtuar Zotit, Perëndisë tënd.* Ky urdhërim iu dha izraelitëve që ta kujtojnë ditën e pushimit e t'i përmbahen, për ta mënjanuar si një ditë të veçantë, veçanërisht për adhurimin e Perëndisë. Një ditë prej shtatë ditëve duhet të mënjanohet.

Porosia e pestë thotë: *Ndero babanë tënd dhe nënën tënde.* Nderimi i prindërve do të thotë t'u japësh të drejtat e tyre, t'u japësh nderimin që u duhet, sepse është Perëndia që i emëroi prindërit dhe në një farë kuptimi ata përfaqësojnë Perëndinë për ne. Janë sfera e autoritetit të caktuar nga Perëndia. Kjo nuk ndodh kur prindërit kërkojnë nga fëmijët e vet atë që i takon vetëm Perëndisë. Fëmijët duhet t'i nderojnë prindërit e vet dhe ta sigurojnë pleqërinë, por nuk

janë të detyruar të jenë të një mendjeje politike ose fetare me ta.

Porosia e gjashtë thotë: *Mos bëj vrasje*. Nuk thotë «Mos vra», dhe për këtë, pra, ky urdhërim nuk mund të përdoret për të justifikuar pacifizmin ose anulimin e dënimit me vdekje. Që të dyja këto pranoheshin në Izraelin e lashtë.

Porosia e shtatë thotë: *Mos bëj kurorëthyerje!* (d.m.th. tradhti bashkëshortore) Në këtë urdhërim ndalohet shkatërrimi i martesës për shkak të imoralitetit të një pale të tretë, me të cilën një nga partnerët ka marrëdhënie seksuale. Kurorëthyerja në të vërtetë është një formë vjedhjeje; vjedhja e njërit nga partnerët, sepse marrëdhënia bashkëshortore është aq e ngushtë dhe e pandarë saqë dy bëhen një.

Porosia e tetë thotë: *Mos vidh!* Vjedhja është përvetësim në mënyrë të fshehtë i diçkaje që është pronë shoqërore a pasuri e tjetërkujt. Mashtrimi në shkollë ose udhëtimi pa biletë është një formë vjedhjeje, gjithashtu.

Porosia e nëntë thotë: *Mos bëj dëshmi të rremë kundër të afërmit tënd!* I afërmi këtu do të thotë «bashkatdhetar izraelit yti» e kështu «fqinji yt». Ndalohet, pra, të jepet dëshmi e rreme për dikë në gjyq. Ky parim përfshin edhe mashtrimin ose gënjeshtren. Një dëshmi e rreme mund të dëmtojë një çështje gjyqësore dhe të shkaktojë dënimin e njeriut të pafajshëm. Një gënjeshtër ose mashtrim mund ta dëmtojë marrëdhënien ndërmjet njerëzve ose ndërmjet njeriut dhe Perëndisë.

Porosia e dhjetë thotë; *Mos lakmo!* Ndalohet të lakmosh me qëllim që të marrësh atë që i takon tjetërkujt. Porosia e fundit zbulon motivacionet e fshehta të zemrës njerëzore.

Por ç'është lidhja e dhjetë urdhërimeve me periudhën e

Dhiatës së Re? Në Dhiatën e Vjetër, siç kemi mësuar, Perëndia ia dha dhjetë urdhërimet popullit, me të cilin tashmë kishte lidhur besëlidhjen e tij. Bindja ndaj urdhërimeve ishte një kusht, jo për shpëtim, por për lulëzim. Por, mbetej një problem: populli ende nuk e kishte Shpirtin e shenjtë. Shpirti i shenjtë, d.m.th. Shpirti i Perëndisë, vepronte mbi njerëzit e Izraelit, duke u dhënë dhunti për shërbimin e Perëndisë, por nuk vepronte nga përbrenda. Disa nga dhuratat e Shpirtit dukeshin, por jo duke folur në përgjithësi, frytin e Shpirtit të shenjtë. Ligji ishte jashtë, jo brenda në zemrat e njerëzve. Populli priste me padurim ardhjen e Mesisë që duhej t'u shlyente mëkatet dhe t'u jepte Shpirtin e shenjtë që të banonte përjetësisht brenda, në zemrat e tyre.

I tërë mësimi i Jezusit nënkupton banimin e Shpirtit të shenjtë në njerëzit. Jezusi është Moisiu i dytë, ligjdhënësi i madh, i cili e interpreton ligjin e Perëndisë në nivelin më të lartë, nivel që mund të realizohet vetëm për ata që janë të lindur rishtas me anë të Shpirtit të shenjtë, d.m.th. në bashkësinë e atyre që i takojnë Mesisë për shkak të besëlidhjes që Ai e lidh me ta. Perëndia të fton tani të bëhesh pjesëtar i asaj bashkësie tani. Ai do të ta japë Shpirtin e Tij, që të mos jesh më skllav i mëkatit dhe legalizmit fetar, por që të shndërrohesh në përgjasimin e Tij. Vetëm ata që janë të lindur rishtas me anë të Shpirtit të Perëndisë mund të pranohen si fëmijët e tij dhe kështu si trashëgimtarët e Tij. Ti nuk mund të bëhesh fëmijë i Perëndisë duke iu bindur ligjit të tij – ti duhet të lindesh në familjen e tij për ta marrë Shpirtin e tij. Vetëm atëherë ligji i Perëndisë do të bëhet diçka e brendshme dhe Shpirti i Perëndisë do të fillojë ta riprodhojë karakterin e Perëndisë në ty.

SISTEMI I FLIJIMIT

Drejtesia e kombit ishte ndarë në kategori të ndryshme. Njëra nga këto kategori ishte kodi i kultit. Një libër i plotë në Bibël i kushtohet kësaj çështjeje. Në librin e Kodit Priftëror (Levitikut) gjejmë kodifikimin dhe sistematizimin e flijimeve për kombin në tërësi. Njerëzit bënë flijime që nga fillimi i njerëzimit, por në librin e kodit priftëror, i cili është një lloj manuali për priftërinjtë, Perëndia kërkoi sistematizimin e flijimeve brenda caqeve të kultit kombëtar. Sot me vështirësi e kuptojmë idenë e flijimit. Lexojmë, për shembull, në Fjalorin e shqipes së sotme përkufizimin që vijon: «Qenie e gjallë (njeri ose bagëti) që, sipas besimeve të kota, therej për nder të një hyjnie; kurban.» Sipas kuptimit bashkëkohor, një flijim i takon sistemit primitiv, por megjithatë ideja mbetet në gjuhën e sotme, si provohet në përkufizimin e mëtejshëm: «Ai që jep jetën për një çështje të madhe, për interesat e larta të atdheut e të popullit, theror, dëshmor.» Më tej u japim dhurata atyre që i duam dhe i nderojmë. Në Izraelin e lashtë, pasuria e individit matej sipas prodhimeve bujqësore që kishte, sipas sasisë së bagëtisë së tij. Sot kemi prirje ta matim sipas parave.

Në Izraelin e lashtë, njerëzit kushtonin flijime të ndryshme për arsye të ndryshme. Sidoqoftë, në rastin e Izraelit, duhet të modifikohet përkufizimi i fjalorit, sepse:

1) Flijim mund të bëhet edhe një send, si për shembull një prodhim bujqësor.

2) Flijimi i njeriut ndalohej.

Të gjitha flijimet kishin këto të përbashkëta; u kushtoheshin në kuptimin e kultit të adhurimit për Perëndinë.

Adhurimi i Perëndisë përbëhej parimisht nga shprehja e nderimit për planin e Tij të përsosur për jetën si edhe për lulëzimin. Nganjëherë njerëzit bënin një flijim për nder të Perëndisë, për ta falënderuar e për të treguar që gjithçka që kishin i takonte në të vërtetë Perëndisë. Nganjëherë njerëzit bënin një flijim si shprehje e bashkësisë së tyre me Perëndinë. Në këtë rast adhuruesit e hanin gjysmën si shprehje e bashkësisë me Perëndinë, gjysmën tjetër e digjin si shenjë që kjo pjesë i takonte Perëndisë. Nganjëherë bënin një flijim, sepse kishin mëkatuar kundër Perëndisë. Në këtë rast, vritej një bagëti dhe gjaku derdhej për të treguar që mëkati kushton jetën – ose bagëtia duhet të vdesë ose njeriu, e Perëndia e jep bagëtinë në vend të njeriut, sepse nuk do që të vdesë mëkatari. Në qoftë se njeriu mëkatoi kundër Perëndisë, u vendos në të padrejtën dhe duhej të priste dënimin e Perëndisë. Për ta vënë njeriun përsëri në rregull me Perëndinë, duhej që për jetë të jetëve të flijohej një bagëti në vend të njeriut. Në këtë mënyrë, Perëndia u mësonte njerëzve se mëkati është shumë serioz dhe nuk mund të trajtohet me mendjehetësi. Por, në mëshirën e tij, Perëndia na ka dhënë zgjidhjen e problemit – një bagëti (qenie të gjallë) për të vdekur në vend të njeriut.

Kodifikimi i sistemit të flijimeve në librin e Kodit Priftëror ishte si vijon: ishin pesë lloje kryesore të flijimeve:

1) **Flijimi i përkushtimit** Bagëtia e caktuar për djegie sillej në Tendën e shenjtë ose në Tempull (d.m.th. në prani të Perëndisë) dhe atje digjej në tërësi. Njerëzit e kushtonin këtë lloj flijimi për nder të Perëndisë, për t’iu përkushtuar Atij plotësisht.

2) **Flijimi i miqësisë.** Quhej edhe flijimi i falënderimit ose i bashkësisë. Bagëtia sillej para Zotit dhe therej. Pjesërisht digjej (pjesa e kushtuar Perëndisë), dhe pjesërisht hahej nga adhuruesit. Kjo ishte mënyrë e falënderimit të Perëndisë, dhe shenjë e bashkësisë ndërmjet Perëndisë dhe adhuruesve të tij.

3) **Blatimi drithor** drithi sillej në prani të Perëndisë. Kjo tregonte se Perëndia është pronari i gjithçkaje që kemi, dhe shenja e kushtimit të punës Perëndisë.

4) **Flijimi i dëmshpërblimit.** Një bagëti vritej para Zotit si dëmshpërblim për dëmin që i kishte bërë një izraeliti tjetër ose Perëndisë. Në të dy rastet mëkati u bë kundër Perëndisë dhe po në të dy rastet, duhej të paguhej dëmi. Ka dëshmi se individit që kishte bërë mëkat me rebelim mund, falë pendimit, të zvogelonte fajin në mëkat të pavëmendshëm, i cili mund të shlyhej me kushtimin e flijimit të dëmshpërblimit.

5) **Flijimi i pajtimit.** Njerëzit e bënë këtë flijim, duke therur bagëtinë, për të shlyer mëkatet e individit ose të kombit. Ja pikërisht lloji që e bëri Jezusi duke u flijuar.

Të gjitha këto flijime kishin për rit paraprak derdhjen e gjakut, e kjo ishte e nevojshme, sepse mëkatari vinte në prani të Perëndisë së shenjtë.

Në Ditën e Pajtimit (hebraisht: Jom Kipur), një herë në vit, kryeprihti hynte në vendin e shenjtë të Çadrës, ose më vonë, të Tempullit. Së pari ai duhej të bënte një flijim për mëkatet e veta. Pas kësaj bënte flijimin e dy cjepeve. Një cja e therte, kurse tjetrin e largonte në shkretëtirë. Cjapi i parë simbolizonte vetë pajtimin (paga e mëkatit është vdekja), kurse i dyti simbolizonte pasojën e pajtimit (largimin e fajit). Të dy së bashku quheshin «fli pajtuese». Ja ç'bëri Jezusi në

kryq për ne. Të gjitha flijimet me derdhjen e gjakut kishin katër parime:

1) Zbutja e zemërimit të Perëndisë ose largimi i zemërimit të tij.

2) Shlyerja e mëkatit, d.m.th. largimi i mëkatit,

3) Zëvendësimi: mëkatari duhej të vinte duart mbi kafshën, e cila duhej të therej (si shenjë identifikimi me flinë) dhe, njëkohësisht pranonte mëkatin e tij.

4) Vetë Perëndia e furnizonte flinë për pajtim. Të gjitha meritat ishin të përjashtuara. Njeriu duhej ta pranonte menyrën e pajtimit që vinte nga Perëndia.

Por sistemi i flijimeve të Dhiatës së Vjetër ishte i kufizuar sepse:

1) Ai shpëtonte vetëm nga dënimi i përkohshëm (d.m.th. nga vdekja fizike). Nuk mund t'i jepte adhuruesit shpëtimin e përjetshëm. Flijimi ishte i vlefshëm vetëm në qoftë se nuk bëhej ndonje mëkat tjetër, pastaj duhej bërë përsëri një flijim i ri, dhe kështu me radhë; një mëkat një flijim.

2) Sistemi nuk kishte vlerë për çdo lloj mëkati. Për përbuzjen publike të Perëndisë s'kishte asnjë flijim – mëkatari përjashtohej nga bashkësia e besëlidhjes dhe vritej me gurë. Mbreti David ishte pikërisht në këtë gjendje pasi bëri kurorëthyerje me gruan e tjetrit dhe shkaktoi vdekjen e burrit të saj në frontin e luftës. S'i mbeti tjetër veçse të hiqej në mëshirën e Perëndisë.

3) Sistemi i flijimeve ishte një rregullim i përkohshëm që duhej të vepronte deri në ardhjen e Mesisë (Shërbëtorit të Zotit), i cili bëri flijimin më të mirë, një herë e përgjithmonë.

Vetëm me arritjen e Besëlidhjes së Re paraqitet rasti i flijimit më të mirë. Flijimin që bëri Jezusi në kryq kishte

veçoritë karakteristike që vijnë:

1) Ky flijim na shpëton një herë e përgjithmonë. Na jep shpëtimin e përjetshëm, sepse është i vlefshëm për të gjitha mëkatet e kaluara, të tanishme dhe të ardhshme. Ndryshe nga flijimet sipas Besëlidhjes së Vjetër, ky flijim nuk përsëritet. Përse jo? Siç shpjegohet në Letrën drejtuar Hebrejve, personi i cili u flijua, Jezusi, Biri i Perëndisë, është i përjetshëm, duke qenë Perëndi. Për këtë, pra, u flijua vetëm një herë, por flijimi pajtues i tij është përjetësisht i vlefshëm. Ky flijim nuk mund të përsëritet.

2) Ky flijim është i vlefshëm për çdo lloj mëkati. S'ka rëndësi ç'ke bërë, sa je i keq – në qoftë se pranon Jezusin për flijimin tënd, ti je i falur përjetësisht dhe bëhesh fëmijë i Perëndisë.

Tani që Mesia ka ardhur, sistemi i mëparshëm është anuluar. Mbetet vetëm një flijim për mëkatet që është i pranishëm para Perëndisë – flijimi i Birit të Tij, Jezusit, Mesisë.

FESTAT E IZRAELIT

Në fetë pagane, festat ose ritet janë të lidhura me ngjarjet mitologjike që përkujtojnë perënditë ose forcat e misterioze të kozmosit. Festimi i tyre ka për qëllim zaptimin e ndikimit të tyre mirëbërës. Në Izraelin e lashtë, të kremtat kishin një kuptim krejtësisht të ndryshëm. Ato ishin të lidhura me ngjarjet që kishte përjetuar personalisht kombi izraelit. Në brezat e mëtejshme hebrejët i përkujtonin mrekullitë e bëra nga Perëndia. Ata i festonin duke kënduar për fuqinë, dashurinë e tij, për karakterin dhe premtimet e tij. Për

shembull, ngjarjet e Daljes nga Egjipti kujtoheshin me anë të festës së Pashkës, kurse dhënia e Ligjit në Sinai me anë të festës së Rrëshajëve. Por, çdo festë kishte njëkohësisht një kuptim profetik. Ato të gjitha parashikonin plotësimin e tyre me ardhjen e Mesisë. Është kuptimplotë se vetë Jezusi nuk themeloi festa çifute të reja, sepse ngjarjet që ato simbolizuan u plotësuan me veten e tij. Po ashtu, apostull Pali shkroi: *Prandaj askush të mos guxojë t'ju dënojë për çështje ushqimi e pijeje, për çështje festash të hënës së re ose të të shtunave, sepse këto janë vetëm hija e atyre që duhej të vinin, kurse realiteti është (Jezus) Mesia!* (Kolosianëve 3,1617). Aspekti profetik i këtyre festave dhe plotësimi e tyre në Jezusin, Mesinë është ai që na intereson ne si të krishterë.

Festat izraelite të Besëlidhjes së Vjetër mund të ndahen si vijon:

1) Festat e mëdha ishin para së gjithash festat e pelegrinazhit, kur hebrenjtë shkuan në pelegrinazh deri në Jerusalem ku festohej e kremtja. Këto festa ishin ngjarjet e gëzueshme (hebraisht: *hag* i lidhur me *hug* = rreth. Pra, vallëzim në rreth). Ato ishin si vijojnë:

- a) *Pesah* (Pashka) në muajin nisan (mars/prill).
- b) *Shavuot* (Rrëshajët) në muajin sivan (maj/qershor)
- c) *Sukot* (Tëbanat) në muajin tishri (shtator/tetor).

2) Pastaj vijnë festat solemne me pendim kombëtar. Ato ishin:

- a) *RoshhaShana* – Viti i Ri në muajin tishri (shtator/tetor)
- b) *Jom Kipur* – Pajtimi i madh në muajin tishri (shtator/tetor)

Kishte edhe festa më të vogla

a) *Hanuka* (Festa e Rikushtimit të Tempullit) në muajin kislev (nëntor/dhjetor)

b) *Purim* (Festa e shortit) në muajin adar (shkurt/mars)

Pashka, Rrëshajët dhe Tëbanat ishin tri festat e mëdha të vitit fetar çifut. Çdo çifut besimtar ishte i detyruar të shkonte në pelegrinazh të Tempullit në Jerusalem tri herë në vit për t'i kremtuar.

Festa e Pashkës (hebraisht: *Pesah*) kalonte tetë ditë dhe i përkujtonte ngjarjet e Daljes kur Perëndia ruajti të parëlindurit dhe e çliroi kombin nga robëria në Egjipt. Kjo festë quhet, gjithashtu, Festa e Bukëve të ndorme (*Hag ha-Macot*), sepse buka që e pjekin në pragon e Daljes nuk kishte fare brume për shkak të nxitimit të tyre. Në shtëpitë e sotme çifute gruaja kalon një muaj duke kërkuar mbeturinat e bukës së ndorme për t'i zhdukur. Kështu përgatitet për festimin e Pashkës. Këtë na kujton një fragment i Dhiatës së Re ku shkruhet: *Po a nuk e dini se pak tharm e brumos mbarë brumin? Pastrohuni nga tharmi i vjetër që të bëheni brumë i ri, sikurse edhe jeni të ndorme, sepse Mesia – Qengji ynë i Pashkës – është flijuar tashmë. Prandaj, le të kremtojmë, jo me tharmin e vjetër, as me tharmin e zemrës së keqe e të ligësisë, por me bukë të pabrume të pastërtisë e së vërtetës.* (I Korintasve 5,68).

Nga koha e Jezusit kësaj feste iu shtua edhe një element i ri: therja e qengjave në oborrin e Tempullit të meshkujve izraelit si edhe lyerja e altarit e jo shtalkat e derës së shtëpisë me gjakun e tyre. Kryetari i çdo shtëpie izraelite sillte një qengj. Këndohej një sërë psalmesh të quhur Hallel dhe dëgjohej shofari (briri i dashit). I therin qengjat, e mbledhin

gjakun e tyre, me të cilin e lyejnë altarin. Kryetari i çdo shtëpie kthen te familja e vet qengjin e vdekur, të cilin pastaj e pjekin. Pas kësaj festohet me darkë solemne në çdo familje me anë të liturgjisë së duhur (që quhet *seder* ose rendi). E gjithë darka është simbolike. Elementet më të rëndësishme janë si vijojnë: një gotë me ujin e kripur që përkujton kalimin e detit të kuq, tri macot (bukë të ndorme) në tabaka që kujtojnë për bukët e pjekura me nxitim, një këmbë qengji që simbolizon qengjin e Pashkës, katër gota me verë të kuqe që përkujtojnë gjakun e derdhur, si edhe barishte të ashpra me salcë. Pihet nga gotat në fazat e ndryshme të liturgjisë.

Në Pashkë festohet çlirimi nga Egjipti, por bëhet parashikimi i çlirimit edhe më të madh; atë të kryer me anë të vdekjes së Jezusit në kryq. Në darkën e fundit Jezusi u dha Pashkës një kuptim të ri. Duke festuar darkën solemne të Pashkës së bashku me nxënësit e vet, Jezusi tha se maca e thyer (d.m.th. buka, numri njëjës i fjalës hebraike *macot*), simbolizonte trupin e tij të mbërthyer në kryq, kurse katër gotat me verë të kuqe përfaqësojnë gjakun e tij që do të derdhej në kryq. Ai ishte qengji i vërtetë i Pashkës. Si nxënësit pinë verën, Jezusi tha: *Kjo gotë është besëlidhja e re (e lidhur) me gjakun tim; sa herë që ta pini (në darkën e Zotit), bëjeni këtë për kujtim timin.* (I Korintasve 11,25). Kështu, Jezusi është plotësimi i Pashkës. Mjerisht çifutët ende nuk e pranuan këtë, dhe për këtë mbeten në një rrugë pa krye.

Festa e Rrëshajëve Në Bibël kjo festë quhet edhe Festa e të korrave, ose Festa e Javëve (*Hag haShavuot*) ose Festa e Prodhimeve të para (*Hag haAsif*). Për festimin e kësaj

feste, njerëzit sjellin në Tempulli prodhimin e parë të tokës (grurë, elb, rrush, fiq dhe hurma). Ato u jepen priftërinjve, të cilët ia kushtojnë Perëndisë në altar. Në qytetin më të afërt formohet një procesion, i cili nisët me demin flijues në krye. Njerëzit këndojnë psalmet duke i shoqëruar me flaut. Kur arrijnë në Jerusalem, kryetarët e qytetit si edhe priftërinjtë u dalin përpara. Pas ceremonisë së kushtimit të prodhimeve në Tempull, pelegrinët kalojnë natën në Jerusalem. Në ditën e dytë, prodhimet u jepen priftërinjve në shërbim.

Por në këtë të kremte festohej edhe dhënia e ligjit në Sinai, kur lindi kombi i Izraelit, si edhe Kisha më vonë. Në fillim kjo festë konsiderohej si dita e tetë e Rrëshajëve, por e ndarë nga ajo për shtatë javë. Në të vërtetë e para tufë gruri kushtohej menjëherë një ditë pas Pashkës. Në të njëjtën mënyrë, dita e Rrëshajëve të krishterë ishte e lidhur ngushtë me ngjarjet e Pashkës. Dita e Rrëshajëve (d.m.th. pranimit i Shpirtit të shenjtë) ishte pasoja e vdekjes dhe ringjalljes së Jezusit. Jezusi, Mesia, u flijua për mëkatet e popullit të vet si dhe për mëkatet e mbarë botës. Në ditën e tretë Jezusi u ngjall dhe iu paraqit nxënësve të vet gjatë një periudhe 40 ditorshe. Ai u tha të vazhdonin të luteshin për ardhjen e Shpirtit të shenjtë, të cilin ai do t'ua dërgonte pas ngritjes së tij në qiell, duke provuar kështu se ai është Mesia. Shpirti i shenjtë ishte dhurata personale e Mesisë, Personit të dytë të Trinisë. Dhjetë ditë pas ngritjes së Jezusit në qiell dhe 40 ditë pas ringjalljes së tij, Jezusi e dërgoi Shpirtin e shenjtë dhe lindi Kisha. Nxënësit e Jezusit, të pajisur me fuqinë e Shpirtit të shenjtë, dolën dhe ua predikuan të gjitha kombeve lajmin e gëzueshëm për Jezusin. Izraeli i sotëm mjerisht ende mbetet shërbëtor i pagojë i Zotit dhe mjerisht nuk e predikon këtë

lajm të gëzueshëm. Por, do të vijë koha kur të bëhet kjo dhe atëherë do të ketë të korra edhe më të mëdha.

Festa e Tëbanave (hebraisht: *Hag haSukot*) përkujton endjen e Izraelit në shkretëtirë gjatë 40 vjetëve, kur kombi varej plotësisht nga Perëndia për ushqimin e tij e tj. Gjithashtu, festoheshin të korrat e mbledhura. Festohej dhjetë ditë pas festës *Jom Kipur*. Menjëherë pas *Jom Kipurit* fillojnë përgatitjet për festën e Tëbanave. Njihej si festa e madhe ose thjesht si «festa». Gjatë kësaj feste izraelitët banojnë në kamp, në tëbana për të kujtuar jetesën e tyre nën çadra në kohën e endjes në shkretëtirë. Festimi kalon gjatë shtatë ditëve. Priftërinjtë bëjnë flijime për shtatëdhjetë kombet e botës. Ky ishte një gjest profetik, i cili parashikonte kohën kur kombet e tërë botës do ta adhurojnë Perëndinë e Izraelit. Në kohën e festës, mijëra pelegrinë erdhën në Jerusalem duke valëvitur degë palmash si shenjë gëzimi. Rreth Tempullit ndodheshin katër shandanë shumë të mëdhenj, të cilët e zotëronin Jerusalemin. Pelegrinët mbanin dritëzat, të cilat i mbushnin me vaj ulliri nga katër enët prej guri që ishin shumë të mëdha kur vinin në Tempull, duke kënduar psalmet. Është kuptimplotë se pikërisht në këtë kohë Jezusi u ngrit në Tempull dhe tha: *Unë jam drita e botës! Kush vjen tek unë nuk do të ecë në errësi por do të ketë dritën e jetës.* (Ungjilli sipas Gjonit 8,12). Në një ceremoni tjetër, nxorën ujin nga pishina e Shiloahut dhe e sollën në Tempull ku e përzien me verë dhe e derdhën në një cisternë para altarit. Në ditën e tetë të festës pelegrinët sollën të dhjetën e prodhimeve të tyre dhe iu falën Perëndisë për t'u dhënë shi për vitin që po vinte. Në këtë sfond duhet të

kuptohet kapitulli i shtatë i ungjillit sipas Gjonit. Gjatë festës Jezusi u paraqit në Tempull dhe tha se Ai është uji i jetës. Me fjalë të tjera tha se ai është i vetmi që mund të japë Shpirtin e Perëndisë. Në ditën e nëntë e lexuan Ligjin edhe burrat që u gëzuan për Ligjin kombëtar (shfaqjen e vullnetit të Perëndisë). Ata vallëzonin duke mbajtur pergamenën e Ligjit në krah. Kjo ceremoni quhej *Shimha Tora*. Jezusi në kap. 7. tha se askush nga ata nuk iu bind Ligjit – të gjithë ata janë të prishur për shkak të ndikimit negativ të mëkatit. Për këtë arsye ata të gjithë kanë nevojë për atë që Ai, Mesia, dëshiron t’u japë: jetën e re me anë të Shpirtit të shenjtë duke banuar në besimtarë. Kjo, jeta e re, mund të fillojë kur të pranojmë falimentimin tonë dhe të pranojmë ndjesën e Perëndisë për shkak të asaj që Jezusi bëri në kryq (shpëtimin tonë). Vetëm atëherë mund ta marrim Shpirtin e shenjtë, për të cilin foli Jezusi.

BESËLIDHJËT

Një nga temat kryesore të Besëlidhjes së vjetër është besëlidhja. Gjithnjë, në Bibël, mund të vërehet që Perëndia dëshiron ta shpëtojë njeriun nga pasojat e mëkatit, d.m.th. pasojat e rebelimit të tij. Perëndia vepron kështu duke u lidhur me njeriun me anë të besëlidhjes që mban një premtim dhe nganjëherë disa kushte. Në Bibël lexojmë për besëlidhje të ndryshme, por të gjitha kanë disa elemente të përbashkëta:

- 1) Perëndia merr iniciativën,
- 2) Ai jep një premtim dhe e vulos me anë të një flijimi,
- 3) Ai i jep njeriut një shënje konkrete për këtë.

Pas rënies së njeriut në mëkat, Perëndia nuk kënaqet ta lërë punën atje. Ai i jep një premtim në formë të një besëlidhjeje të nënkuptuar: ai do t'u japë një Shpëtimtar që do të vijë për të luftuar kundër Satanit. Ai do ta mundë Satanin, por me çmimin e jetës së vet. Satani do të goditet për vdekje dhe për këtë pasojat e rënies së njeriut do të anulohen. Më tej, nënkuptohet që ky Shpëtimtar do të rrjedhë nga Hava (Eva), prandaj do të jetë një njeri. Ky premtim quhet Lajmi i mirë i parë, dhe thotë kështu: *Unë (Perëndia) do të bëj që ti (gjarpri) dhe gruaja ta urreni njeritjetrin: pasardhësit e saj dhe ti gjithnjë do të jeni armiq. Një nga pasardhësit e saj do të ta shtypë kokën, kurse ti do t'i kafshosh thembrën.* Siç duket, Hava e merrte parasysh këtë premtim, sepse pas vdekjes së Hevelit (Abelit), ajo e quajti zëvendësin e tij Shet (I Caktuari). Në kapitujt e parë të Zanafillës theksohet shumë vazhdimi i rrjedhjes së besimtarëve që duhet të çojë deri në Mesinë (Çlirimtarin e premtuar). Përmenden 10 para dhe 10 pas përmytjes së madhe sepse ishin njerëz besimtarë.

NOAHU Ka një besëlidhje të qartë ndërmjet Perëndisë dhe Noahut si zëvendësit të njerëzimit që mbeti gjallë pas përmytjes. Në këtë besëlidhje Perëndia premtonte t'i kufizojë pasojat e mëkatit. Kurrë më s' do të ketë përmytje: sigurohen stinët si edhe një pjellori relativisht e mirë: sistemi ligjor (drejtësia) hyn në fuqi që t'i frenojë pasojat e mëkatit (anarkinë, padrejtësinë e të tj.).

Ashtu si edhe besëlidhjet e tjera, kjo besëlidhje bazohet në premtimin e Perëndisë: Ai do të ketë mëshirë dhe do të shpëtojë. Ratifikohet nga një fli së cilës Perëndia i shton vulën e vet: në këtë rast, ylberin. Kjo s'është një marrëveshje

ndërmjet të barabartëve. Perëndia vetë e merr iniciativën dhe lidhet me premtimet e veta.

AVRAHAMI Perëndia lidh besëlidhje edhe me Avrahamin (Abrahamin), stërgjyshin e popullit të zgjedhur. Në këtë rast vula e vet është syneti (rrethprerja). Izraeli është komb i zgjedhur për shkak të të parëve të tij (d.m.th. Avrahamit dhe fëmijve të vet të lindur sipas premtimit). Zgjedhja e tij varet nga Perëndia që nuk e merr mbrapsht atë që tha. Kjo zgjedhje nuk mund të komprometohet nga mosbindja e kombit ndaj besëlidhjes së Sinait, të lidhur më vonë në kohën e Moisiut. Perëndia ia premtoi Avrahamit tri gjëra:

- 1) të krijojë nga pasardhësit e tij një komb të fuqishëm (kjo u plotësua në kohën e Daljes nga Egjipti),
- 2) t'i japë kombit tokën e Izraelit përgjithmonë (kjo ndodhi në kohën e Pushtimit të Kënaanit 40 vjet pas Daljes). Ky premtim është ende i vlefshëm.
- 3) që të vijë Mesia prej pasardhësve të Avrahamit për të bekuar dhe shpëtuar botën. Kjo besëlidhje me Avrahamin u vulos me anë të një flijimi.

KOMBI IZRAELIT NËN UDHËHEQJEN E MOISIUT

Vula e kësaj besëlidhjeje ishte rrasat, mbi të cilat ishin shkruar dhjetë urdhërimet – kushtet për lumturinë e popullit. Kjo besëlidhje, ndryshe nga besëlidhjat e tjera, ishte e përkohshme – ajo e parashikonte dhe priste kohën kur Mesia do të vinte për ta plotësuar premtimin për Mesinë të dhënë Avrahamit duke e sjellë shpëtimin e përzetshëm dhe Shpirtin e shenjtë. Nga dëgjesa ndaj këtij ligji varej jo

zgjedhja e Izraelit, por lulëzimi i kombit, lumturia e njerëzve izraelitë. Ajo është, në të vërtetë, ratifikimi në nivelin kombëtar i premtimit të bërë Avrahamit më parë. Si mbreti që ka shpëtuar kombin e vogël nga robërimi dhe shtypja, Perëndia si feudali e lidh besëlidhjen ose marrëveshjen e vet me kombin ose vasalët e vet. Ai mban një kopje të marrëveshjes dhe ia jep popullit kopjen e dytë, d.m.th. rrasat e Ligjit. Populli e mban kopjen e dytë në arkën e besëlidhjes. Sipas kushteve të besëlidhjes, populli do të dënohet në qoftë se është i padëgjueshëm. Dënimi i fundit është mërgimi nga vendi që Perëndia ia dha kombit, në përputhje me premtimin e dhënë Avrahamit. Fjalor tipik i lidhur me këtë lloj besëlidhjeje ishte: *ahav* (do), *hesed* (dashuri në kuadër të besëlidhjes, besnikëri), *tova* (mirësi ose miqësi), *shalom* (paqe dhe lulëzim në kuadër të besëlidhjes), dhe *jada* (njoh – shërbej me besnikëri në përputhje me besëlidhjen).

Besëlidhja që Zoti e lidhi me Davidin mund të shihet si zgjerim i besëlidhjes së Sinait. Ky u desh me zhvillimin e situatës së re historike. Mbreti izraelit u bë tani ndërmjetës mes Zotit dhe popullit të tij. Kështu u desh një besëlidhje me këtë mbret. Sipas 2 Shëmuelit 7, Zoti do t'i jetë Atë birit të Davidit dhe mbreti do t'i jetë bir Zotit. Gjejmë një paralel në marrëveshjet vasale hitase ku lexojmë se bijtë e vasalit besnik do të mbretërojnë përgjithmonë në fronin e tij. Me gjithë dështimin e Izraelit dhe dinastisë davidike, ky premtim në fund plotësohet në personin e Mesisë.

Nganjërherë besëlidhja rishikohej dhe ripërtërihej (ky është kuptimi i Ligjit të ripërtërirë: **ripërtëritja e besëlidhjes**). Në këtë libër përshkruhet ripërsëritja e besëlidhjes për hir të brezit të ri në prag të pushtimit të tokës së premtuar, pas

endjes në shkretëtirë (Regjistrimet). Ky libër paraqitet në formën e predikimit, sepse është thirrja për besnikërinë e popullit. Është domethënëse se ky libër lexohej me rastin e festës së tëbanave, sepse në fillim ky ishte kuadri i ceremonisë së ripërtëritjes së besëlidhjes. Më vonë profetët do ta kenë përsërirur këtë thirrje me rastin e kësaj feste.

Forma të shkurtra të këtij modeli marrëveshjeje gjenden te Dalja 1924; Joshua 24 dhe 1 Shëmuel 12, por gjendet hollësisht në librin e Ripërtëritjes së Ligjit si vijon:

13. Prologu historik – rishikim i marrëdhënieve të mëparshme.

46 Kushtet

27 Pika e marrëveshjes.

28 Bekimet dhe mallkimet.

Kodi priftëror është në thelb një manual për priftërinjtë. Shënimi i zakonshëm «Levitiku» është mashtrues sepse jo i gjithë fisi i Leviut ishin priftërinj: vetëm ata të një familjeje të veçantë brenda fisit. Hollësitë lidhur me jetën e përditshme i mësonin dhe i impononin priftërinjtë. Zoti e kishte zgjedhur Izraelin për të qenë një popull priftëror dhe një komb i shenjtë: d.m.th. një popull që do të ndërmjesonte për kombet e tjera, t'i drejtonte në adhurim dhe të pasqyronte karakterin e shenjtë të Atij, të cilit i takonte. Tema e librit «Kodi Priftëror» është mbajtja e marrëdhënies ndërmjet Zotit dhe Izraelit që ishte themeluar qysh me rastin e Daljes nga Egjipti. Në këtë libër shohim se si vetë Zoti i furnizon mjetet për këtë, nëpërmjet sistemit të flijimeve.

Qëllimi i marrëveshjes (d.m.th. ligjit) ishte mbajtja e popullit, edukimi në vullnetin dhe natyrën e Perëndisë, derisa të vijë Mesia, dhe përdorimi i kombit si dëshmi për vetveten

ndër popuj të tjerë. Apostull Pali thotë se Ligji ishte (për çifutët) edukatori ynë derisa të vinte Mesia i cili na vë në rregull me Perëndinë përgjithmonë. Me fjalë të tjera, Ligji duhej t'i tregonte popullit se si kishte nevojë për Shpëtimtarin, sepse ishte mëkatar duke shkelur Ligjin. Sipas Perëndisë, Ligji ishte provizor deri në ardhjen e Mesisë, i cili duhej t'i vinte njerëzit në rregull me Perëndinë përgjithmonë, që të pranojnë Shpirtin e shenjtë. Por, çifutët e mbanin Ligjin për një qëllim me vete, dhe në kohën e mërgimit kur s'kishte më tempullin me sistemin e flive, përpunuan një sistem të shpëtimit me anë të meritave, pa marrë parasysh nevojën e flive për mëkatet. Sidoqoftë, në Bibël kurrë nuk thuhet për shpëtimin me anë të meritave – vetëm me anë të besimit në saje të një flije.

ENDJA NË SHKRETËTIRË

Populli izraelit, pas ikjes nga Egjipti, nuk mori udhën e drejtpërdrejtë për në Tokën e Premtuar, sepse kjo udhë ishte e rrethuar dhe e kontrolluar me fortesat egjiptiane, të cilat shtriheshin deri në Palestinë. Por, ata morën udhën që çonte për në jug të gadishullit të Sinait, sepse këtu, në malin e Sinait, populli kishte një pikëpjekje me Perëndinë. Pas kësaj pikëpjekjeje me Perëndinë, izraelitët u organizuan në një ushtri të disiplinuar dhe u nisën për në veri për të pushtuar Tokën e Premtuar. Por nuk kishin sukses sepse nuk e merrnin seriozisht fjalën e Perëndisë, dhe madje ngritën krye kundër Tij. Për dënim izraelitët ishin të detyruar të kalonin edhe 38 vjet të tjera në errësirë deri në vdekjen e atij brezi. Kjo do të thotë se do të kishin arritur në Tokën e premtuar

brenda 2 vjetësh, por për shkak të rebelimit të tyre, arritën vetëm pas 40 vjetësh. Shumica e hollësive për këtë periudhë është shkruar në librin me titull «Në shkretëtirë.»

Libri i Numërimeve (Regjistrimeve) është një tregim i ndërlikuar rreth pabesisë, kryengritjes, apostazisë dhe dështimit, i krahazuar me besnikërinë, praninë, furnizimit dhe vetëpërmbytjes së Zotit.. Pas kalimit të Detit të Kuq, izraelitët u drejtuan për në jug. Udhë e tyre i shpinte gjatë bregut të jugperëndor të gadishullit të Sinait nëpër një varg oazash të njohura. Gjatë udhëtimit të tyre për në pikëpjekjen me Perëndinë në malin e Sinait, Perëndia përmbushi nevojat e tyre në një mënyrë të mrekullueshme, bile në një ambient armiqësor. Në një vend me emrin Mara (Hidhërimi), Perëndia ktheu ujin e hidhur në ujë të ëmbël, të pijshëm, dhe e ushqe popullin me manë (diçka e njëjtë si breshërikokrrizi) dhe me shkurta. Ai ua shoi etjen me ujë nga shkëmbi. Ua dha fitoren mbi midanasit, një takim me Jitron, vjehrrin e Moisiut, tek i cili kishte lënë familjen e vet pasi u kthye në Egjipt. Uji i grumbulluar në gurë gëlqereje, mana dhe shkurtat janë të gjitha fenomene që ndeshen edhe sot në shkretëtirën e Sinait. Elementi i mrekullueshëm që shënon furnizimin e Perëndisë, njihet me sinkronizimin e ngjarjes, me vendin ku ndodhi dhe me sasinë, me të cilën ndodhi. Për shembull, megjithëse mana është një fenomen natyror, sot ndeshet në pjesën qendrore të Sinait, dhe jo gjatë bregut të detit ku udhëtonin izraelitët. Më tej, thuhet se Perëndia furnizoi mjaft manë për ushqimin e tërë popullit, çdo ditë (përveç së shtunës) gjatë një periudhe prej 40 vjetësh! Kjo është mrekulli shumë e madhe. Kjo na jep një ide për

mënyrën se si vepron Perëndia jo si magjistar (siç bën Satani), por i siguron, në rast nevoje, fëmijët e tij në mënyrë të mrekullueshme. Ai përdori fenomenet e natyrës në një mënyrë mbinatyrore, e kjo tregon se Ai, drejtuesi i krijimit të vet, vepron.

Gjatë muajit të tretë të udhëtimit, populli mbërriti në malin e Sinaït, ku kaluan një vit. Atje Perëndia i shfaqjet popullit, e në një ceremoni madhështore të lidhjes së besëlidhjes, e bëri popullin e tij. Këtu, gjithashtu, mësojmë se si Perëndia do që të adhurohet – me anë të priftërisë që drejton shenjtëroren e Tendës së madhe me ndihmën e urdhrin të levitëve.

Gjithashtu, në malin e Sinaït, u organizua si komb. Kur kishin ikur nga Egjipti, ata ishin fundërrit e shoqërisë egjiptiane duke qenë skllëvër. Në rrëzë të malit, me urdhrin e Perëndisë, u organizuan në një grup njerëzish të disiplinuar, në një lloj ushtrie. Për ta organizuar ushtrinë, duhej të bënin një regjistrim, nga i cili vjen titulli i librit në përkthimin grek (Regjistrimet, ndryshe Numrat, por më mirë Numërimet), sepse libri fillon me një regjistrim në rrëzë të Sinaït dhe mbaron me një regjistrim të organizuar në prag të tokës së premtuar.

Sidoqoftë gjithçka nuk shkoi sipas planit. Izraelitët, duke qenë kryesisht të pa njohur me veprimet e Shpirtit të shenjtë, ishin një komb shumë rebel dhe tregimi për sjelljen e tyre në kohën e endjes në shkretëtirë s'është aspak për lëvdata.

Kur hasnin me vështirësi, ankoreshin dhe donin të ktheheshin në robërinë egjiptiane. Disa prej tyre ngritën krye kundër Moisiut, udhëheqësit të tyre, dhe disa herë e gjuajtën me gurë. Në çast ktheheshin në idhujtari. Në çdo rast,

Perëndia i dënonte me fatkeqësi ose disfata, të cilat i shkatërruan pjesërisht. Në fund Perëndia u betua se nuk do të lejonte që ai brez të hynte në Tokën e Premtuar, dhe kështu eshtrat e tyre i lanë në shkretëtirë. Perëndia i drejtonte çdo ditë, i mbronte dhe kujdesej për ta. Duke u nisur nga mali i Sinait, ku kaluan një vit, udhëtuan drejt veriut duke ndjekur vargun e oazave derisa arritën në Kadesh-Barnea. Ky vend ndodhet sot në kufirin verior të shtetit të sotëm izraelit. Nga ky vend Perëndia i urdhëroi izraelitët të dërgonin dymbëdhjetë zbulues në tokën e premtuar që, kur të ktheheshin, të raportnin. Të gjithë (përveç dyve – Joshuas dhe Kalevit) u kthyen me një raport shumë negativ; ata erdhën në përfundim se Perëndia nuk ishte në gjendje t’u japë tokën, me gjithë premtimin e Tij. Ata ngritën krye kundër Moisiut dhe kundër Perëndisë. Si pasojë ata duhej të pritnin edhe 38 vjet në shkretëtirë derisa të shfarosej ai brez. Të vetmit e atij brezi që hynë në tokë 38 vjet më vonë, ishin Joshua dhe Kalevi.

Titulli hebraik i librit të Regjistrimeve ose Numrave është *bamidbar*, i cili do të thotë “në errësirë,” sepse tregim ka të bëjë me udhëtimin e Izraelit nga Sinai deri në kufijtë e Tokës së Premtuar. Megjithatë ka shumë lëndë që trajton tema të tjera.

Libri i Ripërtëritjes së besëlidhjes është organizuar si seri fjalimesh nga Moisiu drejtuar popullit izraelas në tokën e Moabit, ku ishin ndaluar pas udhëtimit të gjatë nëpër shkretëtirë dhe kur ishin në prag të hynin në Kanaan. Disa nga pjesat më interesante janë si vijon:

(1) Moisiu mban mend ngjarjet më të mëdha të 40 vitëve të kaluara. Ai i bën thirrje popullit të kujtohen se si Perëndia i

ka udhëhequr nëpër shkretëtirë dhe të mbeten të bindur dhe besnik ndaj Perëndisë.

(2) Moisiu rishikon Dhjetë Urdhërimet dhe thekson kuptimin e urdhërimit të parë, duke i bërë thirrje popullit të mbetet besnik ndaj Zotit. Pastaj ai zbulon ligjet që duhen rregulluar jetën e Izraelit në Tokën e Premtuar.

(3) Moisiu mban mend popullin për kuptimin e besëlidhjes së Zotit me të, dhe i bën thirrje të ripërtërit zotimin ndaj detyrimeve të besëlidhjes.

(4) Joshua emërohet udhëheqës vijues të popullit të Zotit. Pas këndimit të këngës që kremton besnikërinë e Zotit dhe pas dheniës së bekimit në të gjitha fiset e Izraelit, Moisiu vdes në Moab, në lindje të lumit Jordan. Tregimin për vdekjen e Moisiut e shkroi Joshua, pasardhësi i tij i frymëzuar nga Shpirti i shenjtë.

Tema e madh e librit është se Perëndia shpëtoi dhe bekoji popullin e tij të zgjedhur, të cilin e do: populli i tij duhet ta mbajë mend, ta dojë dhe t'i bindë, kështu që të ketë lulëzim dhe bekim të vazhdueshëm.

Rreshtat kyç në këtë libër përmajnë fjalët që Jezusi quan udhërimin më të madh: “Ta duajë Zotin, Perëndinë tënd, me gjithë zemër, me gjithë shpirt dhe me gjithë forcën tënde “ (6.46).

Në librin e Ripërtëritjes së Besëlidhjes Moisiu e zgjeron ligjin ose kontratën që populli duhet ta miratojë “Atje, në vendin e Moavit, Zoti i dha urdhër Moisiut që, në emër të tij, të lidhë me izraelasit besëlidhje, **si plotësim i besëlidhjes** që kishte lidhur me ata në malin Horev. Këtu vijoje fjalët, me të cilat u lidh besëlidhja. (28,69). Ka paralajmërime të shpeshta për rreziqet lidhur me ngatërime me idhujtari dhe praktika të

ndaluar lidhur me idhujtari.

Shumë ngjarje që ndodhën gjatë endjes në shkretëtirë janë të cituara në DhR për shkak të mësimëve që mund të na mësojnë. Në fakt, apostulli Pali na tregon se Shpirti i shenjtë shkaktoi shkrimin e DhV, në mënyrë që besimtarët e mëtejshëm të gjenin atje mësimë shpirtërore. Është shkruar që të dallohen parimet shpirtërore.

Mësimi i parë që e hasim është se Perëndia është i pranishëm ndër popullin e tij. Izraelitët duhej ta kuptonin këtë duke shikuar renë e veçantë që i shoqëronte ditën dhe flakën e zjarrtë që i udhëhiqte natën. Prania e Perëndisë shihej, gjithashtu, në arkën e besëlidhjes që ishte e ruajtur në Tendën e bashkimit dhe më vonë në Tempull. Në kohën kur ekzistonte Tempulli, kjo ishte shenja se Perëndia banonte ndër popullin e vet, por kur u shkatërrua Tempulli, kjo tregoi që Perëndia nuk banonte më ndër ta. Në ungjillin sipas Lukës, shkruhet që Jezusi, Mesia, duhet të bëhet «lavdia» e popullit të vet. Në DhV «lavdia» do të thotë «prania e Perëndisë» – dhe kjo shpjegon se Jezusi duhet të bëhet prania e Perëndisë ndër popullin e vet. Në librin e fundit të Biblës lexojmë se në gjithësinë e re që Perëndia do ta krijojë pas shkatërrimit të kësaj bote, *Banesa e Perëndisë do të jetë ndër njerëz. Ai do të banojë ndër ta dhe ata do të jenë populli i tij, dhe Ai, Perëndia me ta (Immanuel), do të jetë Perëndia i tyre.* Edhe tani, Jezusi u ka premtuar besimtarëve që, gjatë mungesës së tij fizike: *Aty ku janë të mbledhur dy apo tre në emrin tim, unë jam ndër ta.* Jezusi quhet Immanuel = Perëndia me ne. Perëndia, e siguron dhe e çliron popullin e vet nga armiqtë e tyre, e mbron nga fuqitë e errëta dhe e shpie në Tokën e Premtuar, gjithësinë e re.

Mësimi i dytë është që Perëndia e disiplinon popullin e tij sipas nevojës; për shkak të pakënaqësisë, të pabesisë dhe të mendjemadhësisë. Kjo disiplinë vjen në formë dënimesh që na ndodhin në këtë botë, si edhe në formë vdekjeje fizike në kushtet e jashtëzakonshme. Sidoqoftë, kjo nuk ka veprim në gjendjen e tyre të përjetshme si populli i Perëndisë. Perëndia është i shenjtë (i ndryshëm nga ne) e nuk mund të lejojë rebelim të madh pa dënim, përndryshe kjo do ta komprometonte karakterin e tij dhe të drejtën e pronësisë së fëmijve të vet. Ai i disiplinon fëmijët e tij për të mirën e tyre, që t'i ngjajnë Atij edhe më shumë, që të mos dënohen së bashku me botën e humbur.

Mësimi i tretë është që Perëndia është zot i historisë. Në ngjarjet pas Daljes së izraelitëve, shohim se si Perëndia i plotëson premtimet e dhëna Avrahamit dhe pasardhësve të tij. Atë që ka ndër mend Perëndia të bëjë, edhe e bën, me gjithë rebelimin e njerëzve dhe me gjithë rrethanat kundërshtarë. Perëndia na ka thënë, në Bibël, atë që ka ndër mend të bëjë, edhe do ta bëjë. Populli, me gjithë rebelimin të tij, në fund do ta trashëgojë Tokën e Premtuar.

Mësimi i katërt është që Perëndia është i shenjtë dhe nuk toleron idhuj rivalë. Por, mund të bëjmë bashkësi më të ngushtë me të, me kusht që t'i afrohem me kushtet e tij. Gjithnjë jep mënyrë për t'u falur – kështu, pra, nuk ka kurrë justifikim të mos i afrohem. Për shkak të besnikërisë së tij ndaj popullit të vet, kërkon që edhe ne, nga ana jonë, të jemi besnikë ndaj tij. Duhet ta nderojmë jetën, familjen dhe pasurinë e tjetërkujt. Duhet të kujdesemi për bashkëbesimtarin dhe të refuzojmë gjithçka që është në rrezik të minojë besimin e tij.

Kështu, pra, mund të shohim që Perëndia i DhV është i njëjti Perëndi që e gjejmë në DhR – Perëndia i shenjtë, por i mëshirshëm dhe zemërmirë. Ai të pret t’i bashkohesh Atij – me anë të Jezusit – ndërmjetësit dhe Shpëtimtarit tënd.

Qëllimi i zgjedhjes së Izraelit (dëshmim para popujve të tjerë që duhen bekuar për shkak të Izraelit) nuk theksohet në këtë libër. Puna kryesore e Moisiut është parashtrimi para Izraelit rreziqet e prishjes së besimit të tyre, humbjes së të vertetës së besuar, në tokën e tyre të re. Seksoni i fundit i librit cakton bekimet e bindjes, por edhe mallkimit të mosbindjes. Lista e bekimet jep vargun e dhuratave që i jepen popullit të tij, politike, bujqesore dhe luftarake. Përkundrazi, vargu më i gjatë e mallkimeve paralajmëron gjithçka çmon Izraeli: liri, shëndet, prosperitat, humbja e tokës. Rebelimi kundër kushteve të besëlidhjes do të thoshte Zoti shpëtimtar që bëhet Zoti Gjyqtar.